

Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА»

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Бойчук Петро Микитович, кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, ректор, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вовк Мирослава Петрівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна;

Цюняк Оксана Петрівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Беспарточна Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії, керівник навчально-методичного центру нормативно-правового забезпечення навчального процесу, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського;

Бичук Олександр Іванович, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор, професор кафедри теорії спорту та фізичної культури, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Денисенко Наталія Григорівна, доктор педагогічних наук, декан факультету початкової освіти та фізичної культури, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Дишко Олеся Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної культури, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Друшляк Марина Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;

Замелюк Марія Іванівна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Калитка Світлана Володимирівна, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри фізичної культури і спорту, Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»;

Крутії Катерина Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Алла Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземної та української філології, Луцький національний технічний університет;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Марченко Оксана Юріївна, доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, професор, Національний університет фізичного виховання і спорту України;

Семеног Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри – професор кафедри української мови і літератури, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;

Фаст Ольга Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Красонь Катаржина (Krasoń Katarzyna), prof. dr hab, заступник декана з наукової роботи, Сілезький університет у Катовіце, Польща.

*Ілюстрація на обкладинці – картина із серії «Квіти – радість життя»
луцької художниці Світлани Костукевич (використана за згодою автора).*

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
10 липня 2023 р., протокол № 8

Науковий журнал «Академічні студії. Серія «Педагогіка» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 24745-14685P від 05.03.2021)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 735 від 29 червня 2021 року (додаток 4) зі спеціальностей 011 – Освітні, педагогічні науки; 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 017 – Фізична культура і спорт.

Офіційний сайт видання: www.academstudies.volyn.ua/index.php/pedagogy

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4758 (Print)

ISSN 2786-4766 (Online)

© Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2023

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 378.147:54/37.091.2/372.854

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.1>

О. В. АНІЧКІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри хімії,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Електронна пошта: eva_kvitka@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4843-0707>

Л. М. РОМАНИШИНА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри хімії,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Електронна пошта: romanyshyna43@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6026-2614>

Ю. В. ЛИСЕЦЬКА

старший викладач кафедри англійської філології та перекладу,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Електронна пошта: lysets kayuliia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6747-5858>

РЕГЛАМЕНТИ ТА СТАНДАРТИ ЄС В ЗМІСТІ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянуто актуальні питання реформування професійної освіти фахівців хімічних і суміжних галузей, з огляду на імплементацію до змісту професійної підготовки основних стратегій Європейського Союзу: Chemicals Strategy for Sustainability Towards a Toxic-Free Environment (2020), The European Green Deal (2019); регламентів і стандартів ЄС щодо обігу хімічних речовин і Закону України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією». Докладно описано потребу формування культури поведінки з хімічними речовинами на рівні професійної діяльності фахівців різних галузей, які використовують хімічні знання та вміння, як професійні та базові компетентності. Розглянуто нормативне врегулювання в Україні обігу хімічних речовин і завдання, які ставить держава перед закладами освіти, як загальної, так і вищої, в найближчій перспективі, щодо формування відповідального ставлення до хімічних речовин і їх використання кожним. Визначено основні нормативні документи ЄС, які є основоположними для змісту професійної підготовки фахівців хімічних і суміжних професій. Формування культури поведінки з хімічними речовинами визначено одним із основних напрямків реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії. Проаналізовано стан вивчення проблеми в ЄС, потреби та чинники модернізації змісту професійної підготовки хіміків і фахівців суміжних професій, значення ефективної підготовки за хімічними професіями для формування інвестиційного потенціалу України для повоєнної відбудови. Наведені результати опитування здобувачів вищої освіти щодо бажань, потреб і мотивів вивчення Регламентів і Стандартів ЄС у ході опанування хімічними дисциплінами. Визначені основні перспективи подальшої модернізації професійної освіти хіміків в Україні.

Ключові слова: професійна освіта, майбутні хіміки, культура поведінки, хімічні речовини, професійна підготовка, збереження довкілля.

Постановка проблеми. Професійна підготовка фахівців наукоємних і високотехнологічних спеціальностей вимагає не лише оволодіння значним запасом теоретичних знань, формування комплексу практичних умінь, здобуття досвіду

наукового пізнання, опанування рефлексивною складовою професійної діяльності, перш за все, вона покликана забезпечити формування висококваліфікованого фахівця, здатного свідомо та безпечно виконувати професійні обов'язки.

На сьогодні, до професійної підготовки здобувачів вищої освіти за значною кількістю спеціальностей включені обов'язкові освітні компоненти, які забезпечують формування знань із хімії та вмінь виконувати хімічний експеримент, і це не лише хімічна, а й суміжні спеціальності. Такі професії використовують хімічні компетентності, як базові, проте обов'язкові для досягнення програмних результатів навчання. Так, майбутні біологи, агрономи, географи, лікарі, екологи, ветеринари, харчові технологи, фахівці готельно-ресторанної справи, вчителі біології, хімії, географії тощо обов'язково вивчають основи хімічної науки здобуваючи професію, адже в своїй професійній діяльності використовують хімічних речовин. Наприклад, обіг мінеральних добрив для виробництва аграрної продукції у 1990–2020 рр. у світі збільшився майже в 1,5 рази – із 103,1 кг на 1 га до 146,4 кг на 1 га. [Ринок добрив], тому фахівці, які вносять і контролюють внесення добрив, мають володіти знаннями, щодо безпеки хімічних речовин у їх складі, при цьому екологи мають зменшувати антропогенне навантаження на довкілля, а технологи харчової промисловості, переробляючи отриманий сільськогосподарський продукт, забезпечувати здоров'я споживачів тощо.

Окрім цього, існує значна кількість хіміко-орієнтованих професій: хімік, хімік-технолог, фармацевт, інженер-хімік, які потребують вивчення значної різноманітності хімічних освітніх компонент, які формують зміст професійної підготовки таких фахівців, а в майбутньому – їх професійної діяльності.

Хімічні речовини є обов'язковим елементом щоденного побутового життя кожної людини та використовуються виробництвами в значних обсягах, адже хімічна промисловість дозволяє вирішувати всі глобальні проблеми людства. Новітні хімічні речовини дозволяють реалізувати в практиці інноваційні технології, тому хімічна промисловість є одним із основних напрямків інвестицій в світі, а реалізація такої діяльності з мінімальною шкодою для довкілля стає для ЄС одним із основних завдань [Chemicals Strategy for Sustainability; The European Green Deal], що дозволили United Nations Development Programme сформулювати основні засади Хімічної стратегії ЄС для пере-

ходу на «зелений» формат, через добування та використання стабільних хімічних речовин із мінімальним ризиком небезпеки [Хімічна стратегія ЄС].

Розповсюдження хімічних речовин призводить до їх бездумного та безконтрольного використання, відсутності розуміння потенційних небезпек, особливостей зберігання, використання та утилізації речовин без дотримання вимог, що безсумнівно шкодить здоров'ю людей та довкіллю. Тому усвідомлення необхідності дотримання правил використання хімічних речовин, створення та ефективного функціонування законодавчої бази щодо забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, дозволить гарантувати підвищений рівень захисту людського здоров'я та довкілля з метою досягнення стійкого розвитку суспільства. Україна розпочала роботу над нормативним врегулюванням обігу хімічних речовин достатньо давно (з 2008 року), проте активних дій не відбувалося до 2022 року, коли було опубліковано Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції підвищення рівня хімічної безпеки до 2026 року» і тільки в грудні 2022 року був підписаний Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» [Закон України], введення в дію якого передбачено в 2024 році.

Натомість ЄС вже має розгалужене законодавство для регулювання хімічної промисловості та товарів і готується до того, що світове виробництво хімічних речовин подвоїться до 2030 року. І без того широке використання хімічних речовин також збільшиться, у тому числі в побуті. Тому основним завданням сучасної освіти, як середньої так і вищої, стає формування усвідомленого ставлення до хімічних речовин, їх використання, зберігання та утилізації з орієнтацією на існуючі Європейські Стандарти обігу та безпеки – формування культури поводження з хімічними речовинами в професійній та побутовій діяльності людини.

Тобто, професійна освіта має змістити акцент на запровадження більш безпечних, природозбережувальних і здоров'язбережувальних стандартів професійної діяльності, адже не лише хімічна, а й більшість галузей промисловості використовують хімічні речовини,

тому повинні безпечно з ними поводитися. Хімічні речовини це лише сполуки елементів, які мають певну будову, фізичні та хімічні властивості, їх вплив на довкілля та здоров'я залежить від людини, саме вона визначає межу та міру використання речовин; використовує їх безпечно або шкідливо. Кожна людина, готуючи їжу, обираючи меблі, вирощуючи квіти на підвіконні має усвідомлювати контактування з хімічними речовинами та наслідки бездумного їх використання, при цьому людина має не боятися хімічних речовин, а усвідомлювати правила поводження з ними. Тому формування культури поводження з хімічними речовинами має стати провідним завданням освіти на всіх рівнях, і професійної освіти хіміків зокрема.

Таким чином, актуальним завдання сучасної освіти, і професійної особливо, стає формування раціонального ставлення до хімічних речовин: їх зберігання, використання, утилізації тощо, як чинника збереження довкілля, здоров'я людини та середовища існування, зменшення антропогенного навантаження в умовах війни, природоорієнтованої діяльності людини, як у професії, так і в побуті.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досвіду Європейського Союзу дозволяє визначити основні елементи змісту професійної підготовки, які дозволять розпочати роботу з формування культури поводження з хімічними речовинами – Регламенти Європейського Парламенту та Ради щодо реєстрації, оцінки, авторизації і обмеження хімічних речовин і препаратів (REACH № 1907/2006) [Regulation (EC) No 1907/2006], класифікації, маркування та пакування речовин і сумішей (CLP № 1272/2008) [Regulation (EC) No 1272/2008] та Загальні вимоги до компетентності випробувальних і калібрувальних лабораторій (Стандарт ISO/IEC 17025:2017) [ISO/IEC 17025:2017(en)]. Включення зазначених документів, як основи професійної підготовки хіміків і фахівців суміжних спеціальностей дозволить імплементувати європейський досвід обігу хімічних речовин та Хімічну стратегію ЄС ще на етапі здобуття професійної компетентності в закладі вищої освіти, що значно інтенсифікує процес інтеграції України до Внутрішнього ринку Європейського Союзу, як економічного простору ЄС без внутрішніх кордонів. Набуття

здатності майбутніми хіміками-лаборантами облаштовувати лабораторії та виконувати дослідження відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC, створить передумови для полегшення потрапляння українських товарів на Європейський ринок, а хімічній індустрії України дозволить розглядати Європейський Союз, як потенційний ринок збуту продуктів синтетичної, харчової, фармацевтичної, косметичної, агрохімічної промисловості та забезпечить формування конкурентоздатних фахівців для глобального ринку праці та мережі сучасних лабораторій.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони передбачає співробітництво, яке має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів, у тому числі в сфері хімічних речовин (Стаття 361); основними цілями співробітництва є розвиток галузевих стратегій, зокрема в галузі хімічних речовин, через чітке визначенні термінів і основних етапів імплементації (Стаття 365) [Угода про асоціацію].

Науковці закордону тільки розпочали вивчення окресленої тематики, яка розглянута в поодиноких дослідженнях вчених Німеччини, Польщі, Шотландії, Швейцарії починаючи з 2020 року [John; Richter; Cole-Hamilton]. Рада Європи в червні 2022 року проводила курс щодо особливостей хімічних речовин і лікарських засобів до яких вони входять, їх безпеки (Страсбург, Франція) [EDQM], а в лютому 2023 року Брюсельський вільний університет (Vrije Universiteit Brussel) реалізував курс з вимог безпеки косметичної продукції в ЄС [Safety Assessment of Cosmetics in the EU]. Спільними зусиллями вчених Університетів Осло (Норвегія), Гельсінкі (Фінляндія), Любляни (Словенія) і Стокгольму (Швеція), за співфінансування програми Erasmus+ Європейського Союзу створено в 2020 році сайт CheSSE [CheSS], присвяченій хімічній безпеці в природничо-науковій освіті та проведено Європейську конференцію про хімічну безпеку в науковій освіті (7–8 червня 2023 р) в Гельсінкі, Фінляндія

[European Conference], що засвідчує значний інтерес науковців до означеної проблеми.

Збройна агресія призвела до відмови від усталених, застарілих класифікації та вимог до обігу хімічних речовин і визначила необхідність формування інвестиційного потенціалу України для відбудови в післявоєнний час. Глобальний перехід на використання в Україні Регламентів і Стандартів ЄС став актуальним лише з 2022 року після повного регіонального заміщення поставок імпорту хімічної продукції, які надходили з країни-окупанта та країни-агресора. Частка регіонального імпорту з країн СНД за підсумками 9 місяців 2022 р. порівняно з аналогічним періодом 2022 р. скоротилася до 5-6% [Собкевич : 15]. З іншого боку, територіальні переваги України по відношенню до ЄС, потужна сировинна база, низька заробітна плата, високий рівень експорتابельності галузі; наявність готових промислових площадок для інвестиційних проектів транснаціональних хімічних компаній дозволяє розглядати Україну, як потенційний інвестиційний регіон для хімічної промисловості [Покровська], тому підготовка кваліфікованих фахівців за Регламентами та Стандартами ЄС стане додатковою перевагою.

Результати. На сьогодні, щорічно вступають до закладів вищої освіти України для здобуття професії хіміка (за даними ЄДБО) біля трьох сотень здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (в 2022 році – 307). Для держави, яка потерпає від значного забруднення довкілля, катастрофічно погіршеного наслідками збройної агресії та надмірного антропогенного впливу, а в найближчій перспективі потребує значного розвитку промисловості для післявоєнної відбудови, цього недостатньо, проте, навіть така незначна кількість фахівців, має бути підготовлена в відповідності до вимог Європейського Союзу, з орієнтацією на виготовлення товарів і надання послуг на рівні визначеному Європейський простором.

Проведене діагностувальне опитування серед здобувачів вищої освіти спеціальності 102 «Хімія» (88 осіб), здобувачів вищої освіти суміжних спеціальностей (091 «Біологія», 101 «Екологія», «201» Агрономія, 241 «Готельно-ресторанна справа», 014.05 Середня освіта (Біологія), 014.06 Середня освіта (Хімія),

014.07 Середня освіта (Географія) – 106 осіб та пересічних громадян не пов'язаних із хімією в професійній діяльності (63 особи), дозволяє стверджувати, що більшість майбутніх хіміків визнають необхідність формування культури поведінки з хімічними речовинами в здобувачів хіміко-орієнтованих професій (100,00%); суміжних професій (80,68%), пересічних громадян (71,59%). Тоді як, більшість фахівці суміжних професій визначають таку необхідність для хіміків (99,06%) та фахівців суміжних спеціальностей (58,49%), а пересічні громадяни – тільки для хіміків (95,24%). Визначення мотивації опанування культурою поведінки з хімічними речовинами дозволило встановити, що більшість майбутніх хіміків визначають її чинником збереження довкілля (100,00%); працевлаштування в ЄС (98,86%); збереження здоров'я (93,18%); успішного виконання професійних обов'язків (86,36%); безпечного існування в світі хімічних речовин (81,82%). Більшість здобувачів суміжних професій, визначили, що культура поведінки з хімічними речовинами виступає чинником збереження довкілля (71,70%) та здоров'я (63,21%), тоді як пересічне населення вважає її чинником успішного працевлаштування закордоном (57,14%).

Результати опитування щодо необхідності включення Регламентів і Стандартів ЄС в освітні процес закладів загальної середньої та вищої освіти для формування культури поведінки з хімічними речовинами на побутовому та професійному рівнях дозволило встановити, що більшість майбутніх хіміків вважає таке включення важливим і для професії (96,59%), і для побутового життя кожного (93,18%), тоді як здобувачі суміжних спеціальностей (43,40%) і пересічне населення (36,51%) висловили думку про переваг виключно для професійної діяльності. При цьому усі три групи опитаних визначили, що включення Регламентів і Стандартів до змісту професійної підготовки дозволить поліпшити працевлаштування фахівців, як в Україні (90,91%; 54,72%; 20,63%), так і закордоном (96,59%; 65,09%; 46,03%).

Розглядають формування культури поведінки хімічними речовинами як спосіб інтеграції України в ЄС, а відповідно стратегічне завдання держави, тільки 59,09% майбутніх

хіміків, 18,87% здобувачів суміжних професій та 7,94% пересічних громадян, що говорить про недостатню поінформованість про зміст інтеграційного процесу та його реалізацію.

Це засвідчує недостатню сформованість розуміння використання хімічних речовин у побуті кожною людиною, незалежно від професії у здобувачів суміжних професій та пересічних громадян, а також недостатність розуміння значення усвідомленого поведження з хімічними речовинами кожним для збереження здоров'я людства та довкілля для сталого розвитку.

Висновки. Стає зрозумілим необхідність проведення роботи щодо модернізації змісту професійної освіти за хіміко-орієнтованими та суміжними спеціальностями в таких напрямках:

1. Розроблення рекомендацій щодо організації вивчення системи зберігання та використання хімічних речовин здобувачами вищої освіти різних спеціальностей у відповідності до основних нормативних документів ЄС у змісті обов'язкових освітніх компонент професійної підготовки.

2. Включення до змісту практик здобувачів вищої освіти хіміко-орієнтованих спеціальностей Стандарту ISO/IEC 17025, як документу, який регламентує створення, функціонування та сертифікацію лабораторій підприємств із визначення якості продукції.

3. Розроблення вибіркової освітньої компоненти широкого просвітницького змісту орієнтованої на вивчення маркування хімічних речовин і способів їх використання відповідно до обмежень діючих у ЄС, реалізації Хімічної

стратегії ЄС та впровадження її в освітній процес всіх спеціальностей.

4. Створення комунікативних майданчиків із пропагування раціонального використання хімічних речовин у професійній та побутовій діяльності з метою зменшення негативного впливу на здоров'я людини та довкілля, обґрунтування необхідності відмови від речовин, які є небезпечними та нестабільними за дизайном, відповідно до рекомендацій інституцій ЄС, які розробляються та будуть надані в 2023 році.

Таким чином, реформування моделі професійної підготовки майбутніх хіміків і здобувачів суміжних спеціальностей в закладі вищої освіти з орієнтуванням на формування культури поведження з хімічними речовинами є актуальним завданням як Європейської, так і вітчизняної професійної освіти. Розробка методики включення Стандартів, Регламентів, Стратегій ЄС в професійну підготовку майбутніх фахівців дозволить прискорити Євроінтеграцію України, адже результатом такої підготовки стане формування культури поведження з хімічними речовинами в професійній діяльності та побуті, як чиннику набуття природозбережувальних традицій, здоров'яорієнтованого ставлення, екологічного світогляду, та в загальному, формування картини світу та образу «Я», як гармонійної, екологічно-відповідальної, професійно-компетентної особистості, а отже, конкурентоспроможної. Саме такий підхід забезпечить інтеграцію України в ЄС не лише на рівні документів, а й на рівні професійної діяльності та побуту кожної людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Покровська Н. М. Актуальні тенденції інвестування хімічних підприємств України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 29. С. 167-175.
2. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М., Жураковська Л. А. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп.; за ред. Жаліла Я. А. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. 49 с.
3. John T., Cieślak M., Vargová D., Richardson S. M., Mougel V., Milić J. V. The Role of Early-Career Chemists in European Policy-Making. *Chemistry – A European Journal*. 2021. Vol. 27. P. 3659-3666. doi.org/10.1002/chem.202100167
4. Richter J., Dobbelaar E. Young chemists voice in support of the SDGs. *Chemistry International*. 2022. Vol. 44, № 1, P. 6-10. <https://doi.org/10.1515/ci-2022-0103>
5. Cole-Hamilton D. The Role of Chemists and Chemical Engineers in a Sustainable World. *Chemistry Europe*. 2020. Vol. 26, P. 1894-1899.

ДЖЕРЕЛА

1. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією. Закон України № 2804-IX, від 01.12.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text> (дата звернення: 16.06.2023)

2. Ринок добрив: глобальний дефіцит посилюється. <https://www.growhow.in.ua/svitove-silke-hospodarstvo-i-dobryva/> (дата звернення: 16.06.2023)
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Документ № 984_011, від 25.10.2022. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 16.06.2023)
4. Хімічна стратегія ЄС. United Nations Development Programme. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/8%20Tree%20Chemical%20Strategy%204%20final%20text_297x210mm_4%2B4_web_180822.pdf (дата звернення: 16.06.2023)
5. Chemicals Strategy for Sustainability. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0667&rid=4> (дата звернення: 16.02.2023)
6. CheSS. Chemical Safety in Science Education. <https://chesse.org/> (дата звернення: 16.06.2023)
7. EDQM Training Module 2: Focus on chemically defined active substances and medicinal products. URL: <https://www.edqm.eu/en/-/edqm-virtual-training-programme-independent-modules-on-ph.-eur-reference-standards-and-cer-procedure-module-2-individual-monographs-focus-on-chemically-defined-active-substances-medicinal-products> (дата звернення: 16.06.2023)
8. European Conference on Chemical Safety in Science Education. <https://chesse.org/european-conference/> (дата звернення: 16.06.2023)
9. ISO/IEC 17025:2017(en). General requirements for the competence of testing and calibration laboratories. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso-iec:17025:ed-3:vl:en> (дата звернення: 16.06.2023)
10. Regulation (EC) No 1272/2008 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on classification, labelling and packaging of substances and mixtures, amending and repealing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008R1272> (дата звернення: 16.06.2023)
11. Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1907> (дата звернення: 16.06.2023)
12. Safety Assessment of Cosmetics in the EU. URL: <https://www.safetycourse.eu/> (дата звернення: 16.06.2023)
13. The European Green Deal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1588580774040&uri=CELEX%3A52019DC0640> (дата звернення: 16.06.2023)

REFERENCES

1. Pokrovska N. M. (2021) Aktualni tendentsii investuvannia khimichnykh pidpriemstv Ukrainy. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Serii yurydychna*. No. 29. pp. 167-175.
2. Sobkevych O. V., Shevchenko A. V., Rusan V. M., Zhurakovska L. A. (2023) Priorityty zabezpechennia stiikosti promyslovosti y ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiny : analit. dop.; za red. Zhalila Ya. A. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. 49 p.
3. John T., Cieślak M., Vargová D., Richardson S. M., Mougél V., Milić J. V. (2021). The Role of Early-Career Chemists in European Policy-Making. *Chemistry – A European Journal*. Vol. 27. P. 3659-3666. doi.org/10.1002/челм.202100167
4. Richter J., Dobbelaar E. (2022) Young chemists voice in support of the SDGs. *Chemistry International*. Vol. 44, № 1, P. 6-10. <https://doi.org/10.1515/ci-2022-0103>
5. Cole-Hamilton D. (2020). The Role of Chemists and Chemical Engineers in a Sustainable World. *Chemistry Europe*. Vol. 26, P. 1894-1899. <https://doi.org/10.1002/chem.201905748>

SOURCES

1. Pro zabezpechennia khimichnoi bezpeky ta upravlinnia khimichnoiu produktsiieiu. (Zakon Ukrainy). № 2804-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text> (дата звернення: 16.06.2023)
2. Rynok dobryv: hlobalnyi defitsyt posyliuetsia. <https://www.growhow.in.ua/svitove-silke-hospodarstvo-i-dobryva/> (дата звернення: 16.06.2023)
3. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. (Dokument). № 984_011. (2022). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 16.06.2023)
4. Khimichna stratehiia EU. United Nations Development Programme. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/8%20Tree%20Chemical%20Strategy%204%20final%20text_297x210mm_4%2B4_web_180822.pdf (дата звернення: 16.06.2023)
5. Chemicals Strategy for Sustainability. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0667&rid=4> (дата звернення: 16.02.2023)
6. CheSS. Chemical Safety in Science Education. <https://chesse.org/> (дата звернення: 16.06.2023)
7. EDQM Training Module 2: Focus on chemically defined active substances and medicinal products. URL: <https://www.edqm.eu/en/-/edqm-virtual-training-programme-independent-modules-on-ph.-eur-reference-standards-and-cer-procedure-module-2-individual-monographs-focus-on-chemically-defined-active-substances-medicinal-products> (дата звернення: 16.06.2023)
8. European Conference on Chemical Safety in Science Education. <https://chesse.org/european-conference/> (дата звернення: 16.06.2023)

9. ISO/IEC 17025:2017(en). General requirements for the competence of testing and calibration laboratories. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso-iec:17025:ed-3:vl:en> (дата звернення: 16.06.2023)
  10. Regulation (EC) No 1272/2008 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on classification, labelling and packaging of substances and mixtures, amending and repealing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008R1272>(дата звернення: 16.06.2023)
  11. Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1907> (дата звернення: 16.06.2023)
  12. Safety Assessment of Cosmetics in the EU. URL: <https://www.safetycourse.eu/> (дата звернення: 16.06.2023)
  13. The European Green Deal. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1588580774040&uri=C_ELEX%3A52019DC0640 (дата звернення: 16.06.2023)
-

O. V. ANICHKINA

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Chemistry, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine
E-mail: eva_kvitka@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4843-0707>*

L. M. ROMANYSHYNA

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Chemistry, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine
E-mail: romanyshyna43@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6026-2614>*

YU. V. LYSETSKA

*Senior Lecturer at the Department of English Philology and Translation,
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine
E-mail: lysetskayuliia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6747-5858>*

EU REGULATIONS AND STANDARDS IN THE CONTENT OF CHEMICAL DISCIPLINES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

The article deals with the current issues of reforming the specialists' professional education in chemical and related professions, considering the implementation of the main strategies of the European Union into the content of professional training: Chemicals Strategy for Sustainability Towards a Toxic-Free Environment (2020), The European Green Deal (2019); regulations and standards of the EU regarding the circulation of chemical substances and the Law of Ukraine "On ensuring chemical safety and management of chemical products". The article attempts to describe a need for the culture formation of working with chemicals at the level of specialists' professional activity in various fields in detail, who use chemical knowledge and skills as professional and basic competencies. In this paper the legal regulation of the circulation of chemical substances in Ukraine and the tasks that the state sets before educational institutions, both general and higher in the near future are considered, regarding the formation of a responsible attitude to chemicals and their use by everyone. The main regulatory documents of the EU are specified which are fundamental for the content of specialists' professional training in chemical and related professions. The culture formation of working with chemical substances is defined as one of the main areas of implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, and the European Atomic Energy Community. The article analyses the state of the problem study in the EU, the needs and factors of modernization of the content of chemists' and specialists' professional training in related professions, and the importance of effective training in chemical professions for the formation of Ukraine's investment potential for post-war rebuilding. The article presents results of a higher education students' survey regarding the desires, needs and motives for studying EU Regulations and Standards in the course of mastering chemical disciplines. The study highlights the main prospects for the further modernization of the chemists' professional education in Ukraine.

Key words: professional education, future chemists, behavior culture, chemicals, professional training, environmental protection.

УДК 364-43:[364.6:355.1-057.36(477)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.2>

Т. І. ЗАХАРІНА

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

Електронна пошта: tanyakolenichenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0357-745>

ІНТЕГРАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

У статті розглядаються особливості професійної підготовки соціальних працівників до роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей. Здійснено аналіз провідних наукових досліджень з області військової соціології та реінтеграції військовослужбовців; визначено основні сфери взаємодії соціальних працівників з військовослужбовцями; окреслено основні вимоги до професійної підготовки фахівців та особистісні характеристики.

Особливу увагу зосереджено на аналізі інтегрованої моделі професійної підготовки соціальних працівників для роботи із військовослужбовцями, ветеранами та їх сім'ями. Визначено основні етапи формування мотиваційної, когнітивної та ціннісної сфер майбутніх фахівців.

Мета статті полягає у визначенні інтегративних тенденцій підготовки соціальних працівників до роботи в напрямку реабілітації та реінтеграції військовослужбовців та членів їх сімей. Для досягнення поставленої мети було визначено ряд завдань: теоретично дослідити та узагальнити провідний науковий досвід щодо особливостей соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей; визначити основні вимоги до особистості соціального працівника та його професійної підготовки у розрізі соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями; запропонувати напрямки удосконалення професійної підготовки соціальних працівників з питань воєної соціології та соціальної роботи із військовослужбовцями та їх сім'ями в межах процесу реінтеграції.

Дослідження було проведено з використанням методів теоретичного, емпіричного дослідження та загальних методів наукового дослідження.

У висновках узагальнено основні напрямки реінтеграційної діяльності, що здійснюють працівники соціальної сфери, та вимоги до фахової професійної підготовки соціальних працівників.

Новизна дослідження полягає у плануванні моделі підготовки соціальних працівників для роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями з урахуванням інтегративних тенденцій діяльності.

Ключові слова: військовослужбовці, ветерани, соціальний робітник, військова соціальна робота, реінтеграція.

Постановка проблеми. У результаті майже 10-річної участі України у війні з російським тероризмом з'являється все більше доказів емоційного, психологічного та міжособистісного впливу війни на військовослужбовців. Також збільшилась увага щодо значної ролі, яку соціальні працівники відіграють у управлінні психосоціальними функціями військовослужбовців як на полі бою, так і вдома, що призвело до підвищення інтересу до військової соціальної роботи як спеціальності в галузі соціальна робота. На фоні цього Міністерство у справах ветеранів, Міністерство оборони, цивільні громадські центри психічного здоров'я або приватні лікарі, які лікують військовослужбовців і ветеранів, а також школи соціальної роботи та інститути закладів вищої освіти, які навчають і готують майбутніх соціальних працівників, намагаються удоскона-

лити підготовку соціальних працівників, зацікавлених у роботі в структурах збройних сил України, або тих, хто працюватиме з клієнтами-ветеранами у військових або цивільних умовах.

Актуальність реформування системи підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей зумовлена тим, що військовослужбовці та ветерани постійно стикаються з підвищеним ризиком виникнення проблем із психічним здоров'ям після повернення з місць ведення бойових дій. Вони також потенційно більш сприйнятливі до розладів зловживання психоактивними речовинами або алкогольної залежності. Багато військовослужбовців після служби в нашій державі потребують допомоги. Їм може знадобитися допомога в управлінні переходом до цивільного життя, утриманні житла, вирі-

шенні сімейних проблем або доступі до необхідних медичних послуг [Требін].

За словами міністра оборони Олексія Резнікова станом на жовтень 2022 року, лише у лавах ЗСУ налічувалося близько 700 тисяч осіб, а весь сектор оборони та безпеки країни охоплює до мільйона українців. Тобто на перший рік війни маже майже 4% громадян України є потенційними ветеранами, і з хором війни цей показник може значно збільшитися. Таким чином, більшість студентів напрямку підготовки «Соціальна робота», стикнуться в своїй професійній діяльності із необхідністю взаємодії з військовослужбовцями на фронті, чи в тилу. Тому так важливо, щоб майбутні фахівці мали необхідний запас знань з галузі військової соціології та сформовані компетентності для роботи з військовослужбовцями, ветеранами та членами їх сімей.

Теоретичним дослідженням гібридної війни, як соціального явища XXI ст. та її наслідків для учасників займалися вчені всього світу. Міждисциплінарний характер гібридної війни підкреслювали американські вчені – Р. Глен, Дж. Гордон, Дж. Маттіс, У. Немет, Е. Сімсон, Н. Фрейер; значний внесок в дослідження проблеми внесли військовий теоретик Ф. Хоффман та норвезький фахівець Г. Карлсен та ін [Sanfield, Weiss.]. Серед українських вчених дослідження особливостей соціальної роботи з військовослужбовцями та ветеранами розкривається в роботах багатьох вчених, серед яких Афонін Е. А., Калагін Ю. А., Рущенко І. П., Солнишкіна А. А., Требін М. П. та ін [Рущенко; Требін; Солнишкіна].

Однак наявні дослідження все ж залишають нерозкритими низку питань, серед яких інтегративні тенденції підготовки соціальних працівників до роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей.

Мета і методологія. Мета статті полягає у визначенні інтегративних тенденцій підготовки соціальних працівників до роботи в напрямку реабілітації та реінтеграції військовослужбовців та членів їх сімей.

Для досягнення поставленої мети було визначено ряд завдань:

1. Теоретично дослідити та узагальнити провідний науковий досвід щодо особливостей соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей.

2. Визначити основні вимоги до особистості соціального працівника та його професійної підготовки у розрізі соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями.

3. Запропонувати напрямки удосконалення професійної підготовки соціальних працівників з питань воєнної соціології та соціальної роботи із військовослужбовцями та їх сім'ями в межах процесу реінтеграції.

Дослідження було проведено з використанням теоретичних та практичних методів:

- методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, формалізація, аксіоматичний метод);
- методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння);
- загальні методи (абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення, моделювання, аналогія, історичний і логічний методи).

Результати. Професія «соціальний працівник» має складну структуру, оскільки у своїй діяльності ці фахівці стикаються з різними сферами життя людини та суспільства – сферою здоров'я (як фізичного, так і психічного), системою освіти, проблемами працевлаштування тощо. Серед чисельних функціональних обов'язків соціального працівника особливо виділяється терапевтична функція, що передбачає особливу форму взаємодії професіонала та його клієнта, а саме – спільний пошук оптимальних способів подолання важких життєвих ситуацій.

Військова соціальна робота – це широкий термін, що охоплює соціальні послуги, що надаються діючим військовослужбовцям Збройних сил України, військовослужбовцям Національної гвардії чи резерву, ветеранам і членам їхніх сімей та громадам, в яких вони живуть.

Основи військової соціальної роботи визначаються тим, що і діючі, і колишні військовослужбовці можуть зіткнутися з психологічними та емоційними труднощами, викликаними професійним досвідом. Крім посттравматичного стресового розладу, депресії або тривоги, військовослужбовці можуть мати справу з ізоляцією, безсонням або зловживанням психоактивними речовинами. Вони також можуть боротися з безробіттям, фінансовими труднощами або подружніми конфліктами [Coll, Weiss, Draves, Dyer].

Соціальні працівники можуть допомогти військовим клієнтам вирішити ці труднощі за допомогою індивідуальних або сімейних консультацій, одночасно допомагаючи клієнтам отримати доступ до наявних ресурсів і освітніх послуг. Також військові і цивільні соціальні працівники також мають можливість приймати участь в розробці програм та ініціатив, спрямованих на покращення обслуговування військовослужбовців та їхніх родин.

Соціальні працівники, що працюють з військовослужбовцями та їх сім'ями зазвичай виконують такі посадові функції:

1. Надання консультаційних послуг військовослужбовцям та їх сім'ям, які постраждали від травм, втрат, смертей, психічних захворювань та психічних розладів.

2. Оцінка потреб, сильних і слабких сторін, ситуацій і систем підтримки військовослужбовців та їхніх сімей з метою розробки короткострокових і довгострокових цілей і планів лікування.

3. Розробка планів лікування, спрямованих на покращення психічного здоров'я та благополуччя військовослужбовців та їхніх родин.

4. Допомога військовослужбовцям та їхнім родинам пристосуватися до змін у житті (тобто хвороби, розлучення, борги, смерть та/або безробіття).

5. Допомога сім'ям військових у оформленні державної допомоги (тобто військових пільг)

6. Відстеження успішності реінтеграції військовослужбовців та їх сімей.

7. Оцінка якості роботи військових психолого-психіатричних служб, та визначення ефективності їхньої роботи.

8. Надання прямих послуг (тобто консультування, втручання в кризові ситуації та підведення підсумків після критичних подій) військовослужбовцям та їхнім родинам.

9. Планування та реалізація програм профілактики та оздоровлення військовослужбовців.

10. Проведення досліджень із соціальних питань, сприяння підготовці медичного персоналу.

Соціальна робота – відносно нова для нашої країни професія, тому навчання соціальних працівників на сучасній стадії не характеризується наявністю досить розроблених освітніх

стандартів, які б висловлювалися у формулюванні педагогічних цілей, у змісті, технологіях навчального процесу, а підготовка соціальних працівників до специфіки роботи з військовослужбовцями взагалі знаходиться на стадії початкового розвитку, особливо в закладах освіти цивільного профілю. Накопичений педагогікою професійної освіти досвід потребує додаткового осмислення та коригування, оскільки соціальна робота має специфічну систему професійних цінностей (орієнтація на потреби клієнта, пріоритетність особистісного та професійного зростання та ін.) та висуває спеціальні вимоги до особистісних якостей, необхідних для професійної соціальної роботи [Яковенко, Гринчук].

Соціальним працівникам, які працюють з військовослужбовцями та ветеранами, потрібен певний набір професійних навичок, знань і кваліфікації для ефективної підтримки та вирішення унікальних проблем, з якими стикається ця група населення. Хоча вимоги можуть відрізнятися залежно від конкретної посади та юрисдикції, ось деякі загальні вимоги до соціальних працівників, які працюють з військовослужбовцями та ветеранами:

1. Освіта – зазвичай потрібен ступінь бакалавра або магістра соціальної роботи. Для деяких посад може знадобитися додаткова спеціалізована підготовка або сертифікати в таких сферах, як допомога при травмах, військова соціальна робота або психічне здоров'я ветеранів.

2. Ліцензія – соціальні працівники з приватною практикою повинні мати відповідну ліцензію на практику в своїй юрисдикції.

3. Знання військової культури – соціальним працівникам важливо добре розуміти військову культуру, включаючи знання про структуру військових звань, розгортання, проблеми реінтеграції та вплив військової служби на окремих осіб і сім'ї. Це розуміння допомагає їм налагодити стосунки, зміцнити довіру та надавати культурно компетентні послуги.

4. Уміння надавати допомогу з урахуванням травм – військовослужбовці та ветерани могли пережити різні травми під час служби, включаючи бойові дії, моральні травми або військові сексуальні травми. Соціальні працівники повинні бути добре обізнані в підходах до допомоги з урахуванням травми, щоб задоволь-

нити конкретні потреби та проблеми, пов'язані з травмою.

5. Володіння інформацією про пільги і ресурси для ветеранів – соціальні працівники, які працюють з військовослужбовцями та ветеранами, повинні мати повне розуміння пільг і ресурсів, які їм доступні, наприклад, медичні послуги, компенсація за непрацездатність, освітні пільги та програми професійної реабілітації. Ці знання допомагають соціальним працівникам допомагати клієнтам отримати доступ до відповідних систем підтримки.

6. Уміння працювати в умовах порушення психічного здоров'я – у багатьох військовослужбовців і ветеранів можуть виникнути проблеми з психічним здоров'ям, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривога або розлади зловживання психоактивними речовинами. Соціальні працівники повинні володіти міцними клінічними навичками та знаннями науково обґрунтованих втручань для вирішення цих проблем психічного здоров'я.

7. Уміння працювати в команді та взаємодія – соціальні працівники в цій галузі часто співпрацюють з різними установами та організаціями, які обслуговують військовослужбовців та ветеранів. Налагодження зв'язків із цими організаціями, зокрема військовими частинами, ветеранськими службами та постачальниками медичних послуг, має вирішальне значення для надання комплексної допомоги та підтримки.

8. Постійний професійний розвиток – враховуючи особливості військової служби, практики збереження психічного здоров'я та проблеми ветеранів, соціальні працівники повинні брати участь у безперервному професійному розвитку. Це може передбачати відвідування семінарів, конференцій і тренінгів, самоосвіту.

Важливо зазначити, що вимоги до соціального працівника можуть відрізнятися залежно від конкретної ролі та роботодавця. Деякі посади можуть мати додаткові критерії чи переваги, наприклад досвід роботи з певними родами військ або спеціалізовані сертифікати.

Однак не кожен соціальний працівник, який відповідає перерахованим вище вимогам, може успішно працювати в галузі військової соціальної роботи. Особливу увагу варто звернути на особистісні навички, необхідні для військового соціального працівника, а саме:

- співчуття: соціальним працівникам часто доводиться працювати із військовослужбовцями та сім'ями військовослужбовців, які перебувають у стресовій, складній життєвій ситуації, тож знадобиться високий рівень співчуття та емпатії, це допоможе налагодити емоційний контакт та вибудувати довірливі стосунки;

- комунікативні навички: військові соціальні працівники повинні вміти працювати з людьми різної раси, культури, релігійними та політичними уподобаннями, способом життя, віком тощо тож комунікативні навички допоможуть розвивати та підтримувати позитивні стосунки з військовослужбовцями, родинами військових та колегами;

- навички активного слухання: щоб бути успішним військовим соціальним працівником, вам потрібно мати гарні навички слухання. Військовослужбовці та їхні родини повинні відчувати себе комфортно, ділитися з соціальним працівником своїми найпотаємнішими страхами та проблемами й розуміти, що їх почули і правильно зрозуміли;

- організаційні навички: оскільки соціальна робота зазвичай складається з керування одночасно кількома клієнтами та допомоги військовослужбовцям і їхнім сім'ям військових у заповненні документів, форм, реєстрів тощо необхідно вміти чітко організувати власну діяльність та визначити алгоритм дій для підопічних;

- навички вирішення проблем: це комплексне вміння, що допомагає військовослужбовцям та їхнім сім'ям знайти рішення своїх проблем;

- навички тайм-менеджменту: соціальний працівник, який працює з військовослужбовцями та ветеранами має розуміти, що дана категорія громадян відрізняється особливою пунктуальністю та організованістю, до того ж деякі питання соціальної взаємодії можуть потребувати негайного вирішення чи мати конкретний обмежений термін для розв'язання.

Педагогічні основи теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників до роботи з військовослужбовцями визначаються через інтегративну функцію соціальної роботи. Зона професійної компетентності соціального працівника у виконанні реінтеграційної функції

близька об'єднує в собі специфіку діяльності різних галузей взаємодії: психологічну, медичну, юридичну, педагогічну. Системоутворюючою ланкою процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є розуміння багатогранності ситуації, в якій будуть здійснюватися професійні дії, вона є результатом взаємодії зовнішніх стосовно індивідуальних умов соціального середовища та когнітивної, афективної і поведінкової реакції учасників соціальної взаємодії на них [Хобта].

Основним компонентом підготовки соціальних працівників до роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями є професійна соціалізація, тобто освоєння властивих йому соціальних та особистісних смислів та цінностей. Педагогічний процес підготовки фахівців, не втрачаючи своєї дидактичної спрямованості, повинен максимально забезпечувати умови, які: впливають на систему соціальних ролей студентів; сприяють подоланню негативних стереотипів (у навчанні чи ставленні до військовослужбовців), забезпечують відкритість нового досвіду, високу залученість та психологічний комфорт у ході навчального процесу; позитивно впливають на зразки міжособистісної взаємодії суб'єктів навчального процесу. Ці умови виконуються при реалізації інтегрованого підходу до підготовки соціальних працівників (схема 1).

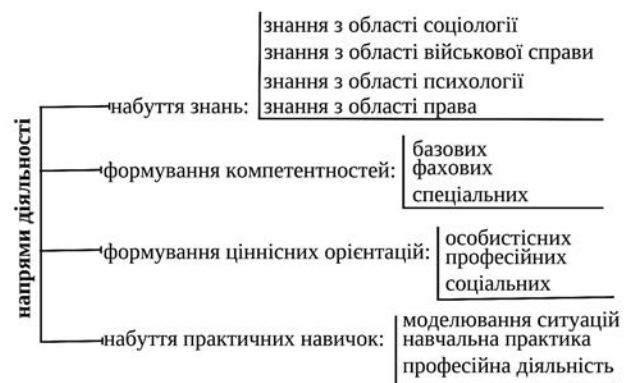
Продуктивні зміни в ціннісно-мотиваційних, когнітивних, афективних і поведінкових структурах особистості соціального працівника реалізуються поетапно. Доцільно виділяти три етапи: загальнопідготовчий, професійно-орієнтуючий, професійно-спеціалізований. Єдність і наступність етапів забезпечені логікою побудови змісту навчання, трансформацією педагогічних ситуацій, що виникають: когнітивно-емпіричних, рефлексивних та інтуїтивно-творчих. З кожним наступним етапом мають відбуватися зміни в характері взаємодії суб'єктів навчального процесу, що призводять до більшої залученості студентів до вирішення професійних ситуацій, що розглядаються в процесі навчання.

У підготовці майбутніх фахівців соціального профілю важливо також розуміти необхідність багаторівневого та системного підходу до розробки педагогічних засад професійної підготовки соціальних працівників до роботи

з військовослужбовцями та їх сім'ями, адже лише незначна частина студентів від початку має психологічні якості та ціннісні орієнтації, адекватні вимогам їх майбутньої професії. Традиційними засобами навчального процесу, що забезпечують, насамперед, засвоєння певної суми знань, неможливо домогтися потрібних особистісних змін.

Схема 1

Інтегрована модель підготовки соціальних працівників до роботи з військовослужбовцями

Обговорення. У світовій освітній спільноті соціальної роботи склалася така позиція щодо того, як найкраще навчити студентів і практиків розуміти потреби ветеранів, військовослужбовців та членів сімей, які постраждали внаслідок цієї служби – розуміння потреб реалізується через сприйняття досвіду військовослужбовців. Так, в США соціальні працівники, що виявляють бажання працювати з військовослужбовцями та членами їх сімей мають розуміти фізичні фактори, які можуть впливати на бійців (включаючи низку екологічних стресів, таких як сильна спека, холод, вологість або робота в середовище хімічної війни), фізіологічні стреси (депривація сну або зневоднення), психічні стресори, які впливають на когнітивні можливості військовослужбовців обробляти інформацію, а також приймати добре обґрунтовані рішення та справлятися зі складними емоціями [Rubin, Weiss].

Для набуття таких знань студентам наводяться для вивчення та аналізу різні військові ситуації, наприклад: операція «Незмінна свобода» та операція «Свобода Іраку». Також студенти соціальної роботи, які знають, що

хочуть зосередитися на соціальній роботі з військовими чи ветеранами, як правило, подають заявки на стажування в місцевих госпіталях Управління у справах ветеранів або афілійованих центрах ветеранів [Esposito-Smythers, Wolff, Lemmon, Bodzy, Swenson, Spirito].

Подібний досвід організації освітньої діяльності у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи із військовослужбовцями та членами їх сімей варто на постійній основі впроваджувати в освітній процес українських закладів вищої освіти.

Висновки. Соціальна робота з ветеранами військової служби має свою специфіку й реалізується у напрямках вирішення таких проблем: допомога у вирішенні фінансових чи житлових труднощів; допомога в орієнтації на військові пільги від державних органів чи соціальне забезпечення від інших організацій; співпраця з питань розробки підходів до лікування проблем психічного здоров'я; консультації щодо подружніх чи сімейних проблем; надання соціально-психологічної підтримки у боротьбі із залежностями від психотропних, алкогольних

речовин, ігроманії тощо; допомога в процесі влаштування та переїзду в стаціонарні заклади лікування та відновлення; надання підтримки соціально-психологічної та інформаційної підтримки членам сімей військовослужбовців та ветеранів. Робота за даними напрямками вимагає від соціального працівника наявності специфічних професійних та особистісних навичок. Формування даних навичок має передбачатися програмою професійної підготовки соціальних працівників шляхом впровадження інтегрованої моделі освітньої діяльності. Особлива увага в професійній підготовці має приділятися розумінню військової культури та сприйняттю досвіду військовослужбовців, що допоможе краще усвідомлювати потреби даної категорії громадян у соціальному захисті і підтримці.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці програм підготовки студентів за напрямком «Соціальна робота» з урахуванням особливостей військової соціальної роботи та соціальної ситуації країни в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. Харків: ФОП Павленко О.Г., 2015. 268 с.
2. Савельчук І.Б., Сейко Н.А., Андрійчук Н.М. Вплив соціального партнерства на інноваційний розвиток освітнього середовища університету: модель QUADRUPLE HELIX. Педагогічна освіта: теорія і практика. Powiązane artykuły. 2020. Випуск 29. С. 72-81.
3. Требін М.П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. Український соціум. 2014. № 3 (50). С. 113–127. <https://doi.org/10.15407/socium2014.03.113>
4. Солнишкіна А.А. Особливості соціальних проблем воєнної організації українського суспільства. Запоріжжя: Вид-во Класич. приват. ун-т, 2009. 16 с.
5. Хобта С.В. Соціологія війни як завдання української соціології. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. 2016. № 5 (302). С. 126–150.
6. Яковенко Ю.І., Гринчук А.В. Соціологія армії як альтернатива військовій чи воєнній соціології. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2015. Вип. 9. С. 67–78.
7. Canfield, J. & Weiss, E. L. Integrating Military and Veteran Culture in Social Work Education: Implications for Curriculum Inclusion. Journal of Social Work Education, 2015. С. 128–144. <https://doi.org/10.1080/10437797.2015.1001295>
8. Coll, J. E., Weiss, E. L., Draves, P., & Dyer, D. The impact of military cultural awareness, experience, attitudes, and education on clinician self-efficacy in the treatment of veterans. Journal of International Continuing Social Work Education, 2012. №15, С. 39–48.
9. Esposito-Smythers, C., Wolff, J., Lemmon, K. M., Bodzy, M., Swenson, R. R., & Spirito, A. Military youth and the deployment cycle: Emotional health consequences and recommendation for intervention. Journal of Family Psychology, 2011, № 25. С. 497–507.
10. Rubin, A., & Weiss, E. L. Secondary trauma in military social work. In A. Rubin, E. L. Weiss, & J. E. Coll (Eds.), Handbook of military social work. 2013 С. 67–78

REFERENCES

1. Rushchenko, I. P. (2015). Rosiisko-ukrainska hibrydna viina: pohliad sotsioloha: monohrafiia [The Russian-Ukrainian hybrid war: a sociologist's view: a monograph.]. Kharkiv: FOP Pavlenko O.H., 268 s. [in Ukrainian]

2. Savelchuk I. B, Seiko N.A, Andriichuk N.M. (2020) Vplyv sotsialnoho partnerstva na innovatsiinyi rozvytok osvitnoho seredovyshcha universytetu: model QUADRUPLE HELIX. Pedagogichna osvita: teoriia i praktyka, Powiazane artykuly. Vypusk 29. S. 72-81. [in Ukrainian].
3. Trebin, M. P. (2014). «Hibrydna» viina yak nova ukrainska realnist. ["Hybrid" war as a new Ukrainian reality.]. *Ukrainskyi sotsium*, 3 (50): 113–127. <https://doi.org/10.15407/socium2014.03.113> [in Ukrainian]
4. Solnyshkina, A. A. (2009). Osoblyvosti sotsialnykh problem voiennoi orhanizatsii ukrainskoho suspilstva. [Peculiarities of social problems of the military organization of Ukrainian society]. *Zaporizhzhia: Vyd-vo Klasych. pryvat. un-t*, 16 s. [in Ukrainian]
5. Khobta, S. V. (2016). Sotsiologhiia viiny yak zavdannia ukrainskoi sotsiologhii. [Sociology of war as a task of Ukrainian sociology.]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsiologhichni nauky*. № 5 (302): 126–150. [in Ukrainian]
6. Yakovenko, Yu. I., & Hrynychuk, A. V. (2015). Sotsiologhiia armii yak alternatyva viiskovii chy voiennoi sotsiologhii. [Army sociology as an alternative to military or military sociology]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii sotsiologhichni nauky*. 9: 67–78. [in Ukrainian]
7. Canfield, J. & Weiss, E. L. (2015). Integrating Military and Veteran Culture in Social Work Education: Implications for Curriculum Inclusion. *Journal of Social Work Education*, 128–144. <https://doi.org/10.1080/10437797.2015.1001295>
8. Coll, J. E., Weiss, E. L., Draves, P., & Dyer, D. (2012). The impact of military cultural awareness, experience, attitudes, and education on clinician self-efficacy in the treatment of veterans. *Journal of International Continuing Social Work Education*, 15, 39–48.
9. Esposito-Smythers, C., Wolff, J., Lemmon, K. M., Bodzy, M., Swenson, R. R., & Spirito, A. (2011). Military youth and the deployment cycle: Emotional health consequences and recommendation for intervention. *Journal of Family Psychology*, 25, 497–507.
10. Rubin, A., & Weiss, E. L. (2013). Secondary trauma in military social work. In A. Rubin, E. L. Weiss, & J. E. Coll (Eds.), *Handbook of military social work*, pp. 67–78.

T. I. ZAKHARINA

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,

Senior Lecturer at the Department of Social Work, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

E-mail: tanyakolenichenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0357-745>

INTEGRATIVE TENDENCIES OF THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS TO WORK WITH MILITARY SERVANTS AND THEIR FAMILY MEMBERS

The article examines the specifics of professional training of social workers to work with military personnel and their family members. An analysis of leading scientific studies in the field of military sociology and reintegration of servicemen was carried out; the main spheres of interaction of social workers with military personnel are defined; basic requirements for professional training of specialists and personal characteristics are outlined.

Special attention is focused on the analysis of the integrated model of professional training of social workers to work with military personnel, veterans and their families. The main stages of formation of motivational, cognitive and value spheres of future specialists are defined.

The purpose of the article is to determine the integrative trends in training social workers to work in the direction of rehabilitation and reintegration of military personnel and their family members. To achieve the set goal, a number of tasks were defined: to theoretically research and generalize the leading scientific experience regarding the features of social work with military personnel and members of their families; determine the basic requirements for the personality of a social worker and his professional training in terms of social work with servicemen and their families; to propose directions for improving the professional training of social workers in matters of military sociology and social work with servicemen and their families within the reintegration process.

The research was conducted using the methods of theoretical, empirical research and general methods of scientific research.

The conclusions summarize the main directions of reintegration activities carried out by social workers and the requirements for professional training of social workers.

The novelty of the study consists in planning a model of training social workers to work with military personnel and their families, taking into account the integrative trends of activity.

Key words: military personnel, veterans, social worker, military social work, reintegration.

УДК 378.091.33-028.23+[303.62:004.738.5]:37.018.43-057.875

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.3>

К. С. КРУПЕЙ

кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри мікробіології, вірусології та імунології, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

Електронна пошта: krupeyznu@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1522-1060>

Н. Л. КОЛИЧЕВА

кандидат медичних наук, доцент,

в. о. завідувача кафедри мікробіології, вірусології та імунології,

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

Електронна пошта: nkoluceva68@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3128-132X>

А. С. ДЕГЕН

старший викладач кафедри мікробіології, вірусології та імунології,

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

Електронна пошта: annadegenjena@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3031-7458>

Г. В. КРАВЧЕНКО

студент, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

Електронна пошта: w.glebo311@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0006-6604-6628>

ВІДЕОФІЛЬМИ Й ТЕЛЕВІЗІЙНІ ІНТЕРВ'Ю ЯК ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ОТРИМАННЯ СТУДЕНТАМИ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА АСИНХРОННОГО НАВЧАННЯ

В умовах війни та пандемії COVID-19 виникає потреба в актуалізації наявних форм навчальних занять та розробленні нових. За останні роки неабиякої актуальності та популярності серед студентів набули навчальні відеофільми. Перегляд відеороликів дозволяє студенту засвоїти не тільки теоретичний матеріал, але й практичну частину заняття. Використання відеофільмів на навчальних заняттях або в режимі асинхронного навчання має ряд переваг: у студента є постійний доступ до матеріалу та можливість завантаження / багаторазового перегляду / зупинки відео для осмислення сприйнятої інформації; перегляд матеріалу не обмежується зоровим сприйняттям, оскільки водночас глядач прослуховує усне мовлення лектора.

Створення якісних та інформативних відеоматеріалів потребує від викладача не тільки часу, але й технічного оснащення та навичок зі складання сценарію і монтажу відеоряду. Автори пропонують впроваджувати в навчальний процес не тільки відеофільми, але й використовувати наукові інтерв'ю за участі викладачів кафедри / університету на практичних заняттях. Участь викладачів закладу вищої освіти в наукових телевізійних інтерв'ю не тільки популяризує науку серед населення, але й виконує профорієнтаційну та навчальну функції. Головною перевагою участі викладача в науковому інтерв'ю є те, що технічні обов'язки зі знімання й монтажу відеоряду беруть на себе співробітники телеканалу, а від науковця необхідна лише професійна й цікава подача інформації та мистецтво публічного мовлення. Завдяки впровадженню в навчальний процес таких відеопродуктів студенти мають можливість не тільки візуалізувати матеріал, що вивчають, але й почути думки викладачів свого університету й інших ньюзмейкерів. Ці елементи в навчальному процесі дозволять майбутнім фахівцям породжувати нові ідеї у відповідних наукових галузях та розвивати аналітичні навички. Виходячи з досвіду авторів, в роботі представлені рекомендації викладачам, які вперше збираються виступити на телебаченні та готуються до наукового інтерв'ю.

Ключові слова: відеофільм, телебачення, інтерв'ю, публічний виступ, дистанційне й асинхронне навчання.

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнного стану в Україні та пандемії COVID-19 актуальним є не тільки використання у дистанційному навчанні

певних видів занять (відео-, аудіоконференції, текстовий формат), але і якісна підготовка викладачем матеріалів для асинхронного навчання. За останні роки

ефективними та популярними серед студентів стали відеофільми для дистанційного навчання та самоосвіти здобувачів вищої медичної освіти (далі – ЗВМО), де викладач демонструє техніки відтворення певних лабораторних досліджень або висвітлює теоретичну частину теми. Ці види навчальних занять мають низку переваг у порівнянні з традиційними формами навчання: по-перше, студент має постійний доступ до матеріалу та можливість завантаження / багаторазового перегляду / зупинки відео для осмислення сприйнятої інформації, по-друге, перегляд відеолекції не обмежується зоровим сприйняттям, оскільки водночас глядач прослуховує усне мовлення лектора. Проте ефективне засвоєння студентами навчального матеріалу та його розуміння залежить не тільки від педагогічної майстерності й вправного володіння викладачем невербальними засобами спілкування, але й від якості відеоконтенту. Співробітники кафедри мікробіології, вірусології та імунології Запорізького державного медико-фармацевтичного університету (далі – ЗДМФУ) займаються розробкою навчальних відеороликів для студентів медичних, фармацевтичних і міжнародних факультетів й розміщують матеріали на платформі YouTube. Станом на червень 2023 року на відеохостингу YouTube оприлюднено 65 відеофільмів [Крупей]. Створення наочних та інформативних відеороликів потребує певного технічного оснащення, а звідси – умінь та навичок зі складання сценарію, налаштування обладнання, знімання, монтажу відеоряду й, найголовніше, часу викладача. Виходячи з цього, не кожен науково-педагогічний працівник закладу вищої освіти має можливість розробляти навчальні відеофільми для студентів.

Окрім вищезазначених відеофільмів, які студенти можуть використовувати для самостійного опанування матеріалу, автори пропонують використовувати для дистанційного та асинхронного навчання різні формати інтерв'ю викладачів. Сьогодні інтерв'ю є не тільки інструментом отримання інформації, але й одним із найпопулярніших жанрів [Казімова : 65]. Головною перевагою участі викладача в наукових інтерв'ю є те, що технічні обов'язки зі знімання й монтажу відеоряду беруть на себе журналісти, оператори, режисери монтажу, редактори тощо. Від викладача необхідна лише професійна й цікава подача інформації, а також мистецтво публічного мовлення. Таким чином, створення якісних навчальних відеороликів поряд з науковими інтерв'ю є головними інструментами отримання знань студентами в сучасних умовах дистанційного й асинхронного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Алгоритм розробки сценарію та створення навчального відеоролика автори детально описали в попередній роботі [Крупей 2020]. В умовах дистанційного

та асинхронного навчання ситуація вимагає пошуку та реалізації інших (додаткових) форм навчальних занять, одним із яких може бути перегляд студентами інтерв'ю за участі науково-педагогічних співробітників кафедри чи університету.

Інтерв'ю – це сфокусована бесіда респондента та інтерв'юера, протягом якої респондент відповідає на поставлені йому запитання [Ібрагімова : 28]. Але, на наш погляд, це поняття не охоплює сутності основної мети інтерв'ю, оскільки головною ціллю останнього повинно бути зацікавлення глядача (не тільки якістю матеріалу, що висвітлює респондент, але й інтересом до спікера). Н. Симоніна зазначає [Симоніна : 180], що телебачення надає можливість глядачам емоційно та широко сприймати інформацію, що висвітлює спікер, оскільки саме завдяки йому глядач може зробити висновки про правдивість почутої інформації при оцінюванні рівня впевненості спікера протягом розмови. Д. Титаренко відзначає, що інтерв'ю повинно ефективно відтворювати унікальні та неповторні аспекти особистості респондентів, разом з їх характером, поведінкою та поглядами. Для досягнення цієї мети журналісту необхідно проявити якісні зусилля при створенні запитань, які сприятимуть отриманню такої інформації та розкриттю особливостей персонажів [Титаренко].

На сьогодні існують численні класифікації інтерв'ю за певними ознаками [Василенко; Симоніна; Чекмишев]. Ми не беремо до уваги в цій роботі викривальні та емоційні інтерв'ю, які чітко відокремлюють журналісти Бі-Бі-Сі [Бойд : 118], а зупинимось лише на інформаційних, які відіграють навчальну роль для ЗВМО. Зауважимо, що окрім інформаційних інтерв'ю, закордонні дослідники виділяють такий тип аудіовізуального продукту як «коментар», що відповідає на запитання «Як? та Чому?» [Barbara Alysen]. Метою такого аналітичного інтерв'ю є висвітлення оцінювальних поглядів на певну ситуацію / факт відповідного фахівця, тому цей різновид аудіовізуального матеріалу також може нести навчальну значущість для студентів закладів вищої медичної освіти.

Попри це, найбільш широко вживаною в журналістиці є класифікація інтерв'ю за формою, де науковці виокремлюють три види аудіовізуального продукту:

1) Структуровані (формальні) інтерв'ю передбачають розмову за сценарієм, де заздалегідь інтерв'юер обговорює з респондентами питання, які буде їм задавати.

2) Напівструктуровані інтерв'ю містять перелік «обов'язкових» питань до респондентів, але інтерв'юер може ставити й додаткові питання залежно від ситуації.

3) Неструктуровані (неформальні) інтерв'ю являють собою «тематичну розмову», де питання

ставлять респондентам залежно від ситуації проведення інтерв'ю [Кузяків : 8].

Н. Симоніна висловлює свій науковий погляд та зосереджується на тому, що телевізійне інтерв'ю може бути умовно розділене на дві категорії: «власне інтерв'ю», яке може функціонувати як самостійна програма, і «синхрон», який є складовою частиною телевізійного сюжету [Симоніна : 181] (часто у формі коментаря). Аналогічну класифікацію пропонує і Барбара Елісон [Barbara Alysén], яка першу категорію інтерв'ю поділяє на прямоефірні та записані, що підлягають монтажу. Отже, вивчення ролі інтерв'ю в навчально-виховному процесі студентів-майбутніх лікарів представляє неабиякий інтерес, тому обране дослідження є актуальним.

Мета статті. Розкрити навчальну значущість відеофільмів та телевізійних інтерв'ю як ефективних інструментів засвоєння студентами інформації в умовах дистанційного та асинхронного навчання, а також надати рекомендації викладачам щодо підготовки до участі в науковому інтерв'ю та при створенні відеофільму.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети були використані такі методи дослідження: аналіз літератури з журналістикознавства та педагогіки, опрацювання й узагальнення методичних матеріалів щодо технології інтерв'ю і телевізійного спілкування в кадрі й поза кадром.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студенти проявляють більший інтерес до перегляду інтерв'ю викладачів свого університету ніж незнайомих науковців, що значно посилює інтерес до навчання й активізує мисленнєві процеси. Викладачі кафедри мікробіології, вірусології та імунології ЗДМФУ беруть активну участь в обговоренні актуальних питань науки на місцевих і регіональних телеканалах та надають інтерв'ю різних видів (структуровані, напівструктуровані, неструктуровані), які за формою / кількістю мовників класифікуються як інтерв'ю-монологи, -діалоги й -полілоги [Програми 2021-2022]. Залежно від способу спілкування і форми викладу журналістом розмови, яка відбулася, науково-педагогічні співробітники кафедри мають досвід участі в наукових інтерв'ю-роздумах (розгорнутий коментар до проблеми), які видаються в газетах [Газета ІЗ «Індустріалка»].

Пропонуємо деякі поради викладачам, яких вперше запросили взяти участь у телевізійному інтерв'ю. На початку треба задати журналісту наступні питання:

1) Коли та на яку тематику буде проходити інтерв'ю?

2) Які питання мені будуть задавати? Чи це буде неструктурована бесіда?

3) Це буде інтерв'ю у прямому ефірі чи у записі? Якщо у записі, чи буде можливість під час монтажу вирізати небажані фрагменти?

4) Яка мета інтерв'ю? Чи є конкретна проблема, яку Ви (журналіст) прагнете розкрити?

5) Для якої аудиторії та медіаплатформи розраховане інтерв'ю? *Ця інформація допоможе Вам врахувати стиль комунікації протягом спілкування.*

6) Де буде проходити інтерв'ю? Якщо розмова відбуватиметься у студії, то спікери будуть стояти чи сидіти протягом виступу? *Ці відомості важливі для респондентів як жіночої, так і чоловічої статі, оскільки формат інтерв'ю визначає дрес-код учасників.*

7) Яка буде тривалість інтерв'ю? *Усвідомлення тривалості розмови дозволить Вам при підготовці рівномірно розподілити час на відповіді (у випадку, якщо інтерв'ю структуроване).*

8) Чи будуть окрім мене виступати інші спікери (або це інтерв'ю-монолог, -діалог)? *Якщо у Вас заплановане інтерв'ю-полілог, запитайте, які фахівці / експерти також запрошені до участі.*

Після того, як Вам нададуть відповіді на ці запитання, можна розпочинати підготовку до інтерв'ю. Автори представляють деякі рекомендації для успішного публічного виступу:

1) Актуалізуйте свої знання та ознайомтеся з сучасною науковою літературою щодо теми розмови.

2) Перегляньте свої наукові праці, систематизуйте матеріал та відокремте сильні сторони ваших досліджень, оскільки треба бути готовим до питань стосовно Вашого внеску в ту наукову галузь, де Ви є експертом.

3) Поміркуйте, які питання Вам може задати журналіст в рамках розмови за визначеною темою, та відповіді на них. Частіше за все, навіть якщо інтерв'ю структуроване, журналіст може поставити питання, що уточнюють або підкреслюють проблему. Також необхідно бути психологічно готовим до можливих контраверсій і пам'ятати, що все, про що Ви говорите, можна буде транслювати та / або опублікувати.

4) Під час інтерв'ю надавайте чіткі та зрозумілі відповіді, намагайтеся по можливості говорити короткими реченнями. У випадку розгорнутої відповіді / коментаря спершу озвучте ключове повідомлення, а потім – розкривайте сутність матеріалу.

5) Протягом розмови не перебивайте журналіста та інших спікерів (якщо у Вас інтерв'ю-полілог).

6) Для того, щоб виглядати професійним, не забувайте про зоровий контакт з журналістом / ведучим / спікерами, артикуляцію, жестикуляцію і швидкість (темп) мовлення. Перед інтерв'ю можна розповісти матеріал колезі або зробити відеозапис на телефон й провести самоаналіз монологу.

7) Запорука успішного інтерв'ю – це впевнена, жвава та емоційна промова. Від того, наскільки переконливо та цікаво Ви будете відповідати на запитання, залежить можливість Вашого подальшого запрошення на інтерв'ю як фахівця або експерта (наприклад, на телевізійне, письмове, радіоінтерв'ю, друковане, панельне, експертне, онлайн-інтерв'ю тощо).

Подібні вище представлені рекомендації можна надати й при створенні викладачами навчальних відеороликів. Знімання відеофільму полегшується тим, що викладач сам розробляє сценарій та вирішує, про що буде говорити. Ми рекомендуємо відкривати глядачам доступ до коментарів при оприлюдненні авторських навчальних матеріалів на відеохостингах. Виходячи з досвіду авторів, можемо зазначити, що коментарі збагачують контент, підіймають його рейтинг, відкривають нові перспективи та ідеї, можуть бути корисним інструментом для виправлення помилок, оскільки глядачі можуть виявити неточності у фактах або неправильні дані. Фідбек формує на авторському каналі наукову спільноту, де всі мають можливість доповнити / скорегувати певні відомості у матеріалі, обмінятися думками та розширити розуміння теми. На жаль, деякі науковці (і навіть телеканали) при публікації відео на платформі закривають доступ глядачам до коментарів. Основна причина – це страх негативних коментарів та «хейту». Необхідно розуміти, що «хейт» є неминучим для будь-якої публічної платформи й далеко не завжди відображає загальної думки аудиторії, але при цьому автору відео необхідно вміти розрізняти конструктивну критику від недоречних висловлювань та зберігати емоційну стабільність.

Отже, навчальні відеофільми та наукові інтерв'ю викладачів мають велику значущість при підготовці майбутніх фахівців сфери медицини. Завдяки впровадженню в навчальний процес таких відеопродуктів студенти мають можливість не тільки візуалізувати матеріал, що вивчають, але й почути думки викладачів свого університету й інших ньюзмейкерів. Такі елементи в навчальному процесі дозволять майбутнім лікарям породжувати нові ідеї в медичній науці, які вони не знайдуть у науковій літературі.

Викладачі кафедри мікробіології, вірусології та імунології протягом практичного заняття на відеоконференціях приділяють 10-15 хв часу для обговорення поточного випуску, де виступали. Студенти порівню-

ють різні точки зору спікерів-науковців / держслужбовців / громадських діячів тощо (якщо у викладача було інтерв'ю-діалог / полілог), висловлюють думки щодо цілісної картини та тенденцій матеріалу, який переглянули. Ми помітили, що найкращі результати у жвавому обговоренні зі студентами наукових виступів викладачів на заняттях є структуровані й напівструктуровані інтерв'ю, які потребують від викладача більше часу та зусиль при підготовці й виступі.

Особливу увагу слід звернути на залучення студентів до розробки навчальних відеофільмів [Крупей 2023] та участі у наукових інтерв'ю для телепередач [Програми 2022-2023]. Така форма практичного навчання дозволить не тільки ефективно розвивати комунікативну компетентність майбутніх фахівців, але й може надати стимул для інших ЗВМО розвивати навички з ефективного спілкування. Окрім вдосконалення навичок вербальної комунікації (вміння чітко та послідовно виражати свої думки, науково обґрунтовувати надані рекомендації тощо), студент вчиться систематизації та узагальненню матеріалу протягом підготовки до публічного виступу, а також активізує рефлексію у процесі переосмислення та перегляду в записі своєї промови і поведінки. Досвід наукових інтерв'ювань допоможе студентам створити власний імідж та успішну самопрезентацію, а також удосконалить знання про самого себе та навички саморегуляції. Перегляд телепередач за участі ЗВМО покращить та зміцнить довіру людей до молодих лікарів та переконає майбутніх пацієнтів у їх професійній компетентності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Перегляд навчальних відеофільмів та наукових телевізійних інтерв'ю викладачів дозволяє студентам візуалізувати матеріал та почути різні думки щодо певної теми. Ці елементи навчання розвивають у здобувачів вищої медичної освіти навички критичного та креативного мислення і дозволяють поглиблено вивчити матеріал. Залучення студентів до участі в наукових інтерв'ю сприяє розвитку комунікативної компетентності та аналітичних навичок. Перспективою подальших розвідок напрямку є залучення студентів у створення серії відеороликів про санітарну оцінку питної та прісної води м. Запоріжжя та підготовка викладачів кафедри й студентів до участі в наступних випусках програми «Екофактор» на телеканалі МТМ за медичним напрямом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойд Е. Технології виробництва ефірних новин / Ендрю Бойд [перекл. з англ. О. О. Колот]. К. : ТОВ «Київська типографія». 2007. 429 с.
2. Василенко М. К. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.08. Київ, 2007. 36 с.
3. Газета ІЗ «Індустріалка». Як запоріжцям убезпечити себе від ГРВІ та грипу – з чого і коли розпочати профілактику / Рубрика «Запоріжжя. Здоров'я» (коментар ст. викладачки ЗДМУ Кристини Крупей). Дата –

30.08.2022 р. Режим доступу: <http://iz.com.ua/zaporoje/yak-zaporizhtsyam-ubezpechiti-sebe-vid-grvi-ta-gripu-z-chogo-i-koli-rozpochati-profilaktiku>

4. Ібрагімова І. М. Вивчення потреб у навчанні та розвитку. Посібник / під заг. ред. Гриб О.К. К. : Проект «Доступна та якісна правова допомога в Україні». 2019. 50 с. Режим доступу: <https://qala-project-1.gitbook.io/vivchennya-potreb-u-navchann-ta-profes-jnomu-rozvi>

5. Казімова Ю. До поняття формату жанру інтерв'ю у журналістиці. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Журналістські науки. 2018. Вип. 2, № 896. С. 65-69. <https://doi.org/10.23939/sjs2018.01.065>

6. Крупей К. С. YouTube-канал «Мікробіологія, вірусологія та імунологія». Режим доступу: <https://www.youtube.com/channel/UCNs9kYJup0K0l3deKUEqkFw>

7. Крупей К. С., Кравченко Г. В., Чабан Ю. М. Дослідження мікрофлори шкіри рук, предметів методом змиву. Вивчення мікрофлори повітря методом Коха. Навчальний відеофільм для студентів 2 курсу медичних та міжнародних факультетів від 08.06.2023 р. Режим доступу: <https://youtu.be/UHvvhKA08Jw>

8. Крупей К. С., Поліщук Н. М., Количева Н. Л. Модернізація традиційних методик викладання лекцій з мікробіології, вірусології та імунології в рамках дистанційного навчання / «Наукові записки. Серія : Педагогічні науки». 2020. Вип. 191. С. 102-105. DOI 10.36550/2415-7988-2020-23-191

9. Кузяків О. Глибинні інтерв'ю як метод збору інформації. Що потрібно знати «не-соціологу». Проект «Підтримка Громадської Ініціативи «За чесну та прозору митницю». К., 2020. 33 с.

10. Програма «Середовище 3». Випуск 107. Тема: «Царство грибів: у яких відносинах воно з людством?» від 02.02.2022 р. Режим доступу: <https://youtu.be/ssl2dCyB3bc>

11. Програма «Екофактор» на телеканалі МТМ від 29.09.2022 р. Тема: «Інфекції під час війни: як вберегтися?». Спікери – ст. викладач ЗДМУ Кристина Крупей, асистент Анна Деген. Режим доступу: <https://youtu.be/I9PwVpXZBBY>

12. Програма «Екофактор» на телеканалі МТМ від 06.10.2022 р. (Частина 2). Тема: «Життєво важливі поради по збереженню здоров'я під час війни». Спікери – ст. викладач ЗДМУ Кристина Крупей, асистент Анна Деген. Режим доступу: <https://youtu.be/GFcgRX9zml>

13. Програма «День». Тема 24.01.2022 р. Тема : «Бустерна вакцинація. Гість у студії К. Крупей». Режим доступу: https://youtu.be/nQGpK_VMTkA

14. Програма «Суспільний запит» на ТВ5 від 21.05.2021 р. Тема: «Ковідні питання». Режим доступу: <https://youtu.be/clGSnkZRGag>

15. Програма «Екофактор» на телеканалі МТМ від 17.11.2022 р. Тема: «Як очистити непитьну воду». Спікери – ст. викладач ЗДМУ Кристина Крупей, студент ЗДМУ Гліб Кравченко. Режим доступу: <https://youtu.be/PJAd4i2RbBI>

16. Програма Екофактор на телеканалі МТМ від 01.06.2023 р. Тема: «Дні науки у Запоріжжі». Режим доступу: <https://youtu.be/WcWhlH0JUM>

17. Симоніна Н. Класифікація сучасного телевізійного інтерв'ю. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2012. Вип. 27. С. 180-184.

18. Титаренко Д., Титаренко О. Дослідницьке інтерв'ю : методичні рекомендації з організації та проведення дослідження / Дмитро Титаренко, Оксана Титаренко ; [відп. за вип. О. Лісовий]. К. : ТОВ «Праймдрук», 2012. 40 с.

19. Чекмишев О. В. Основи професійної комунікації: Теорія і практика новинної журналістики / підручник-практикум. К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. 129 с.

20. Barbara Alysen. *The Electronic Reporter: Broadcast Journalism in Australia* (3rd ed.). Sydney, N.S.W. : University New South Wales Press. 2012. 304 p.

REFERENCES

1. Boid, E. (2007). *Tekhnolohii vyrobnytstva efirnykh novyn* / Endriu Boid [perekl. z anhl. O. O. Kolot]. K. : TOV «Kyivska typpohrafiia». [in Ukrainian].

2. Vasylenko, M. K. (2007). *Dynamika rozvytku informatsiinykh ta analitychnykh zhanriv v ukrainskii presi* : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.01.08. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Hazeta IZ «Industrialka» (2022). *Yak zaporizhtsiam ubezpechyty sebe vid HRVI ta hrypu – z choho i koly rozpochaty profilaktyku* / Rubryka «Zaporizhzhia. Zdorovia» (komentar st. vykladachky ZDMU Krystyny Krupiei). Data – 30.08.2022. Rezhym dostupu: <http://iz.com.ua/zaporoje/yak-zaporizhtsyam-ubezpechiti-sebe-vid-grvi-ta-gripu-z-chogo-i-koli-rozpochati-profilaktiku> [in Ukrainian].

4. Ibrahimova, I. M. (2019). *Vyvchennia potreb u navchanni ta rozvytku. Posibnyk* / pid zah. red. Hryb O.K. K. : Proekt «Dostupna ta yakisna pravova dopomoha v Ukraini». Rezhym dostupu: <https://qala-project-1.gitbook.io/vivchennya-potreb-u-navchann-ta-profes-jnomu-rozvi> [in Ukrainian].

5. Kazimova, Yu. (2018). *Do poniattia formatu zhanru interv'iu u zhurnalistytsi*. Visnyk natsionalnoho univertsytetu «Lvivska politekhnik». Serii : Zhurnalistski nauky. Vyp. 2, № 896. 65-69. <https://doi.org/10.23939/sjs2018.01.065> [in Ukrainian].

6. Krupiei, K. S. YouTube-kanal «Mikrobiolohiia, virusolohiia ta imunolohiia». Rezhym dostupu: <https://www.youtube.com/channel/UCNs9kYJup0K0l3deKUEqkFw> [in Ukrainian].

7. Krupiei, K. S., Kravchenko, H. V., Chaban, Yu. M. (2023). *Doslidzhennia mikroflory shkiry ruk, predmetiv metodom zmyvu. Vyvchennia mikroflory povitria metodom Kokha. Navchalnyi videofilm dlia studentiv 2 kursu medychnykh ta mizhnarodnykh fakultetiv vid 08.06.2023*. Rezhym dostupu: <https://youtu.be/UHvvhKA08Jw> [in Ukrainian].

8. Krupiei, K. S., Polishchuk, N. M., Kolycheva, N. L. (2020). Modernizatsiia tradytsiinykh metodyk vykladannia lektsii z mikrobiolohii, virusolohii ta imunolohii v ramkakh dystantsiinoho navchannia / «Naukovi zapysky. Seriia : Pedahohichni nauky». Vyp. 191. 102-105. DOI 10.36550/2415-7988-2020-23-191 [in Ukrainian].
9. Kuziakiv, O. (2020). Hlybynni interviu yak metod zboru informatsii. Shcho potribno znaty «ne-sotsiologu». Proiekt «Pidtrymka Hromadskoi Initsiatyvy «Za chesnu ta prozoru mytnytsiu». Kyiv. [in Ukrainian].
10. Prohrama «Seredovyshche Z». Vypusk 107. Tema: «Tsarstvo hrybiv: u yakykh vidnosynakh vono z liudstvom?» vid 02.02.2022. Rezhym dostupu: <https://youtu.be/ssl2dCyB3bc> [in Ukrainian].
11. Prohrama «Ekofaktor» na telekanali MTM vid 29.09.2022. Tema: «Infektsii pid chas viiny: yak vberehtysia?» Spikery – st. vykladach ZDMU Krystyna Krupiei, asystent Anna Dehen. Rezhym dostupu: <https://youtu.be/I9PwVpXZBBY> [in Ukrainian].
12. Prohrama «Ekofaktor» na telekanal MTM vid 06.10.2022. (Chastyna 2). Tema: «Zhyttievo vazhlyvi porady po zberezhenniui zdorovia pid chas viiny». Spikery – st. vykladach ZDMU Krystyna Krupiei, asystent Anna Dehen. Rezhym dostupu: <https://youtu.be/GFcgRX9zml> [in Ukrainian].
13. Prohrama «Den». Tema 24.01.2022. Tema: «Busterna vaktsynatsiia. Hist u studii K. Krupiei». Rezhym dostupu: https://youtu.be/nQGpK_VMTkA [in Ukrainian].
14. Prohrama «Suspiĭnyi zapyt» na TV5 vid 21.05.2021. Tema: «Kovidni pytannia». Rezhym dostupu: <https://youtu.be/clGSnkZRGag> [in Ukrainian].
15. Prohrama «Ekofaktor» na telekanali MTM vid 17.11.2022. Tema: «Iak ochystyty nepytnu vodu». Spikery – st. vykladach ZDMU Krystyna Krupiei, student ZDMU Hlib Kravchenko. Rezhym dostupu: <https://youtu.be/PJAd4i2RbBI> [in Ukrainian].
16. Prohrama Ekofaktor na telekanali MTM vid 01.06.2023. Tema: «Dni nauky u Zaporizhzhii». Rezhym dostupu: <https://youtu.be/WcWhlH0JUIM> [in Ukrainian].
17. Symonina, N. (2012). Klasyfikatsiia suchasnoho televiziinoho interviu. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. Vyp. 27. 180-184. [in Ukrainian].
18. Tytarenko, D., Tytarenko, O. (2012). Doslidnytske interviu : metodychni rekomendatsii z orhanizatsii ta provedennia doslidzhennia / Dmytro Tytarenko, Oksana Tytarenko ; [vidp. za vyp. O. Lisovyi]. K. : TOV «Praidruk». [in Ukrainian].
19. Chekmyshev, O. V. (2004). Osnovy profesionalnoi komunikatsii: Teoriia i praktyka novynnoi zhurnalistyky / pidruchnyk-praktykum. K. : VPTs «Kyivskiy universytet». [in Ukrainian].
20. Barbara, Alysén (2012). The Electronic Reporter: Broadcast Journalism in Australia (3rd ed.). Sydney, N.S.W. : University New South Wales Press. 304 p.

K. S. KRUIPIEI

Ph.D. in Biological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Microbiology, Virology and Immunology, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Zaporizhzhia, Ukraine

E-mail: krupeyznu@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1522-1060>

N. L. KOLYCHEVA

Ph.D. in Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Microbiology, Virology and Immunology, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Zaporizhzhia, Ukraine

E-mail: nkolyceva68@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3128-132X>

A. S. DEHEN

Senior Lecturer at the Department of Microbiology, Virology and Immunology, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Zaporizhzhia, Ukraine

E-mail: annadegenjena@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3031-7458>

H. V. KRAVCHENKO

Student, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Zaporizhzhia, Ukraine

E-mail: w.glebo311@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0006-6604-6628>

VIDEOS AND TELEVISION INTERVIEWS AS EFFECTIVE TOOLS FOR STUDENTS TO OBTAIN INFORMATION IN THE CONTEXT OF DISTANCE AND ASYNCHRONOUS LEARNING

In the context of the war and the COVID-19 pandemic, there is a need to update existing forms of training and develop new ones. Recently, educational videos have gained considerable relevance and popularity among students. Watching

videos allows students to learn both theoretical material and the practical part of the class. The use of videos in classrooms or asynchronous learning has several advantages: the student has constant access to the material and the ability to download / multiple view / pause the video to comprehend the information received; viewing the material is not limited to visual perception, as the viewer listens to the lecturer's oral speech at the same time. Creating high-quality and informative video materials requires not only time, but also technical equipment and skills in scripting and editing. The authors propose to introduce not only videos into the educational process, but also to use scientific interviews with the participation of department/university teachers in practical classes. The participation of higher education institution teachers in scientific television interviews not only popularizes science among the population, but also performs career guidance and educational functions. The main advantage of a teacher's participation in a scientific interview is that the technical responsibilities for filming and editing the video are taken care of by the TV channel's staff, and the scientist is only required to present information in a professional and interesting way and to master the art of public speaking. By introducing such video products into the educational process, students have the opportunity not only to visualize the material they are studying, but also to hear the opinions of their university professors and other newsmakers. These elements in the educational process will allow future professionals to generate new ideas in relevant scientific fields and develop analytical skills. Based on the authors' experience, the paper provides recommendations for teachers who are going to appear on television for the first time and are preparing for a scientific interview.

Key words: video film, television, interview, public speech, distance learning, asynchronous learning.

УДК 811.161.2'37'367.335

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.4>

Т. М. ЛЕВЧЕНКО

*доктор філологічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, Київська область, Україна
Електронна пошта: tanyalevhenko2010@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4275-7701>*

Т. В. ЧУБАНЬ

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, Київська область, Україна
Електронна пошта: chuban1960@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7199-0684>*

СИНТАКСИС ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У матеріалі статті автори порушують проблему важливого місця викладання розділу «Синтаксис» дисципліни «Сучасна українська літературна мова» у процесі підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Проаналізовано особливості вивчення типології словосполучень щодо будови, їх семантики у педагогічних ЗВО, визначено пріоритети у висвітленні синтаксичних явищ, сукупності синтаксичних одиниць та правил функціонування одиниць простого синтаксису.

У статті досліджено питання про значення спостереження над одиницею синтаксичного рівня – словосполученням при вивченні синтаксису сучасної української мови на філологічних факультетах педагогічних закладів вищої освіти.

Застосовано предметний рівень методологічного аналізу, тобто дисциплінарна методологія як сукупність методів і принципів дослідження, що використовуються у лінгводидактичній науковій дисципліні, де сама наукова дисципліна є основною формою організації наукового пізнання. Використано емпіричні методи наукового дослідження, тому, отримана за допомогою цих методів наукового дослідження інформація є основою для подальшого теоретичного осмислення пізнавальних процесів.

Схарактеризовано особливості викладання ОК «Сучасна українська літературна мова». Ілюстративний матеріал для опису синтаксичних явищ дібрано з мовного наповнення збірки «Українські народні пісні» (упорядники: З. Василенко, М. Гордійчук), яка є прикладом українського народного слова. Статтю створено на власних дослідженнях авторів та підсумках згідно з одержаними результатами.

Актуальність і значення праці зумовлені необхідністю розширення теоретичної бази знань у студентів з питань одного з найважливіших розділів граматики – синтаксису.

Ключові слова: простий синтаксис, елементарне словосполучення, неелементарне словосполучення, підрядне словосполучення, сурядне словосполучення.

Постановка проблеми. Сьогодні проблемним є розкриття лінгводидактичних особливостей вивчення визначень одиниць простого синтаксису, найвищого ярусу мови, що окреслив свій предмет дослідження, зв'язки з іншими науками, формує власні методи аналізу. Проблема полягає у доведенні значення емпіричних методів наукового дослідження: спостереження, у результаті якого отримують певну суму знань, опису і узагальнення при вивченні змісту та значення компонента другого розділу граматики мовної системи – словосполучення, а також у доведенні значення структурного дослідження у вивченні українського про-

стого синтаксису. До групи методів емпіричного дослідження належить тестування, тому необхідно готувати студентів до виконання тестових завдань з простого синтаксису (у кількості чотириста тестових завдань). Важливі наочні методи: показу, або ілюстрації (моделей, схем та ін.); комп'ютерний (метод роботи з комп'ютером), імітації (наслідування), роботи з інформаційними джерелами.

Мета. Головною метою публікації є – довести значення змісту матеріалу для викладання та вивчення одиниці простого синтаксису – словосполучення української мови у ЗВО. Завдання – сприяти оволодінню новими

підходами та ефективними способами навчання простому синтаксису, мотивувати роз'яснення чи витлумачення певних значень. Завдання роботи – встановити методичні особливості вивчення синтаксичної одиниці – словосполучення при опрацюванні матеріалу з простого синтаксису, виявити характерну для синтаксичного терміна однозначність, коли ним називають конкретну структуру, розкрити диференційні ознаки словосполучень різної типології, та довести значення системно-структурного дослідження у вивченні українських словосполучень.

Аналіз попередніх досліджень. У працях «Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс» (за редакцією Пентиліук М. І.) та «Методика викладання української мови: навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів» (автори: Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М.) надано методичну допомогу майбутнім учителям української мови в оволодінні новими підходами та змістом навчання української мови у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), ефективними способами керівництва навчальним процесом (методи, прийоми, засоби та форми), новими технологіями навчання. Аналізовані роботи присвячено вивченню, виявленню і опису важливих ділянок у методиці навчання елементів мовної системи, методам підвищення рівня грамотності та поширення знань про рідну мову, оскільки «проекування загальнодидактичних принципів на методику навчання мови, обґрунтування специфічних методичних принципів навчання та виявлення шляхів реалізації – це головні завдання методики навчання української мови» [Коваль 2008:10].

Пігур Митослава Василівна підготувала працю «Практикум з методики навчання української мови: навчально-методичні рекомендації для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України», що має навчально-методичний характер [Пігур 2013]. У навчально-методичних рекомендаціях є опис, програма, структура навчальної дисципліни, мета та завдання курсу, практичні та лабораторні заняття.

Кожна з трьох названих старанно оформлених книг має в собі весь необхідний апарат:

тексти, що доповнюють певну суму знань для допомоги студентам, поради, щоб краще зрозуміти їх зміст.

Списки базової і додаткової літератури для опрацювання і вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова», яку ми пропонуємо для студентів закладів вищої освіти (ЗВО), що містить граматичні погляди і досягнення на ниві мовознавчої думки останніх років (Катерина Городенська, Каленик Шульжук, Іван Вихованець, Іван Дацюк, Анатолій Кващук, Валентин Горяний, Анатолій Загнітко, Петро Дудик, Арнольд Грищенко, Ніна Гуйванюк та ін.), орієнтує на розв'язання питань, що передбачено робочою програмою освітнього компонента «Сучасна українська літературна мова». Опрацювання літератури дозволить студентам оволодіти основними граматичними нормами сучасної української літературної мови, ознайомитися з її структурними маркерами.

Необхідність опрацьованої теми визначено тим, що у методиці викладання українського синтаксису немає достатньо широких праць, у яких би комплексно описувалися лінгводидактиками та вченими-синтаксистами особливості вивчення синтаксичної одиниці-словосполучення на матеріалі народних пісень.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної лінгводидактики ставить проблему синтаксису речення в розряд актуальних тем сьогодення. Ще одним із важливих питань, що постають сьогодні перед ЗВО, є виховання виразника автентичності нації, носія культури мовної. Філологічна підготовка студентів відноситься до основних структурних елементів гуманітарної освіти. Готуючи вчителів української мови, важливо навчити їх досконало володіти синтаксичною лексикою, а саме, вмінню правильно вживати терміни на позначення синтаксичних одиниць та відповідних словоформ у різностильових текстах української мови, що стане на кінцевому етапі і ланкою в діяльності студентів як учителів української мови.

Дисципліна «Сучасна українська літературна мова» є основною формою організації наукового пізнання, адже мета викладання цього освітнього компонента – формування у здобувачів вищої освіти фахових компетентностей, систематизованих теоретичних знань про характеристики синтаксичних виявів укра-

їнської мови; ознайомлення студентів із сучасними лінгвістичними студіями. Необхідно використовувати певну суму методів і принципів дослідження, які застосовувати як елементи дисциплінарної методології. Великого значення набувають емпіричні методи наукового дослідження: спостереження, узагальнення. Інформація, яку отримано за допомогою цих методів, є основою для подальших розвідок у характеристиці та зіставленні мовних процесів. Це важливо тому, що у процесі навчання формуємо такі програмні результати навчання, наприклад: ПРН1 – обізнаний із елементами теоретичного й експериментального (пробного) дослідження в професійній сфері та методами їхньої реалізації та ПРН2 – знає сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови.

У викладанні українського простого синтаксису, а саме: вивченні закономірностей, що діють у будові словосполучення, велике значення має спроба розвідки структури словосполучення та типів синтаксичних зв'язків. Сучасний стан розвитку синтаксичної науки тісно пов'язаний з актуальною ідеєю про необхідність системного аналізу граматичних одиниць мови, з урахуванням особливостей їх структури та семантики, а також рівнів, представниками яких вони є, що і є метою вивчення ОК «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис».

Вивчення синтаксису ефективно здійснювати за модульно-рейтинговою технологією. Характерною особливістю її є самостійна робота студентів, яка включає пошук знань, формування уміння аналізу, узагальнення отриманої інформації, запам'ятовування певних положень, а також уміння використати цю суму знань на практиці. Пропонуємо розділити весь матеріал на три модулі: М-I Словосполучення, особливості словосполучень, М-II Просте речення, М-III Складне речення, текст. Модульну програму курсу розроблено так, що кожен модуль включає змістову і методично-діяльнісну частину. Структурними компонентами програми є умови оцінювання, вимоги до знань студентів, критерії до підсумкового контролю. Ефективне вивчення матеріалу залежить від діяльності і викладача і студента. До функцій викладача належать: проведення на високому якісному рівні лекцій, підготовка і проведення практичних і лабораторних занять,

перевірка письмових робіт, індивідуальне і групове консультування.

Організація діяльності здобувачів вищої освіти спрямована на оволодіння сумою знань про три синтаксичні одиниці: словосполучення, речення і текст. Особливої уваги заслуговують дослідження синтаксичної одиниці-конструкції – словосполучення. Словосполучення – непредикативна синтаксична одиниця, компонентами якої є слово та форма слова або кілька форм слів, з'єднаних між собою підрядним синтаксичним зв'язком. Словосполучення протиставлене слову функційно і структурно [Загнітко 2012: 322].

Відповідно до положень традиційної граматики, в основу поділу словосполучень на підрядні і сурядні покладено синтаксичний зв'язок. Дотепер у мовознавчій літературі немає єдиної думки щодо оцінки сполучень слів, поєднаних між собою сурядним зв'язком (Д. Баранник, О. Мельничук), напр.: *«Як засіли наші коло чаші – Петро, Павло, Хведір, Миколай, Як смикнули тої шпагатівки, То вони забули і про рай!»* [Василенко, Гордійчук 1955: 188]. У програмах з української мови для ЗЗСО їх не виокремлено. Пропонуємо план практичного заняття на тему: «Особливості сурядних словосполучень у сучасній українській мові».

План

1. Словосполучення з сурядними сполучниками:

- а) єднальні;
- б) розділові;
- в) зіставно-протиставні;
- г) градаційні;
- г) пояснювальні.

2. Сурядні словосполучення безсполучникові.

3. Функціонування словосполучень у реченні.

4. Розмежування словосполучень і фразеологізмів.

Надалі наводимо приклади синтаксичних словосполучень. Компоненти підрядних словосполучень пов'язані прислівним підрядним зв'язком. Ці словосполучення утворюються шляхом поєднання двох мінімальних одиниць, одна з яких виконує роль головного члена, а друга – залежного, напр.: *«Ой не пугай, пугаченьку; В зеленому байраченьку!»* [Василенко, Гордійчук 1955: 63]. Складовими формально-

синтаксичної характеристики підрядного словосполучення є: визначення групи підрядного словосполучення за способом підрядного зв'язку між компонентами.

В україністиці виокремлюють три основні способи підрядного зв'язку: узгодження, напр.: «*Ой полети, **сивий орле**, Де братічок оре, Та накажи йому, орле, Яке мені горе*» [Василенко, Гордійчук 1955: 69] керування і прилягання. При узгодженні форма відмінка, числа і роду (чи одного з них) або особи залежного члена уподібнюються до відповідних форм головного члена. Студентам обов'язково наголошується про можливість повного і неповного узгодження.

У словосполученнях, компоненти яких пов'язані способом керування, головний член вимагає від залежного відповідної відмінкової форми. Синтаксичний зв'язок керування можливий лише у словосполученнях, у яких залежний член є представником іменної частини мови, напр.: «*Ой ти знав, на що брав **Міщаночку з міста!***» [Василенко, Гордійчук 1955: 213].

У словосполученнях, компоненти яких пов'язані зв'язком прилягання, залежний член – повнозначне слово, яке позбавлене форм словозміни (прислівник, дієприслівник, інфінітив), напр.: «*Ой женила мати сина, Женила, женила, **Начетверо** коромисло На нім **поломила***» [Василенко, Гордійчук 1955: 175]. І є два неосновні: підрядносполучникове підпорядкування, напр.: «*Ой пряла чи не пряла, **Простіть, люди, що збрехала***» [Василенко, Гордійчук 1955: 182] і тяжіння.

Підрядносполучниковим підпорядкуванням зветься такий тип синтаксичного зв'язку, при якому за допомогою підрядного сполучника залежний член приєднується до ведучого.

Є особливий різновид підрядного зв'язку, який називається тяжінням. Суть його полягає в тому, що залежне слово, що стоїть після присудка і підпорядковується йому, семантично тяжіє до підмета. Залежне слово пояснює підмет.

Студентам пропонуємо характеристику підрядного словосполучення відносно його будови: просте, напр.: «*Як **прийшов у хату**, Одно каже: **Тату!***» [Василенко, Гордійчук 1955: 173]; «***Котилася бочка** Та все з **огірками...***» [Василенко, Гордійчук 1955: 208], складне, напр.: «***Дівка Явдошка Сіяла** пшеницю...» [Василенко, Гордійчук 1955: 155].*

Доводимо, що словосполучення, як синтаксичні одиниці-конструкції, що утворені сполученням двох або кількох повнозначних слів, за будовою класифікуються на прості і складні. Цей поділ відбувається залежно від кількості наявних у складі словосполучення членів – повнозначних чи займенникових слів. Із розвитком функціонального синтаксису, зокрема у працях І. Р. Вихованця, щодо будови, словосполучення розділяють на два формальні типи: словосполучення елементарні, які складаються з двох компонентів і словосполучення неелементарні, які складаються з трьох і більше компонентів [Вихованець 1993].

У мовознавстві існує типологія словосполучень щодо визначення різновиду підрядного словосполучення за категоріально-морфологічним характером головного члена.

Підрядні словосполучення в залежності від морфологічної природи ведучих слів класифікуються на шість різновидів: субстантивні, ад'єктивні, прономінальні, нумеральні, адвербальні, вербальні.

Відповідно до чотирьох частиномовних різновидів гетерогенної класифікації частин мови розрізняють словосполучення іменникові, прикметникові, прислівникові, дієслівні. І. Р. Вихованець виділяє ще розряд інфінітивних словосполучень [Вихованець 1993].

Відповідно до типології підрядних словосполучень залежно від морфологічної приналежності підпорядковуючого члена, у складі, наприклад, субстантивних словосполучень, іменники є ведучими членами. Іменники можуть допускати у ролі залежного члена представника будь-якої з шести повнозначних частин мови:

субстантивно-субстантивні словосполучення містять у своєму складі два іменники, напр.: «*Ой **на горі калина...***» [Василенко, Гордійчук 1955: 105];

субстантивно-ад'єктивні словосполучення містять у своєму складі іменник і прикметник, напр.: «***Зібралася кумпанія Невеличка, але чесна***» [Василенко, Гордійчук 1955: 190];

субстантивно-прономінальні словосполучення містять у своєму складі іменник і займенник, напр.: «***Бабко моя, Щебетушечко, Чом не вечеряєш, Моя душечко?***» [Василенко, Гордійчук 1955: 153];

субстантивно-нумеральні словосполучення містять у своєму складі іменник із числівником, напр.: «*А в бідної дівчиноньки одна коралина, Попід гору несе воду – Цвіте, як калина*» [Василенко, Гордійчук 1955: 209];

субстантивно-адвербіальні словосполучення містять у своєму складі іменник і прислівник, напр.: «*Тільки в саду-винограду Кують зозуленьки...*» [Василенко, Гордійчук 1955: 195];

субстантивно-вербальні словосполучення містять у своєму складі іменник та дієслово, напр.: «*Ікумочко, Іголубочко, Звари мені судака, щоб і юшка була*» (З. Василенко, М. Гордійчук, 1955, с. 184); «*Мене мати не пускає на вулицю погулять*» [Василенко, Гордійчук 1955: 141].

Вивчення та опис динамічних процесів у синтаксисі словосполучення сучасної української літературної мови на лекційних і практичних заняттях, а також впродовж самостійної роботи у педагогічних закладах вищої освіти ефективні за допомогою ілюстративних прикладів. Новий погляд на мову праці «Українські народні пісні» (упорядники: З. Василенко, М. Гордійчук) дав цікавий матеріал для диференціації та коментування розрізнявальних

ознак словосполучень, що позначають певні синтаксичні явища.

Висновки. У процесі підготовки майбутніх вчителів української мови викладачі повинні надати матеріал з простого синтаксису сучасної української літературної мови так, щоб студенти отримали суму знань, яка буде становити основу для вироблення фахових умінь і навчків, та бути основою для знання структури мови та синтаксичних засобів. У процесі вивчення синтаксису у ЗВО студенти і в ЗЗСО учні повинні засвоїти положення, що пов'язані з описом формальних типів сурядних і підрядних словосполучень, елементарності/неелементарності їх будови та різновидів за категоріально-морфологічним характером головного члена. Крім формально-синтаксичної характеристики, загальній структурі підрядного словосполучення властиві семантико-синтаксичні відношення, які виникають між компонентами словосполучення.

У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання у цьому напрямку: простеження ефективності певних засобів і методів навчання синтаксису української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Київ: Либідь, 1993. 366 с.
2. Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 3. 426 с.
3. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови: навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с.
4. Пігур М. В. Практикум з методики навчання української мови: навчально-методичні реком. для філол. фак. вищ. навч. закл. України. Тернопіль: ТНПУ, 2013. 98 с.
5. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс. Посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів за редакцією М. І. Пентиліук. Київ: «Ленвіт», 2011. 366 с.
6. Українські народні пісні. В двох книгах. Упорядники: З. Василенко, М. Гордійчук. Київ: Державне видавництво «Мистецтво», 1955. Книга друга. 414 с.

REFERENCES

1. Vyhovanets I. R. Grammar of the Ukrainian language. Kyiv: Lybid, 1993. 366 p.
2. Zahnitko Anatoly. Dictionary of modern linguistics: concepts and terms. Donetsk: DonNU, 2012. Vol. 3. 426 p.
3. Koval H. P., Derkach N. I., Naumchuk M. M. Methods of teaching the Ukrainian language: a study guide for students of pedagogical institutes, humanities universities, pedagogical colleges. Ternopil: Aston, 2008. 287 p.
4. Pipur M. V. Workshop on the methodology of teaching the Ukrainian language: educational and methodological recommendations. for philol. Faculties higher education institutions of Ukraine. Ternopil: TNPU, 2013. 98 p.
5. Workshop on methods of teaching the Ukrainian language in general educational institutions: modular course. Handbook for students of pedagogical universities and institutes, edited by M. I. Pentyliuk. Kyiv: «Lenvit», 2011. 366 p.
6. Ukrainian folk songs. In two books. Compilers: Z. Vasylenko, M. Hordiychuk. Kyiv: State publishing house «Mystetstvo», 1955. Book two. 414 p.

T. M. LEVCHENKO

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Teaching Methods, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav, Kyiv region, Ukraine

E-mail: tanyalevhenko2010@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4275-7701>

T. V. CHUBAN

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Teaching Methods, Hrihory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav, Kyiv region, Ukraine

E-mail: chuban1960@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7199-0684>

**SYNTAX AS A LINGUISTIC COMPONENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE
HIGHER EDUCATION ACQUISITIONERS**

In the material of the article, the authors raise the problem of the important place of teaching the «Syntax» section of the educational component (OC) «Modern Ukrainian Literary Language» in the process of preparing masters in the specialty 014 Secondary education (Ukrainian language and literature). The peculiarities of the study of the typology of word combinations in relation to the structure, their semantics in pedagogical higher educational institutions are analyzed, the priorities in the coverage of syntactic phenomena, the set of syntactic units and the rules of functioning of the units of simple syntax are determined. The provisions of traditional grammar are observed.

The article examines the question of the importance of observing a unit of syntactic level - a word combination when studying the syntax of the modern Ukrainian language at the philological faculties of pedagogical institutions of higher education.

The subject level of methodological analysis is applied, that is, disciplinary methodology as a set of research methods and principles used in the linguistic-didactic scientific discipline, where the scientific discipline itself is the main form of organization of scientific knowledge. Empirical methods of scientific research were used, therefore, the information obtained with the help of these methods of scientific research is the basis for further theoretical understanding of cognitive processes.

The peculiarities of teaching «Modern Ukrainian Literary Language» are characterized. Illustrative material for the description of syntactic phenomena was selected from the linguistic content of the collection «Ukrainian folk songs» (edited by: Z. Vasylenko, M. Hordiychuk), which is an example of a Ukrainian folk word. The article was created based on the authors' own research and conclusions based on the results obtained.

The relevance and importance of the work is due to the need to expand the students' theoretical knowledge base on one of the most important sections of grammar – syntax.

Key words: simple syntax, elementary phrase, non-elementary phrase, subordinate phrase, relative phrase.

УДК 81'42:616-053.6(043.3)+378.147.324.4:81'243.3.01
DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.5>

Л. В. ЛИМАР

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент Навчально-наукового центру неперервної професійної освіти,
Інститут післядипломної освіти Національного медичного університету імені О. О. Богомольця,
м. Київ, Україна
Електронна пошта: Lesyalymar@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9407-1066>*

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ
ФІЛОСОФІЇ ГАЛУЗІ ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я НА ЗАНЯТТЯХ АВТОРСЬКОГО КУРСУ
АКАДЕМІЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

У статті описані зміни в показниках комунікативної толерантності майбутніх докторів філософії галузі «Охорона Здоров'я» після вивчення авторського курсу академічної англійської мови, спрямованого на формування комунікативної компетентності у здобувачів. Визначено, що питання підготовки майбутніх докторів філософії галузі «Охорона Здоров'я» є відносно новим та внаслідок своєї новизни недостатньо вивченим, і потребує подальших досліджень з метою удосконалення методики підготовки фахівців. Для перевірки дієвості авторської програми комунікативного напрямку організовано експериментальне дослідження, в якому взяли участь 450 майбутніх докторів філософії галузі «Охорона Здоров'я». Показано, що застосування комунікативного підходу, використання інтерактивно-симуляційних розмовних вправ, використання комплексу вправ з онлайн портфоліо для майбутніх докторів філософії галузі «Охорона Здоров'я», а також авторський комплекс вправ з розробленими діловими ситуаціями в цілому сприяло покращенню загального рівня комунікативної толерантності в експериментальній групі на 33,2%, в сторону високої проявленості. Зазначено, що жоден з респондентів експериментальної групи на прикінцевому етапі дослідження не показав низького рівня комунікативної толерантності, що свідчить про високу результативність курсу англійської мови, спрямованого саме на організацію комунікативних навичок. Визначено, що зміни в контрольній групі виявились помірними, що свідчить про необхідність більш високого комунікативного спрямування курсу, активізацію пізнавальної діяльності та вищу мовну націленість курсу. Автором підсумовано, що отримані результати свідчать про високу ефективність запропонованого авторського курсу. Вважаємо необхідним проводити подальше дослідження ефективності запропонованого курсу в часовому проміжку 10 років.

Ключові слова: комунікативна толерантність, доктори філософії-медики, англійська мова, авторська методика.

Постановка проблеми. В сучасному світі, де глобалізація і міжкультурна взаємодія обумовлюють необхідність знань іноземної мови для організації повноцінного спілкування, комунікативна толерантність стає ключовою якістю для успішної взаємодії та співпраці фахівців, зокрема- докторів філософії галузі Охорона Здоров'я. Зважаючи на інтегрованість та різноплановість професійної діяльності докторів філософії галузі Охорона Здоров'я, що охоплює академічно-наукову, педагогічну та власне медичну діяльність, високий рівень комунікативної компетентності є запорукою успішної взаємодії. Комунікативна компетентність охоплює комунікативну толерантність, відповідно, високий рівень толерантності може забезпечувати високий рівень компетентності, проте низький рівень комунікативної толерантності найбільш ймовірно буде пов'язаним з низьким

рівнем комунікативної компетентності, включаючи іншомовну. Формування комунікативної толерантності у майбутніх докторів філософії галузі Охорона здоров'я є важливою запорукою їх успіху на заняттях академічної англійської мови. Ця якість дає змогу здобувачам відкрито висловлювати свої думки, враховуючи думки інших, знаходити конструктивні рішення у групових проектах та дискусіях, сприяє розумінню різних підходів та переконань, що розширює кругозір і обумовлює професійне зростання.

Зважаючи на комунікативний характер курсу академічної англійської мови, його інтерактивність та мовленнєву спрямованість, а також враховуючи індивідуально розроблену програму, спрямовану на формування та удосконалення загальної комунікативної іншомовної компетентності фахівців та їх компонентів (теоретичного, практичного та індивідуального),

автором було висловлено припущення, що заняття протягом року, в обсязі 120 академічних годин за авторською програмою сприятимуть покращенню рівня комунікативної толерантності здобувачів.

Мета статті – спираючись на емпіричні дані, проаналізував отримані показники, визначити ефективність авторського курсу, інтерактивних вправ та спеціально розроблених завдань для удосконалення комунікативної компетентності.

Методи дослідження – опитування, оцінювання, анкетування, статистичний аналіз отриманих даних. Вибірка дослідження представлена групами майбутніх докторів філософії спеціальності «Охорона здоров'я» у віці від 21 до 59 років, які навчалися на базі ПВНЗ «Київський медичний університет» (група в 28 осіб), Буковинського державного медичного університету (група в 39 осіб), Запорізького державного медичного університету (група в 32 осіб), Харківської медичної академії післядипломної освіти (група в 33 особи) в 2021–2022 н.р., та Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (група в 318 осіб) в 2019–2023 н.р. Участь в дослідженні була добровільною, за отримання усної згоди від учасників.

Аналіз джерел. Комунікативна компетентність відіграє надзвичайно важливе значення для професійної особистості медиків [Орду: 286]. Численні дослідження українських педагогів присвячені також розвитку комунікативної компетентності лікарів, що обумовлює високу якість взаємодії лікарів з пацієнтами [Юсеф: 187–194]. В роботі Т. Письменкової визначено особливості навчання комунікативної компетентності саме для майбутніх докторів філософії, яку авторка визначає як вирішальну для організації взаємодії здобувачами [Письменкова: 159]. Варто зазначити, що дослідження комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії, а особливо лікарів, малочислені, саме тому цю тему було обрано автором статті. Сама тема підготовки майбутніх докторів філософії-медиків є абсолютно новою, та бере початок у 2018 році, що і обумовлює низький інтерес до неї. Чотирирічне дослідження автора привело до появи низки публікацій, присвячених особливостям розвитку, компонентам, англомовної комунікативної

компетентності майбутніх докторів філософії галузі «Охорона Здоров'я» [Лимар: 164–169].

Результати. Дослідження та запровадження авторського курсу тривало 4 роки в різних закладах медичної післядипломної освіти. Всього в дослідженні взяло участь 450 осіб, з яких 247, які представляють експериментальну групу, навчалось за авторською програмою курсу академічної англійської мови онлайн, 203, які представляють контрольну групу, навчались за класичною програмою, без застосування спеціально розроблених вправ, завдань, онлайн портфоліо, тощо. Дослідження проводилось за методикою «Діагностика комунікативної толерантності В. Бойко» [Психодіагностика: 86].

Авторська програма охоплює ті самі теми, що і класична, проте з значно більш глибоко вираженим розмовним компонентом, причому більшість завдань спрямовані на розвиток навичок говоріння. Комунікативні завдання, кейси, деонтологічні питання до обговорення, проведення тренінгових вправ по вирішенню ситуацій, брейнстормінгу, організація опитувань та конференцій англійською мовою були спрямовані на розвиток не тільки знань та навичок англійської мови, проте власне особистості кожного здобувача. Комплекс індивідуальних та групових вправ було спеціально підібрано, щоб надати можливість кожному учаснику розкрити власні характеристики, включаючи комунікативні показники, такі як комунікативна толерантність. Формування толерантного ставлення до інших взагалі, та комунікативної толерантності до інших було основою курсу та вправи на формування комунікативної толерантності англійською мовою (доведіть свою точку зору, не ображаючи співрозмовників, поясніть людині, переконайте пацієнта, спілкуйтесь з агресивно налаштованим клієнтом) були цілком спрямовані на покращення рівня комунікативної толерантності.

Як показано в таблиці, за шкалою «*Неприйняття індивідуальності іншого*» в експериментальній групі 64,4% респондентів виявили високий рівень, 34,8% – середній, та 0,8% – низький. На 24,7% збільшилась кількість респондентів з високим рівнем, на 21,5% зменшилась кількість респондентів з середнім результатом.

В контрольній групі 19,7% показали високий рівень за шкалою, абсолютна більшість

контрольної групи (72,9%) – середній рівень, 7,4% респондентів отримали низькі показники. Зміни у контрольній групі є мінімальними.

За показниками шкали «Використання себе в якості еталону», в експериментальній групі більшість групи (59,5% групи) показали високий позитивний рівень, середній рівень показали 39,7%, низький – 0,8%. За даною шкалою

респонденти суттєво покращили результати: 31,6% до високого рівня, 6,5% покращили свої результати від низьких до середніх.

На прикінцевому етапі в контрольній підгрупі високі показники показали 24,1%, середні – більшість групи (70%), низькі – 5,9%. Суттєвих відмінностей між попереднім етапом дослідження не встановлено.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця методики «Діагностика комунікативної толерантності В. Бойко» респондентів експериментальної та контрольної групи на прикінцевому етапі дослідження

№	Назва шкали-симптому	Рівень сформованості показника та бали що відповідають рівню					
		Високий 0-5		Середній 6-10		Низький 11-15	
		К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%
Експериментальна група (247)							
1	Неприйняття індивідуальності іншого	159 (+61)	64,4 (+24,7)	86 (-53)	34,8 (-21,5)	2 (-8)	0,8 (-3,2)
2.	Використання себе в якості еталону	147 (+78)	59,5 (+31,6)	98 (-62)	39,7 (-25,1)	2 (-16)	0,8 (-6,5)
3.	Категоричність та консерватизм в оцінці інших	191 (+61)	77,3 (+24,7)	51 (-47)	20,6 (-19)	5 (-14)	2 (-5,7)
4.	Невміння ховати неприємні почуття	154 (+72)	62,3 (+29,1)	89 (-54)	36,0 (-21,9)	4 (-18)	1,6 (-7,2)
5.	Бажання переробити партнера	190 (+32)	76,9 (+13)	52 (-24)	21,1 (-9,7)	5 (-8)	2 (-3,3)
6.	Бажання зробити партнера зручним	206 (+27)	83,4 (+10,9)	40 (-21)	16,2 (-8,5)	1 (-6)	0,4 (-2,5)
7.	Невміння пробачати помилки	180 (+27)	72,9 (+10,9)	62 (-22)	25,1 (-8,9)	5 (-5)	2 (-2)
8.	Нетерпимість до дискомфорту створеного іншими	161 (+72)	65,2 (+29,1)	83 (-56)	33,6 (-22,6)	3 (-16)	1,2 (-6,5)
9.	Невміння пристосовуватися до інших	167 (+84)	67,6 (+34)	72 (-71)	29,1 (-28,7)	8 (-13)	3,2 (-5,3)
*	Загальний бал	170 (+82)	68,8 (+33,2)	77 (-70)	31,2 (-28,3)	0 (-12)	0 (-4,9)
Контрольна група (203)							
1	Неприйняття індивідуальності іншого	40 (+1)	19,7 (+0,5)	148 (+13)	72,9 (+6,4)	15 (-14)	7,4 (-6,9)
2.	Використання себе в якості еталону	49 (0)	24,1 (0)	142 (+11)	70,0 (+5,5)	12 (-11)	5,9 (-5,5)
3.	Категоричність та консерватизм в оцінці інших	104 (+1)	51,2 (+0,5)	91 (+1)	44,9 (+0,5)	8 (-2)	3,9 (-1)
4.	Невміння ховати неприємні почуття	67 (+2)	33,0 (+1)	129 (+13)	63,5 (+6,4)	7 (-15)	3,4 (-7,4)
5.	Бажання переробити партнера	119 (+18)	58,6 (+8,9)	73 (-4)	36,0 (-2)	11 (-14)	5,4 (-6,9)
6.	Бажання зробити партнера зручним	108 (+10)	53,2 (+5)	86 (0)	42,4 (0)	9 (-10)	4,4 (-5)
7.	Невміння пробачати помилки	101 (+11)	49,8 (+5,5)	89 (+5)	43,8 (+2,4)	13 (-16)	6,4 (-7,9)
8.	Нетерпимість до дискомфорту створеного іншими	64 (+4)	31,5 (+2)	126 (+12)	62,1 (+5,9)	13 (-16)	6,4 (-7,9)
9.	Невміння пристосовуватися до інших	68 (+8)	33,5 (+4)	115 (+1)	56,7 (+0,5)	20 (-9)	9,8 (-4,5)
*	Загальний бал	46 (+10)	22,7 (+5)	153 (+14)	75,4 (+6,8)	4 (-24)	2 (-11,8)

За шкалою «Категоричність та консерватизм в оцінці інших» в експериментальній групі більшість (77,3%) виявили високий рівень, 20,6% середній рівень, 2% виявили низький рівень. Респонденти експериментальної групи загалом покращили показники, на 24,7% більше показали високий рівень, високий рівень толерантності виявило на 24,7% більше, на 5,7% менше- низький.

В контрольній групі за даною шкалою 51,2% виявили високий рівень, 44,9% продемонстрували середній рівень, а 3,9% – низький. Зміни в контрольній групі виявились мінімальними.

Тобто, рівні консервативності та категоричності в оцінці інших у респондентів експериментальної групи понизились (тобто покращились), тоді як результати контрольної групи залишилися майже без змін.

За шкалою «Невміння ховати неприємні почуття» в експериментальній групі 62,3% показали високий рівень, 36% – середній, а 1,6% – низький. У порівнянні з попереднім етапом, високий рівень отримало на 29,1% більше, низькі – на 7,2% менше. Тобто, майже третина групи покращила показники контролю поведінки та проявів негативних емоцій.

У контрольній групі, 33% показали високий рівень за шкалою, більше половини показали середній (63,5%), низький рівень виявлено у 3,4%. Зміни в контрольній групі виявились помірними.

Отже, респонденти експериментальної групи покращили свою здатність до контролю негативних емоцій, стриманості, та контролю поведінки у складних комунікаційних ситуаціях, на відміну від контрольної групи.

Аналіз показників за шкалою «Бажання переробити партнера» в експериментальній групі показав, що для більшості (76,9%) бажання перероблювати партнерів по спілкуванню не притаманне, середній рівень виявлено у 21,1%, а низький у 2%. Зміни за шкалою помірні, високий рівень виявило на 13% більше.

В контрольній групі 58,6% респондентів виявили високий рівень, 36% середній рівень, низький – 5,4%. Зміни за цим показником є помірними.

Подібні результати отримані також за шкалою методики «Бажання зробити партнера

зручним». В експериментальній групі на прикінцевому етапі переважна більшість, або 83,4% показали високий рівень за шкалою, 16,2% середній рівень, 0,4% – низький. Зміни в експериментальній групі порівняно з попереднім етапом дослідження помірні. Прояв фактора знизився у 10,9%.

На прикінцевому етапі в контрольній групі 53,2% респондентів виявили високий рівень, 42,4% – середній, та 4,4% – низький. Зміни порівняно з попереднім етапом дослідження в контрольній групі мінімальні. Тобто, показник – бажання зробити партнера по спілкуванню зручним, не притаманний для більшості як експериментальної, так і контрольної групи.

За показниками шкали «Невміння пробачати помилки» більшість респондентів експериментальної групи (72,9%) отримали високий рівень, середній рівень 25,1%, низький – 2%. У порівнянні з попереднім етапом, на 10,9% зросла кількість досліджуваних з високим рівнем, на 8,9% знизилась кількість респондентів з середнім рівнем. Зміни в експериментальній групі помірні.

В контрольній групі майже половина групи (49,8%) показала високий рівень, середній рівень притаманний 43,8%, низький визначено у 6,4%. Зміни помірні. Кількість респондентів з високим рівнем збільшилась на 5,5%, на 2,4% збільшилась кількість респондентів з середнім рівнем. Покращили свої показники з низького до більш високого рівня 7,9%.

За шкалою «Нетерпимість до дискомфорту інших» в експериментальній групі 65,2% притаманні високі показники, 33,6% середні, 1,2% – низькі. Майже третина експериментальної групи (+29,1%) покращили свої результати за цією шкалою до високого рівня. В контрольній групі 31,5% отримали високий рівень 62,1% – середній, низький – 6,4%. Відбулись незначні зміни.

За останньої шкалою методики, «Невміння пристосовуватися до інших», в експериментальній групі 67,6% притаманний високий рівень, 29,1% – середній, 3,2% – низький. 34% респондентів експериментальної групи значно покращили навички співпраці та взаємодії з іншими в команді. Знизилась кількість респондентів з середнім рівнем прояву співпраці на 28,7%.

В контрольній групі 33,5% притаманний високий рівень, середній рівень виявлено у 56,7%, низький у 9,8%. Результати в контрольній групі лишилися майже без змін. Здатність до співпраці та пристосування до інших покращилась у респондентів експериментальної групи, та лишилась майже незмінною у респондентів контрольної групи.

В цілому, на прикінцевому етапі дослідження комунікативної толерантності, в експериментальній групі у 68,8% зафіксовано високий рівень комунікативної толерантності. 31,2% показали середній рівень, і жодний з респондентів експериментальної групи не отримав низький рівень.

Зміни демонструють значне покращення рівня комунікативної толерантності в експериментальній групі. Кількість респондентів з високим рівнем толерантності збільшилась на 33,2%, з середнім рівнем – знизилась 28,3%, і жодний з респондентів не виявив низького рівня (такий результат отримали на 4,9% групи менше).

В контрольній групі на прикінцевому етапі дослідження високий рівень комунікативної толерантності виявлено у 22,7%, більшості групи притаманний середній рівень (75,4% групи), низький рівень отримали 2%. Зміни комунікативної толерантності в контрольній групі виявились помірними.

Висновки. Застосування комунікативного підходу, використання інтерактивно-симуляційних розмовних вправ, використання комплексу вправ з онлайн портфоліо для майбутніх докторів філософії галузі Охорона Здоров'я, а також авторський комплекс вправ з розробленими діловими ситуаціями в цілому спряв покращенню загального рівня комунікативної толерантності в експериментальній групі на 33,2%, в сторону високої проявленості. Жоден з респондентів експериментальної групи на прикінцевому етапі дослідження не показав низького рівня комунікативної толерантності, що свідчить про високу результативність курсу англійської мови, спрямованого саме на організацію комунікативних навичок. Зміни в контрольній групі виявились помірними, що свідчить про необхідність більш високого комунікативного спрямування курсу, активізацію пізнавальної діяльності та вищу мовну націленість курсу. Відповідно, отримані результати свідчать про високу ефективність запропонованого авторського курсу. Вважаємо необхідним проводити подальше дослідження ефективності запропонованого курсу в часовому проміжку 10 років, для встановлення чіткої тенденції покращення успішності та показників компонентів комунікативної компетентності здобувачів, які навчаються за курсом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орду К. С. Презентація моделі формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх сімейних лікарів. *Дис... доктора філософії 015 Професійна освіта*. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2021.
2. Романовська О., Бандурян В. Методика використання інноваційних технологій навчання при підвищенні кваліфікації лікарів. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2020 (3), С. 30-47.
3. Письменкова Т. О. Щодо змісту освітньої компоненти в програмах підготовки докторів філософії (PhD) в рамках комунікативної компетентності. *Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 5-6 жовтня 2017 р.)*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. С. 159.
4. Лимар Л.В. З досвіду запровадження курсу «Академічна англійська мова» для майбутніх докторів філософії-медиків з метою формування англомовної професійної та академічної комунікативної компетентності. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2022, 2(48), С.164-169.
5. Юсеф Ю. В. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів. *Педагогічний процес: теорія і практика* 3 (2013): 187-194.
6. *Психодіагностика особистості*: Навчальний посібник із психологічної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей. За ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. Полтава, 2008. 118 с.

REFERENCES

1. Ordu K. S(2021). Prezentatsiia modeli formuvannia informatsiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh simeinykh likariv. Dys... doktora filosofii 015 Profesiina osvita [Presentation of model of family doctors communicative competence model training]. Derzhavnyi zaklad «Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho» [State Institution South-Eastern National Pedagogical University after K.D.Ushinskii], Odessa. In Ukrainian.

2. Romanovska O., Bandurian V(2020). *Metodyka vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia pry pidvyshchenni kvalifikatsii likariv*[Methods of using innovative technologies during doctors postgraduate training]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy*[Theory and practice of managing social systems], № 3, P. 30-47. In Ukrainian.
3. Pysmenkova T. O(2017). *Shchodo zmistu osvithnoi komponenty v prohramakh pidhotovky doktoriv filosofii (PhD) v ramkakh komunikatyvnoi kompetentnosti*[On the content of educational component in the PHDs curriculae within communicative competence framework]. *Pidhotovka doktoriv filosofii (PhD) v umovakh reformuvannia vyshchoi osvity: materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii* [Training PhDs under reforms of graduate education: conference Proceedings] (Zaporizhzhia, 5-6 zhovtnia 2017 r.). Zaporizhzhia: Zaporizkyi National University, p. 159. In Ukrainian.
4. Lyymar L.V(2022). *Z dosvidu zaprovadzhennia kursu «Akademichna anhliiska mova» dlia maibutnikh doktoriv filosofii-medykiv z metoiu formuvannia anhlo-movnoi profesiineoi ta akademichnoi komunikatyvnoi kompetentnosti* [On the experience of introducing the course “Academic English for Medical PhD students”, aimed at shaping their professional and academic communicative competence]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*[Actual issues of humanities], 2(48), P.164-169. In Ukrainian.
5. Iusef, Yu. V(2013). *Teoretychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh likariv*[Theoretical grounds of shaping communicative competence in future doctors]. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka*[Pedagogical process: theory and practice] 3: P.187-194. In Ukrainian.
6. *Psyhodiagnostyka osobystosti: Navchalnyi posibnyk iz psyhologichnoi praktyky dlia studentiv pedahohichnykh i psyhologichnykh spetsialnostei*[Psychodiagnostics of the personality: study guide with psychological practices for the pedagogical and psychological students]. Ed. O.D. Kravchenko, V.F. Morhuna(2008). Poltava, 118 p. In Ukrainian.

L. V. LYMAR

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor at the Scientific Center of Continuous Postgraduate Education, Institute of Postgraduate Education of Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

E-mail: Lesyalyymar@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9407-1066>

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE TOLERANCE AMONG FUTURE PHILOSOPHY DOCTORS IN THE FIELD OF HEALTHCARE IN THE AUTHOR'S COURSE OF ACADEMIC ENGLISH LANGUAGE

The article describes the changes in the indicators of communicative tolerance among future philosophy doctors in the field of "Healthcare" after studying the author's course of academic English language aimed at developing communicative competence in learners. It is determined that the issue of preparing future philosophy doctors in the field of "Healthcare" is relatively new and insufficiently studied due to its novelty, requiring further research to improve the methodology of professional training. To verify the effectiveness of the author's communicative program, an experimental study was organized, involving 450 future philosophy doctors in the field of "Healthcare." It is shown that the application of a communicative approach, the use of interactive-simulative conversational exercises, a set of exercises with an online portfolio for future philosophy doctors in the field of "Healthcare," as well as an author's set of exercises with developed business situations, contributed to an overall improvement in the level of communicative tolerance in the experimental group by 33.2%, towards high manifestation. It is noted that none of the respondents in the experimental group showed a low level of communicative tolerance at the final stage of the study, indicating the high effectiveness of the English language course specifically aimed at organizing communicative skills. It is determined that the changes in the control group were moderate, indicating the need for a higher communicative orientation of the course, activation of cognitive activity, and a stronger language focus. The author concludes that the obtained results demonstrate the high effectiveness of the proposed author's course. Further research on the effectiveness of the proposed course over a period of 10 years is considered necessary.

Key words: communicative tolerance, philosophy-medical doctors, English language, author's methodology.

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.6>**ЧЖАН ЛІАН***аспірант кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу,**Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна**Електронна пошта: 27740492@qq.com**<http://orcid.org/0000-0002-57-50-2605>***МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ
З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА
УНІВЕРСИТЕТУ (НА ПРИКЛАДІ КНР)**

Дослідженням зосереджується на проблемі погіршення здоров'я молодого покоління, збільшенні кількості хворих на серцево-судинні, вірусні, інфекційні та хронічні захворювання. Автори зазначають, що швидко зростаючий рівень урбанізації, науково-технічний прогрес та розвиток інтернет-технологій сприяють "руховому голодуванню" населення. Для забезпечення відновлення психофізіологічної працездатності та зміцнення емоційно-вольової стійкості автори рекомендують включити систематичну роботу щодо поліпшення функціонального стану та фізичної підготовленості організму. Особлива увага приділяється студентству як заключному етапу поступального розвитку. Автори вважають, що важливо ефективно організувати роботу, спрямовану на формування мотивації у молоді до збереження та зміцнення власного здоров'я через фізичні вправи. Проблема формування мотивації студентської молоді до занять фізичною культурою та спортом активно вивчається дослідниками. Зазначається, що сучасна технологія, соціальні мережі та гаджети знижують інтерес студентів до фізкультурно-спортивної діяльності, призводячи до знерухомленості та погіршення зірки. У студентів основними мотиваційними чинниками для занять фізичною культурою є залік з даної дисципліни, прагнення до фізичної досконалості, досягнення спортивного результату та задоволення моральних потреб. Однак, спостерігається тенденція до зниження мотивації з кожним курсом, що може пояснюватись збільшенням соціальних ролей у дорослому житті та втратою зв'язку з фізичною культурою як елементом оптимізації життєвих процесів. Для підвищення рівня мотивації студентів до занять фізичною культурою та спортом, автори пропонують комплекс заходів, спрямованих на зміну спрямованості особистості, підвищення ціннісних орієнтацій та виявлення переваг студентів до певних видів фізкультурно-оздоровчих та спортивних занять з використанням традиційних та інноваційних методів навчання та виховання. Використання ігрових технологій в освітньому процесі студентів є одним зі стратегічних векторів розвитку фізичної культури та спорту. Педагогічна діяльність, спрямована на формування особистості та організацію персональних освітніх процесів, акцентує увагу на учні, перетворюючи знання та вміння з цілей навчання на інструмент їхнього професійного розвитку та самовдосконалення.

Ключові слова: навчання та виховання, студенти, розвиток, спорт, фізична культура.

Постановка проблеми. Сучасна світова спільнота, за оцінками авторитетних експертів, вирізняє націленість на глобалізацію, тотальну інтеграцію та очевидне прагнення до створення єдиного глобального соціально-економічного простору, одним із системних елементів якого виступає академічний простір. Ключовим соціальним інститутом та механізмом створення такого простору є вища освіта. Відбиваючи названі тенденції, система вищої освіти Китаю, як частина світової академічної спільноти, активно розвивається у напрямку інтернаціоналізації, що є одним із способів глобалізації. Формами інтернаціоналізації китайської вищої школи, як і в усьому світі, виступають і дотримання єдиних зразків якості вищої освіти на основі міжнародних домовленостей, і акаде-

мічна мобільність студентів та викладачів, і взаємодія наукових шкіл при вирішенні різних наукових проблем, і міжнародні студентські наукові проекти, та спільні освітні програми.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та перевірити дослідно-експериментальним шляхом організаційно-педагогічну модель використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вишу.

Об'єкт дослідження: процес фізичного виховання іноземних у китайському вузі.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної, соціологічної літератури, синтез, узагальнення, порівняння, моделювання); емпіричні (опитування (анкетування, інтерв'ювання), вивчення

продуктів діяльності, вивчення документації, метод експертних оцінок, біографічний метод, методи психологічної діагностики); педагогічний експеримент; методи математичної статистики аналізу результатів χ^2 -критерій Манна-Уїтні та χ^2 -критерій Стьюдента).

Наукова новизна дослідження – визначено актуальні завдання практики фізичного виховання в контексті соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вузу, а саме: вибір та продуктивне використання методів та засобів фізичного виховання, що забезпечують соціалізуючу дію; формування розуміння китайських національних цінностей у сфері фізичної культури та спорту; розвиток практик міжнародного взаємодії студентської молоді у сфері спортивно-масової роботи вузу; створення організаційно-педагогічних механізмів підвищення ступеня сполученості фізичного виховання з іншими практиками вишу при роботі з іноземними студентами; побудова налагодженої системи організаційно-методичної роботи щодо використання освітнього потенціалу фізичного виховання для СКА іноземних учнів;

– доповнено науково-педагогічні уявлення про перелік професійних компетенцій викладача фізичної культури міжнародного китайського вишу, що відображають його можливості продуктивно здійснювати міжнародну освітню взаємодію за допомогою оволодіння педагогічними методами діагностики, розуміння та моніторингу процесів впливу фізичного виховання на соціокультурну; дидактичних прийомів реалізації соціалізованого впливу фізичного виховання у форматі індивідуалізації цього процесу щодо іноземних учнів;

– доведено необхідність актуалізації нового виду професійно-педагогічної дії викладача фізичної культури сучасного китайського вузу в контексті вирішення завдань його інтернаціоналізації, що полягає у здійсненні тьюторського супроводу іноземних учнів у процесі їх фізичного виховання та заснованого на забезпеченні індивідуалізації цього процесу щодо іноземних учнів;

– запропонована перевірена на ефективність дослідно-експериментальним шляхом організаційно-педагогічна модель використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів в умовах інтернаціоналізації освітнього серед-

овища китайського вузу, основу якої становить ідея забезпечення індивідуалізації цього процесу за допомогою тьюторського супроводження взаємодії всіх суб'єктів процесу фізичного виховання студентів у вузі, зокрема з активним використанням технологій дистанційного навчання.

Теоретична значущість дослідження: у роботі вирішена науково-педагогічна проблема ефективного використання на організаційно-педагогічному рівні освітнього потенціалу фізичного виховання (розуміного нами як сукупність освітніх можливостей цієї вузівської практики, що інтегрує комплекс особливим чином структурованих освітніх ресурсів для підвищення рівня продуктивності іноземних громадян, які прибули до РФ з метою освоєння програм вищої освіти) для СКА іноземних учнів китайського вишу, що збагачує теорію загальної педагогіки за рахунок:

– Визначення завдань вузівських практик фізичного виховання, що мають освітню ресурсність у контексті соціокультурної адаптації іноземних учнів;

– розширення та конкретизації науково-педагогічних уявлень про перелік та характеристики професійно-педагогічних компетенцій викладача фізичної культури міжнародного китайського вишу, що відображають його можливості продуктивно здійснювати міжнародну освітню взаємодію з учнями;

– подання обґрунтованого науково-педагогічного розуміння специфіки педагогічної дії викладача фізичної культури сучасного китайського вишу, що полягає у здійсненні тьюторського супроводу іноземних студентів у процесі їх фізичного виховання та заснованого на забезпеченні індивідуалізації цього процесу щодо іноземних учнів;

– розробки принципів, організаційно-педагогічних методів і засобів використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вуза.

Виклад основного матеріалу. Одним із способів зміцнення позицій Китаю у світовому освітньому просторі за умов інтернаціоналізації вищої освіти є залучення студентів з-за кордону.

Експорт освітніх послуг – один із актуальних напрямів розвитку китайської системи

вищої освіти. Статистичні дані доводять зростання кількості іноземних у китайських вузах, його з кожним роком. Крім того, істотно розширюється географія країн, які представляють іноземні вузи Китаю, що навчаються.

Для продуктивного розв'язання завдання залучення іноземних у китайські вузи необхідно якісно перетворювати вузівський освітній процес у тих створення сприятливих умов учнів із числа іноземних громадян життя і навчання нашої країні.

Авторитетні експерти відзначають той факт, що іноземних вузів Китаю, що навчаються, цілком можна назвати агентами впливу. Вони істотно впливають на особливості міжнародного освітнього іміджу Китаю, що багато в чому визначає рівень ділової репутації нашої країни у світовому освітньому просторі.

Це є одним із аргументів, що актуалізують необхідність підвищення якості освітніх послуг, що надаються китайськими вишами іноземним учням. Це завдання має досить багато аспектів. Забезпечення ефективного управління освітнім процесом у вузах КНР в контексті вимог до його якості щодо іноземних учнів передбачає виявлення соціально-економічних та освітніх потреб цієї категорії студентів, виявлення типових труднощів різного характеру, що є у них. Згідно з даними існуючих наукових досліджень (соціологія, економіка, культурологія, психологія, педагогіка) з проблем освітніх мігрантів Китаю однією з головних груп їх труднощів при освоєнні китайських освітніх програм є труднощі соціокультурної адаптації до китайського соціального контексту та до освітнього простору тих вузів, де власне здійснюється освітній процес.

У такій ситуації стає вкрай важливим системне перетворення всіх наукових та освітніх практик китайського вузу в логіці вимоги створення міжнародного освітнього середовища, збагаченого налагодженими механізмами сприяння соціокультурної адаптації іноземних учнів. Однією з таких практик є фізичне виховання студентської молоді у китайському виші за умов такого середовища. Причому, на особливу увагу заслуговують питання фізичного виховання іноземних учнів, включених в освоєння різних освітніх програм китайських вузів, а також питання про умови та способи актуа-

лізації освітнього потенціалу фізичного виховання для вирішення завдань соціокультурної адаптації іноземних учнів [Burk: 21].

Ступінь розробленості теми дослідження.

Спеціальні наукові дослідження, пов'язані з різними аспектами формування основ міжкультурної компетенції в іноземних студентів та їх соціокультурною адаптацією, представлені у китайській науці рядом досліджень.

На основі аналізу науково-педагогічних досліджень останніх років можна зробити висновок про те, що потенціал системи фізичного виховання студентської молоді у виші для вирішення завдань, пов'язаних з освітою іноземних студентів, реалізований не повною мірою (Т.К. Кім, Ван Зунг Зіонг, Тамесм Аль-Крад, Л. Тьеррі, Є.В. Фазлєєвої, Т.М. Язвінська та ін.). Недостатню дослідженість вирізняють такі аспекти цього питання:

- розширення діапазону методів соціокультурної адаптації іноземного студента до умов життя та освіти у Китаї, заснованих на використанні ресурсів індивідуалізації освітнього супроводу такого учня засобами фізичного виховання у міжнародному освітньому середовищі китайського вуза;

- активізація процесів включеності іноземних учнів у фізкультурні та спортивні практики міста, регіону за допомогою участі у спортивно-масовій роботі вузу (в т.ч. за допомогою комунікаційних ресурсів земляцтв, мережевого партнерства тощо);

- Вивчення іноземними учнями історії китайського спорту, включаючи її регіональний, муніципальний, вузівський ракурси;

- Актуалізація фізкультурно-спортивної компоненти при освоєнні іноземними студентами китайської мови як іноземної (наприклад, вивчення іноземними учнями «Фізкультурно-спортивного модуля» при взаємодії з викладачами кафедр фізкультурно-спортивного профілю);

- розвиток взаємозв'язків між академічною, науково-дослідною, спортивно-масовою та культурно-масовою роботою вишів у процесі роботи з іноземними студентами (оцінка продуктивності наявної практики; розширення діапазону та механізмів інтеграції).

На наш погляд, названі аспекти роботи китайських вузів доцільно пов'язувати з актуальними науково-дослідними та практичними

завданнями системи роботи з розвитку професійної компетентності викладача фізкультури вузу як суб'єкта інтернаціоналізації щодо педагогічної взаємодії з іноземними студентами. Вирішення цих завдань виступає однією з умов розвитку сучасної вузівської практики інтернаціоналізації, сприяючи, зокрема, успішній інтеграції іноземних учнів у освітній простір сучасного китайського вузу.

Аналіз ступеня розробленості теми дослідження дозволяє заявити про наявність низки протиріч:

- потребою практики китайської вищої школи науковому осмисленню методів актуалізації ресурсів фізичного виховання на вирішення завдань інтернаціоналізації вузівського освітнього простору і недостатнім ступенем науково-педагогічної дослідженості специфіки вирішення цих задач;

- необхідністю розуміння викладачами фізичної культури сучасного китайського вузу змісту освітнього потенціалу фізичного виховання в контексті соціокультурної адаптації іноземних учнів та недостатністю науково-педагогічного знання, що забезпечує таке розуміння;

- наявністю досить великої кількості науково-педагогічних досліджень, присвячених різним аспектам освітнього супроводу іноземних студентів в китайському вузі, і відсутністю наукових досліджень, що виявляють організаційно-педагогічні особливості та ефективні педагогічні способи використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського .

Зазначені протиріччя виступили основою проблеми дослідження: у чому полягає і як може бути використаний освітній потенціал фізичного виховання на вирішення завдань соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вузу?

Проблема дослідження визначила його тему: «Використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вишу».

Предмет дослідження: організаційно-педагогічна модель використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вишу.

Результати дослідження. Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що освітній

потенціал фізичного виховання може бути ефективно реалізований з метою соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вишу, якщо:

- Визначено актуальні завдання фізичного виховання в китайському вузі, які реалізують освітню ресурсність цієї практики для соціокультурної адаптації іноземних учнів;

- виявлено особливості педагогічної діяльності викладача фізичної культури у контексті взаємодії з іноземними учнями в умовах інтернаціоналізації освітнього середовища китайського вишу;

- теоретично обґрунтовано та розроблено організаційно-педагогічну модель використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів;

- дослідно-експериментальним шляхом доведено ефективність організаційно-педагогічної моделі використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вузу [Guo]. Завдання дослідження:

1. Визначити завдання фізичного виховання у китайському вузі, мають освітню ресурсність для соціокультурної адаптації іноземних учнів.

2. Виявити особливості педагогічної діяльності викладача фізичної культури у контексті взаємодії з іноземними які у умовах інтернаціоналізації освітнього середовища китайського вузу.

3. Розробити теоретично обґрунтовану організаційно-педагогічну модель використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вузу.

4. Перевірити дослідно-експериментальним шляхом ефективність організаційно-педагогічної моделі використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних учнів китайського вишу [Miao: 24].

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять:

- системний підхід, що дозволив розглядати процес фізичного виховання іноземних студентів у китайському виші як сукупність взаємозалежних дидактичних елементів для моделювання необхідних перетворень даної освітньої практики;

- діяльний підхід, що орієнтує на розуміння особливостей організації освітньої взаємодії учасників процесу фізичного виховання іноземних студентів у китайському вузі як суб'єкт-суб'єктної педагогічної комунікації, що визначає іноземного студента китайського вузу як суб'єкта навчальної діяльності в процесі фізичного виховання;

- особистісно-орієнтований підхід, що обґрунтовує необхідність використовувати суб'єктний досвід іноземного студента китайського вишу в процесі навчальної діяльності з фізичної культури для забезпечення індивідуалізації його освітньої діяльності в контексті особистісних особливостей, у т.ч. обумовлених національними особливостями;

- антропологічний підхід, згідно з яким людина цілісний як індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт та універсум; педагогу слід працювати у процесі освітнього взаємодії з іноземними учнями у тих цієї цілісності; ключовий фактор розвитку людини, включаючи процеси САК – актуалізація людського потенціалу (антропопрактика);

- компетентнісний підхід, який дозволив моделювати перетворення, пов'язані з педагогічною діяльністю викладача вузів фізичної культури ВНЗ у компетентнісному форматі як суб'єкта освітньої взаємодії з іноземними студентами [Franz: 48];

- соціокультурний підхід, що орієнтує на цінність аналізу соціокультурної ситуації в освітній взаємодії, що відображає системні

взаємозв'язки особистості, суспільства та культури у логіці єдності культури та соціальності; його використання дозволяє здійснювати соціокультурне проектування процесів перетворення вузівських практик фізичного виховання іноземних учнів для актуалізації їхнього соціалізованого потенціалу.

Висновки. Отже, розроблено пакет навчально-методичних рекомендацій та дидактичних засобів, що забезпечують процес реалізації організаційно-педагогічної моделі використання освітнього потенціалу фізичного виховання для соціокультурної адаптації іноземних студентів в умовах інтернаціоналізації освітнього середовища китайського вузу, у тому числі – навчально-методичні матеріали з організації індивідуалізованих виховання іноземних студентів відповідно до їх національної приналежності (країни Африки та Індії); тексти лекцій та сюжети для відеопереглядів, що представляють національні цінності, особливості фізичної культури та спорту Росії; індивідуальні завдання для учнів, виконання яких засноване на поєднанні технологій контактного та дистанційного навчання (алгоритм підготовки відеозвітів за підсумками відвідування іноземними студентами спортивно-масових заходів вузівського, міжвузівського та міського рівнів), навчально-методичні інструкції щодо проведення освітніх квестів для здійснення освітніх завдань розвитку міжнародної взаємодії китайських вишів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Burk, V. Stabile Strukturen und neue Tendenzen. In Deutscher Olympischer Sportbund (Hrsg.), Spiele der XXX. Olympiade London 2012. Auswertungen und Analysen 2013, S. 21– 23.
2. Franz, B. China. In Deutscher Olympischer Sportbund (Hrsg.), XXIX. Olympische Spiele Peking 2008. Analysen – Bilanzen – Auswirkungen 2008, S. 48-51.
3. Guo, J. Neue Entwicklungen im chinesischen Spitzensport. Unveröffentlichtes Dokument. Peking 2012.
4. Miao, J. Entwicklung der Sportwissenschaft in China. Weilheim/Teck: Bräuer. 2005.
5. Miao, J.. Die Sportwissenschaft in China. China Journal. Sport und Gesellschaft in China, o. J. (1), 2006, 21-25.

REFERENCES

1. Burk, V. (2013). Stabile Strukturen und neue Tendenzen. In Deutscher Olympischer Sportbund (Hrsg.), Spiele der XXX. Olympiade London 2012. Auswertungen und Analysen [Stable structures and new tendencies. In German Olympic Sports Confederation (ed.), Games of the XXX. London 2012 Olympics. Evaluations and analyses](S. 21– 23) [in German].
2. Franz, B. (2008). China. In Deutscher Olympischer Sportbund (Hrsg.), XXIX. Olympische Spiele Peking 2008. Analysen – Bilanzen – Auswirkungen [China. In German Olympic Sports Confederation (ed.), XXIX. Beijing 2008 Olympic Games. Analysis – Balance Sheet – Effects] (S. 48-51) [in German].
3. Guo, J. (2012). Neue Entwicklungen im chinesischen Spitzensport. Unveröffentlichtes Dokument.[New developments in Chinese elite sport. Unpublished document.] Peking [in German].
4. Miao, J. (2005). Entwicklung der Sportwissenschaft in China. [Development of sports science in China.] Weilheim/Teck: Bräuer [in German].
5. Miao, J. (2006). Die Sportwissenschaft in China. [Sport Science in China]. China Journal. Sport und Gesellschaft in China, o. J. (1), 21-25 [in German].

ZHANG LIANG

*Postgraduate Student at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation,
Kharkiv National Semen Kuznec University of Economics, Kharkiv, Ukraine*

E-mail: 27740492@qq.com

<http://orcid.org/0000-0002-57-50-2605>

MODELING OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM FOR THE TRAINING OF BACHELORS OF PHYSICAL EDUCATION IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY (EXAMPLE OF CHINA)

The research focuses on the problem of the deterioration of the health of the young generation, the increase in the number of patients with cardiovascular, viral, infectious and chronic diseases. The authors note that the rapidly growing level of urbanization, scientific and technical progress and the development of Internet technologies contribute to the "mobility starvation" of the population. To ensure the restoration of psychophysiological capacity and strengthening of emotional and volitional stability, the authors recommend including systematic work on improving the functional state and physical fitness of the body. Special attention is paid to studentship as the final stage of progressive development. The authors believe that it is important to effectively organize work aimed at forming motivation among young people to preserve and strengthen their own health through physical exercises. The problem of forming the motivation of student youth to engage in physical culture and sports is actively studied by researchers. It is noted that modern technology, social networks and gadgets reduce the interest of students in physical culture and sports activities, leading to immobility and deterioration of the star. For students, the main motivational factors for taking part in physical education are a test in this discipline, the desire for physical perfection, achieving a sports result, and satisfying moral needs. However, there is a tendency to decrease motivation with each course, which can be explained by the increase in social roles in adult life and the loss of connection with physical culture as an element of optimizing life processes. To increase the level of student motivation for physical education and sports, the authors propose a set of measures aimed at changing the orientation of the individual, increasing value orientations and identifying students' preferences for certain types of physical education and sports activities using traditional and innovative methods of education and upbringing. The use of game technologies in the educational process of students is one of the strategic vectors for the development of physical culture and sports. Pedagogical activity, aimed at the formation of personality and the organization of personal educational processes, focuses attention on students, transforming knowledge and skills from learning goals to a tool for their professional development and self-improvement.

Key words: education and upbringing, students, development, sport, physical culture.

УДК 378.046.4

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.7>**З. П. ШАРЛОВИЧ***кандидат педагогічних наук, ад'юнкт,**Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща**Електронна пошта: zoia.sharlovych@wsa.edu.pl**<https://orcid.org/0000-0001-8115-9838>***МІЖНАРОДНЕ СТАЖУВАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
ЯК ЕФЕКТИВНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
СПЕЦІАЛІСТІВ МЕДСЕСТРИНСТВА – СЛУХАЧІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Значне місце в системі освіти України займає вища професійна освіта, яка є її складовою і спрямована на підготовку фахівців за обраною спеціальністю, відповідно до їх інтересів, нахилів, здібностей і спрямувань.

Щоб реалізувати себе, як фахівець, стати конкурентоздатним на ринку праці, бути мобільним, мати і розширювати перспективи власного кар'єрного зростання, потрібно наполегливо підтримувати, поглиблювати, підвищувати професійний рівень впродовж професійної діяльності. Здобута професійна освіта передбачає і вимагає постійного доповнення і оновлення знань, умінь і навичок, розвитку загальних і спеціальних компетенцій фахівця в обраній ним галузі діяльності [Інститут модернізації змісту освіти. Професійна освіта].

Післядипломна освіта спрямована на вирішення зазначених проблем, пов'язаних із безперервним особистісним і професійним розвитком дипломованих спеціалістів впродовж життя. З цією метою необхідно в освітньому середовищі створити умови для реалізації цього завдання, як в матеріально-технічному, методико-дидактичному, так і в кадрово-потенціальному аспектах.

Досліджуючи розвиток професійної майстерності спеціалістів медсестринства, важливим є, щоб освітні післядипломні послуги слухачам в закладах і структурних підрозділах фахової передвищої і вищої медичної освіти надавали науково-педагогічні і педагогічні працівники, які мають високий рівень фаховості, здатні впроваджувати інноваційні освітні технології, забезпечувати методичним і дидактичним наповненням освітній процес. Ось чому так важливо, щоб надавачі освітніх послуг постійно працювали над підвищенням свого професійного рівня, ставлячи собі за приклад і дотримуючись латинської приказки: «Docendo discimus — навчаючи вчимося» [Список латинських висловів].

Ключові слова: заклади фахової передвищої і вищої освіти, післядипломна освіта, безперервний професійний розвиток, спеціалісти медсестринства, розвиток професійної майстерності, міжнародне стажування науково-педагогічних працівників.

*«Хто наважується викладати, ніколи не повинен припиняти вчитися»
(Джон Коттон Дана) [Marcus Baldwin]*

Поставлення проблеми. Не дивлячись на складну ситуацію в Україні, пов'язану з російсько-українською війною, потрібно постійно працювати над впровадженням позитивних змін у суспільне, професійне, освітнє та особисте життя кожного громадянина, а цьому можуть сприяти наявні підготовлені фахівці, спроможні мати і застосовувати багатогранний спектр знань, умінь, компетенцій; спроможні миттєво адаптуватися до умов, що постійно змінюються; здатні вести за собою, надихати, мотивувати, вселяти віру в Перемогу, бути взірцем і спонукати інших до постійної праці над собою.

До таких фахівців належать працівники освітньої і медичної (медсестринської) сфери діяльності. Життя, здоров'я, освіта, освіченість,

завжди ідуть поруч. Вони взаємопов'язані, взаємодоповнюючі, мають ціннісний і цілісний суспільний характер, здатні забезпечити комфортне життя та успішне майбутнє. Ось чому до підготовки кадрів цих двох галузей прикута особлива увага суспільства і споживачів цих послуг.

Результати та дискусії. Актуальність оновлення системи післядипломної освіти не викликає сумнівів, адже саме ця сфера освітньої діяльності задовольняє потребу дипломованих працівників усіх галузей у постійному підтриманні та оновленні знань, умінь, навичок, загальних і спеціальних компетенцій впродовж їх професійної діяльності. Для забезпечення цієї мети, необхідно, щоб кадровий потенціал освітніх інституцій, які надають ці послуги, відповідав критеріям сучасних надавачів послуг, здатних виконувати свої професійні обов'язки якісно, із використанням інноваційних підхо-

дів, бути зразком для своїх слухачів до наслідування у прагненні до безперервного особистісного і фахового зростання.

Діяльність закладів, структурних підрозділів фахової передвищої і вищої освіти, які здійснюють надання післядипломних послуг, регламентується рядом Законів України [Закон України № 2745-VIII “Про фахову передвищу освіту” 06.06.2019; Закон України Про вищу освіту].

Педагогічні засади щодо неперервної освіти в зарубіжних країнах, дослідженням зарубіжного досвіду підготовки викладачів описали в своїх наукових публікаціях Н. Авшенюк, 2014; Т. Десятов, 2014; Л. Дяченко, 2017; М. Марусинець, О. Огієнко, 2017; І. Паламаренко, Н. Постригач, 2014; Л. Пуховська, 2014; О. Сулима, 2017 [Авшенюк, Н. та ін., 2014; Авшенюк, Н. та ін., 2017].

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, як засіб підвищення ефективності вищої освіти, приближення її до здобувачів і впливу на їх безперервний професійний розвиток, висвітили у своїй праці З. Шарлович, Л. Вільчинська, С. Данилюк, Б. Губа, Г. Задільська, 2023 [Zoia Sharlovych and other, 2023].

Результат дослідження змісту педагогічної майстерності знаходимо в монографії за авторством Н. Ничкало, І. Зязюна, М. Лещенко, Т. Іванової, М. Солдатенка, В. Пилипчук, О. Грищенко, 2005 [Ничкало Н. Г. та ін., 2005].

Досліджуючи проблему розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства З. Шарлович [Шарлович З. П., 2016] виявила, що цій темі приділено мало уваги і в наукових джерелах вона висвітлена недостатньо. Це стало передумовою пошуку сучасних підходів, їх систематизації, створення моделі і застосування на її основі технологій розвитку професійної майстерності медсестринських кадрів через післядипломну освіту.

Однією із складових якісного післядипломного освітнього простору є кадровий педагогічний колектив, здатний застосовувати інноваційні підходи, сучасні педагогічні, методичні, дидактичні технології в освітньому процесі. Оскільки розвиток професійної майстерності відбувається і через післядипломну освіту, вважаємо доцільним припустити, що від професій-

ного рівня надавачів освітніх послуг, в певній мірі залежить рівень здобувачів цих послуг.

Головними завданнями викладачів післядипломної освіти є формування у слухачів мотиваційно-ціннісного підходу до здобуття знань; створення атмосфери дієвої аудиторної взаємодії слухачів і викладача, спрямованої на оптимальний високий рівень засвоєння, опрацювання сучасного навчального матеріалу і перетворення його в формування професійних умінь, навичок і компетенцій. Саме тому, потрібно одночасно реформувати педагогічну і медичну галузі для забезпечення безперервного особистісного і професійного розвитку здобувачів цих послуг.

А як можна вплинути на фаховий рівень науково-педагогічних і педагогічних працівників? В межах дослідження професійної майстерності спеціалістів медсестринства у післядипломній освіті, нами було розроблено, апробовано і впроваджено на базі Міжнародної Академії Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща, навчальну програму з міжнародного науково-педагогічного стажування «Формування компетентності та розвиток професійно-педагогічної майстерності викладача закладу фахової передвищої та вищої освіти», метою якої є підвищення кваліфікації, як елементу процесу безперервного професійного навчання впродовж життя [Губенко І. Я. та ін., 2022]. Підвищення кваліфікації слухачів міжнародного стажування відбувалося за дистанційною формою (з огляду на війну в Україні) впродовж шести тижнів. Навчальна програма передбачала 180 годин (6 кредитів ECTS), що відповідає Постанові КМУ № 800 [Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800].

Із слухачів, які виявили бажання пройти міжнародне стажування, була створена група в додатку Microsoft Teams. Кожен слухач отримав доступ для участі у заняттях і опрацювання навчальних матеріалів. Навчальні матеріали (мультимедійні презентації, перелік літератури, інструкції, електронні джерела) були доступні цілодобово. Слухачі брали участь у лекційних і семінарських заняттях, працювали в малих групах, мали можливість обговорювати, ділитися досвідом, дискутувати. Синхронний польсько-український переклад сприяв доступності, побудові відкритої, зрозумілої комунікації між польськими викладачами і українськими слухачами.

Упродовж стажування слухачі виконували домашні завдання по кожному модулю і надсилали їх для перевірки і зарахування. В процесі виконання самостійної роботи існувала можливість консультування щодо змісту, вимог, отримання відповідей на організаційні питання. Завершальним етапом стажування стало надання кожним слухачем одноосібної статті, написаної ним англійською мовою, відповідно до теми своєї професійної і наукової діяльності. Статті прорецензовані і безкоштовно опубліковані в періодичному часописі “Zeszyty Naukowe WSA” [Zeszyty Naukowe. Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży].

За період стажування слухачі ознайомилися із порівняльною характеристикою системи вищої освіти України і країн Європейського союзу; організацією освітньої, науково-дослідницької і пошукової діяльності викладачів і студентів в сучасному закладі фахової передвищої та вищої освіти, включаючи досвід європейських країн; інноваційними педагогічними й інформаційними технологіями та їх застосуванням в освітньому процесі; вимогами до професійної компетентності викладача та умови розвитку його професійної майстерності; особливостями дуальної та інклюзивної освіти; можливостями академічної мобільності для викладачів і студентів, їх взаємодією в мультинаціональному освітньому середовищі.

По завершенню стажування слухачам була надана можливість зворотнього зв'язку, де за бажанням кожен міг висловити свою думку

анонімно через електронний опитувальник щодо участі у стажуванні.

Слухачі міжнародного стажування зазначили набуття нових знань, навичок, нового досвіду. На запитання щодо задоволеності організацією, змістом, ефективністю стажування, 90,7% респондентів залишилися дуже задоволеними; задоволеними – 7,8%; скоріше задоволеними – 1,5% респондентів.

На запитання, чи був формат проведення стажування зручним, 75,6% респондентів відповіли, що так; швидше зручний – 23,2%; 1,2% – швидше не зручний. Серед причин невдоволеності під час стажування були причини, які перешкоджали участі, а саме: тимчасове відключення світла, тимчасова відсутність інтернету, сигнали повітряної тривоги, важко поєднувати працю і навчання, життєві обставини.

98,5% визнали стажування корисним; 97,4% планують застосовувати отримані знання в майбутньому; 95,3% слухачів порадять своїм колегам пройти стажування на базі MANS w Łomży.

Найціннішим у стажуванні, на думку слухачів, був обмін досвідом колег; надання різних можливостей для стажування: навчальні заняття, участь у конференції та публікація наукової статті; системний підхід в організації навчання; актуальність проблематики щодо змін в педагогічному середовищі; нові актуальні знання для формування компетентності та розвитку професійно-педагогічної майстерності викладача закладу фахової передвищої

Рис. 1. Загальне враження від стажування

Джерело: результат власного дослідження

і вищої освіти; позитивна колегіальна атмосфера, чіткі консультації щодо різних аспектів виконання завдань до кожного модулю, всебічна підтримка, нетворкінг; кваліфікована підтримка щодо усіх запитань, які виникали в процесі стажування.

Також слухачі відзначили отримання багато корисної інформації; досвід Польщі у підготовці фахівців, спілкування з колегами; взаємодія, турбота; досвід роботи на новій платформі; досвід польських університетів з організації освітнього процесу, різні аспекти та інновації; чітка організація процесу стажування, заняття проводились згідно розкладу, сподобались тематика стажування і інформаційне наповнення модулів; отримання можливості познайомитися з культурою і системою освіти іншої країни; одержання додаткових знань в суміжних галузях; випробувати себе в іншій системі організації вищої освіти; спілкування з куратором під час відеозустрічей, матеріал лекцій; доброзичливість організаторів, швидке реагування на потреби та проблеми; добре структуровані модулі та їх контент, цікаві презентації та синхронний переклад, можливість спілкування та обміну досвідом з колегами; оптимальний варіант для самоосвіти – пропонувані тематичні завдання до кожного модуля; зустріч з деканом факультету медсестринства, проректорами, працівниками відділу профорієнтації та міжнародної співпраці; ознайомлення з досвідом організації освітнього процесу ЗВО Польщі, вимоги до методичного забезпечення, функціонування студентського самоврядування, робота з роботодавцями; викладення польського досвіду через призму викладача з досвідом викладання в українському закладі освіти; погляди на мобільність та професійну компетентність у європейському форматі; можливість познайомитись з освітнім процесом інших ЗВО України, живе спілкування; можливість отримати відповіді на всі питання, що виникали, постійне спілкування; інформація про сучасні педагогічні та інформаційні технології, які необхідні для формування професійних компетенцій та розвитку професійної майстерності викладача ЗВО і використання в змішаному навчанні; спілкування з колегами із Польщі; міжнародний досвід формування компетентності студентів;

можливість отримати інформацію, яку самостійно було б досить довго шукати і опрацьовувати; зворотній зв'язок, дружня атмосфера, грамотне спілкування; досвід інших країн і вузів, цілодобовий доступ до інформації; приділена увага кожному учаснику стажування.

Слухачі відзначають ціннісним розкриття специфіки технології розвитку освіти та аналізу психолого-організаційних умов її впровадження; новий досвід, цікаві матеріали, спілкування з колегами, розгляд пропозицій учасників. Все це створювало атмосферу доброзичливості, відкритості, колегіальності.

Також слухачі відзначають, що корисно витратили час на навчання, відкрили себе по новому; розуміють і оцінюють власний потенціал та пишаються своїми теоретичними і практичними здобутками.

Найефективнішим результатом стажування стало усвідомлення слухачами важливості і необхідності післядипломного навчання, бажання обмінюватися досвідом, прагнути більшого.

На завершення стажування, слухачі взяли участь у підсумковій Міжнародній науково-практичній конференції “Теорія та методика професійного розвитку педагогічних працівників, як складова безперервного навчання впродовж життя”. Кожен слухач доповідав про результати стажування, висловлював свої бачення щодо досягнень, переваг стажування, а також недоліки, зауваження і пропозиції.

Після виконання всіх завдань і по завершенню навчання, слухачі отримують сертифікат про проходження міжнародного науково-педагогічного стажування в Польщі, який є документом, що підтверджує наукову активність слухача, береться до уваги на здобуття звання доцента, професора і старшого дослідника, а також враховується під час ліцензування та акредитації освітніх послуг [Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 656 «Деякі питання реалізації статті 54 Закону України «Про вищу освіту»].

Висновки. Освітній процес під час міжнародного стажування на базі Міжнародної Академії Прикладних Наук в Ломжі був побудований відповідно до навчальної програми. Опитування свідчать про високий рівень організації і проведення міжнародного ста-

жування та широку зацікавленість науково-педагогічних кадрів закладів фахової передвищої і вищої освіти у подальшій освітній і науковій співпраці із польським ЗВО. На наш погляд, організаторам стажування вдалося мотивувати слухачів до активної участі в освітньому процесі; відкрити їм можливість зрозуміти переваги стажування; зацікавити навчальною і пізнавальною інформацією, яку слухачі зможуть в повній мірі використувати у своїй подальшій діяльності для підвищення якості надання освітніх послуг.

Таким чином, розвиток професійної майстерності спеціалістів освітньої і медичної (медсестринської) галузей в Україні є нагаль-

ною потребою сьогодення, що сприятиме ефективному наданню освітніх і медичних послуг. Результати проведеного спостереження підтверджують необхідність професійного зростання науково-педагогічних працівників, які надають освітні послуги в післядипломній освіті, для впливу на розвиток професійної майстерності здобувачів впродовж безперервного навчання. Викладений в статті матеріал не є завершеним результатом, а потребує подальшого дослідження. Враховуючи соціальне замовлення на висококваліфікованих працівників обох галузей, виникає необхідність глибокого дослідження розвитку професійної майстерності цієї категорії фахівців у післядипломній освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Warbletoncouncil. 100 відомих фраз та цитат про освіту. Автор: Marcus Baldwin URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/frases-citas-celebres-educacion-1193#menu-66>
2. Інститут модернізації змісту освіти. Професійна освіта. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/profesiyno-tehnicna-osvita-2/profesiyna-osvita/>
3. Список латинських висловів. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B2
4. Закон України № 2745-VIII “Про фахову передвищу освіту” 06.06.2019 (*Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 30, ст.119) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
5. Закон України Про вищу освіту (*Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст.2004). Документ 1556-VII, чинний, поточна редакція — Редакція від 28.05.2023, підстава – 3062-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Авшенюк, Н., Десятов, Т., Дяченко, Л., Постригач, Н., Пуховська, Л., Сулима, О. (2014). Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика. Колективна монографія. Імекс-ЛТД, Кіровоград.
7. Авшенюк, Н., Дяченко, Л., Котун, К., Марусинець, М., Огієнко, О., Сулима, О., Постригач, Н. (2017). Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів (аналітичні матеріали). ДКС «Центр», Київ. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/708029/>
8. Zoia Sharlovych*, Liudmyla Vilchynska, Serhiy Danylyuk, Bohdan Huba, and Halyna Zadiliska, “Digital Technologies as a Means of Improving the Efficiency of Higher Education,” *International Journal of Information and Education Technology* vol. 13, no. 8, pp. 1214-1221, 2023. doi: 10.18178/ijiet.2023.13.8.1923. URL: <http://www.ijiet.org/show-191-2528-1.html>
9. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / [Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюн, М. П. Лещенко, Т. В. Іванова, М. М. Солдатенко, В. В. Пилипчук, О. А. Грищенко]. – К. ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – 234 с.
10. Шарлович З. П., Пошук шляхів розвитку професійної майстерності молодших медичних спеціалістів у післядипломній освіті / *Вісник ЖДУ ім. Івана Франка. Педагогічні науки*. Випуск 3 (85), 2016. – С. 158-162. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/22269/1/30.pdf>
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1133 від 27.12.2019) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n114>
12. *Zeszyty Naukowe. Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży*. URL: <http://zeszyty-naukowe.wsa.edu.pl/>
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 656 «Деякі питання реалізації статті 54 Закону України «Про вищу освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-2015-%D0%BF#Text>
14. Актуальні проблеми методології вищої та фахової передвищої медичної (фармацевтичної) освіти: сучасні виклики та нові можливості: матеріали Міжнародної науково-методичної інтернет-конференції, м. Черкаси, 15 жовтня 2022 р. / уклад.: І. Я. Губенко, О. Т. Шевченко, З.П. Шарлович, П. О. Гайдай. Черкаси: Видавець Ольга Вовчок, 2022. 304 с.

REFERENCES

1. Warbletoncouncil. 100 vidomykh fraz ta tsytat pro osvitu. Avtor Marcus Baldwin – *100 famous phrases and quotes about education. Author: Marcus Baldwin* URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/frases-citas-celebres-educacion-1193#menu-66> [in Ukrainian]
2. Instytut modernizatsiyi zmistu osvity. Profesiyna osvita. – *Institute of Modernization of the Content of Education. Professional education.* URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/profesiyno-tehnichna-osvita-2/profesiyna-osvita/> [in Ukrainian]
3. Spysok latyns'kykh vysloviv. Material z Vikipediyi – vil'noyi entsyklopediyi. – *List of Latin expressions. Material from Wikipedia – the free encyclopedia.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B2 [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrayiny “Pro fakhovu peredvyshchu osvitu” (2019) [About professional preliminary education] 06.06.2019. № 2745-VIII (Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada (VRU), 2019, № 30, st.119) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrayiny (2014). Pro vyshchu osvitu [About higher education] (Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada (VRU), 2014, № 37-38, st.2004). Dokument 1556-VII, chynnyy, potochna redaktsiya — Redaktsiya vid 28.05.2023, pidstava – 3062-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
6. Avshenyuk, N., Desyatov, T., Dyachenko, L., Postryhach, N., Pukhovs'ka, L., Sulyma, O. (2014). Kompetentnisnyy pidkhid do pidgotovky pedahohiv u zarubizhnykh krayinakh: teoriya ta praktyka. [*A competent approach to the training of teachers in foreign countries: theory and practice*] Kolektyvna monohrafiya. Imeks-LTD, Kirovohrad. [in Ukrainian]
7. Avshenyuk, H., Dyachenko, L., Kotun, K., Marusynets', M., Ohiyenko, O., Sulyma, O., Postryhach, N. (2017). Zarubizhnyy dosvid profesiynoyi pidgotovky pedahohiv (analitichni materialy) [*Foreign experience of professional training of teachers (analytical materials)*]. DKS «Tsent», Kyiv. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/708029/> [in Ukrainian]
8. Zoia Sharlovych*, Liudmyla Vilchynska, Serhiy Danylyuk, Bohdan Huba, and Halyna Zadil'ska, (2023) “Digital Technologies as a Means of Improving the Efficiency of Higher Education,” *International Journal of Information and Education Technology* vol. 13, no. 8, pp. 1214-1221, 2023. doi: 10.18178/ijiet.2023.13.8.1923. URL: <http://www.ijiet.org/show-191-2528-1.html> [in English]
9. Nychkalo N. H., Zyazyun I. A., Leshchenko M. P., Ivanova T. V., Soldatenko M. M., Pylypchuk V. V., Hryshchenko O. A. (2005) Pedahohichna maysternist': problemy, poshuky, perspektyvy : monohrafiya [*Pedagogical mastery: problems, searches, prospects : monograph*] – Głuchów: RVV GDPU,. – 234 s. [in Ukrainian]
10. Sharlovych Z. P., (2016). Poshuk shlyakhiv rozvytku profesiynoyi maysternosti molodshykh medychnykh spetsialistiv u pislyadyplomniy osviti [Finding ways to develop the professional skills of junior medical specialists in postgraduate education] / *Visnyk ZHDU im. Ivana Franka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Ivan Franko State University. Pedagogical sciences.* Issue 3 Vypusk 3 (85), 2016. – S. 158-162. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/22269/1/30.pdf> [in Ukrainian]
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny (2019). vid 21 serpnia 2019 r. № 800 Deyaki pytannya pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv – [*Some issues of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical staff*] (iz zminamy, vneseny my z Postanovoyu KMU № 1133 vid 27.12.2019) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n114> [in Ukrainian]
12. Zeszyty Naukowe. Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży – *Scientific Journals. International Academy of Applied Sciences in Lomza.* URL : <http://zeszyty-naukowe.wsa.edu.pl/> [in Polish]
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny (2015). «Deyaki pytannya realizatsiyi statti 54 Zakonu Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu» – [Some Issues of Implementation of Article 54 of the Law of Ukraine “On Higher Education”] vid 19 serpnia 2015 r. № 656 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
14. Hubenko I. YA., Shevchenko O. T., Sharlovych Z.P., Hayday P. O. (2022). Aktual'ni problemy metodolohiyi vyshchoyi ta fakhovoyi peredvyshchoyi medychnoyi (farmatsevtichnoyi) osvity: suchasni vyklyky ta novi mozhyvosti [Actual problems of methodology of higher and professional pre-higher medical (pharmaceutical) education: current challenges and new opportunities]: *materialy Mizhнародnoyi naukovo-metodychnoyi internet-konferentsiyi – Materials of the International Scientific and Methodological Internet Conference*, m. Cherkasy, 15 zhovtnya 2022 r. Cherkasy: Vydavets' Ol'ha Vovchok, 2022. 304 s. [in Ukrainian]

Z. P. SHARLOVYCH

PhD in Pedagogy, Adjunct,

International University of Applied Sciences in Lomza, Republic of Poland

E-mail: zoia.sharlovych@mans.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-8115-9838>

INTERNATIONAL INTERNSHIP OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF AS AN EFFECTIVE COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SKILLS OF NURSING SPECIALISTS – STUDENTS OF POSTGRADUATE EDUCATION

A significant place in Ukraine's education system is occupied by professional education, which is its component and is aimed at training specialists in the chosen specialty, in accordance with their interests, inclinations, abilities and aspirations.

In order to realize yourself as a specialist, to become competitive in the labor market, to be mobile, to have and expand your own career prospects, you need to persistently maintain, deepen, and improve your professional level throughout your professional career. The acquired professional education provides for and requires constant supplementation and updating of knowledge, skills and abilities, development of general and special competencies of a specialist in the chosen field of professional activity. Postgraduate education is aimed at solving these problems related to the continuous personal and professional development of graduates throughout their lives. To this end, it is necessary to create conditions in the educational environment for the realization of this task, both in material and technical, methodological and didactic, and in personnel and potential aspects.

When studying the development of professional skills of nursing specialists, it is important that postgraduate educational services to students in institutions and structural subdivisions of professional undergraduate and graduate medical education are provided by research and teaching staff with a high level of professionalism, capable of implementing innovative educational technologies, providing methodological and didactic content to the educational process. That is why it is so important that educational service providers constantly work to improve their professional level, setting an example and following the Latin proverb: "Docendo discimus – by teaching we learn".

Key words: institutions of professional pre-university and higher education, postgraduate education, continuous professional development, nursing specialists, professional development, international internships for academic staff.

ТЕОРІЯ ОСВІТИ Й НАВЧАННЯ

УДК 372;373;37.02-06

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.8>

Д. Р. БОНДАРЕНКО

учитель фізики та математики,

Харківська гімназія № 12 Харківської міської ради Харківської області; аспірант, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна

Електронна пошта: mathhg2020@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6602-5337>

КОМФОРТНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті було розкрито питання забезпечення освітнього середовища закладу загальної середньої освіти як умови формування готовності учнів до інноваційної діяльності. Серед визначених нами завдань, першочерговим було узагальнити деякі питання освітнього середовища закладу загальної середньої освіти та показати результати практичної діяльності із забезпечення комфортного освітнього середовища на прикладі Харківської гімназії № 12 Харківської міської ради Харківської області. Методологічною базою дослідження визначали сукупність теоретичних методів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), емпіричних методів (спостереження за діями учасників освітнього процесу, опитування) та методи математичної статистики, які використовувалися для аналізу отриманих даних. З'ясовано, що забезпечити комфортне освітнє середовище можна дотримуючись певних вимог та у відповідності із сукупністю критеріїв. Детальне дослідження та аналіз праць зарубіжних та вітчизняних науковців дав можливість узагальнити та доповнити сутність та зміст базових понять дослідження. Також, аналіз показав важливість даного вивчення в контексті впровадження та реалізації нових Державних стандартів у галузі освіти. Доведено, що при дотриманні концептуальних змін у системі загальної середньої освіти (педагогіки партнерства, стимулювання до інноваційної діяльності усіх учасників освітнього процесу, визначення справедливих критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у відповідності до нових стандартів, забезпечення автономії школи та вчителя, академічної та педагогічної свободи, дотримання правил академічної доброчесності, справедливого фінансування закладу загальної середньої освіти) позитивно впливає на рівень освіти та результати навчальних досягнень здобувачів. Результатом дотримання основоположних ідей Нової української школи за умови комфортного освітнього середовища дає можливість реалізувати модель випускника НУШ (особистість, інноватор, патріот). Визначено, що за результатами самоаналізу освітнє середовище Харківської гімназії №12 Харківської міської ради Харківської області відповідає за всіма його показниками та критеріями достатньому рівню згідно з вимогами інституційного аудиту.

Ключові слова: освітній процес, освітнє середовище, інноваційна діяльність, інституційний аудит, учасники освітнього процесу, здобувачі освіти, комфортні умови.

Вступ. На сучасному етапі державотворення України, у зв'язку з євроінтеграційними процесами, наша країна перебуває у фазі активних змін у системі управління взагалі та зокрема у системі управління освітою. Забезпечення ефективної освітньої політики в галузі освіти на загальнодержавному рівні регулюється Законом України «Про освіту», Законом України «Про повну загальну середню освіту», Концепцією Нової української школи, Державними стандартами початкової, базової та повної загальної середньої освіти, Порядком проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, що дає змогу впроваджувати

у закладах загальної середньої освіти інновації, які забезпечують реалізацію мети освітньої політики України. В умовах Нової української школи постає гостре питання створення у закладах загальної середньої освіти інноваційного, безпечного, комфортного освітнього середовища, яке сприяє формуванню в особистості загальнонаціональних цінностей, ключових компетентностей та широкого світогляду. На жаль, далеко не всі заклади загальної середньої освіти можуть належним чином забезпечити гідне освітнє середовище. Це пов'язано як із поганим рівнем матеріально-технічного та недостатнім рівнем кадрового забезпечення

так і з банальною неготовністю керівників та педагогів закладів загальної середньої освіти до інноваційної діяльності. Тому, враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що забезпечення комфортного середовища є актуальною проблемою освіти XXI століття.

Постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень. Проблематика освітнього середовища не є новою серед наукового загалу, її дослідженням займалися широкі кола як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, було досліджено та визначено сутність теоретичних аспектів створення та забезпечення освітнього середовища, його функції, роль, значення (Л. Андреева, А. Артюхіна, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Браун, Дж. Гібсон, О. Гора, Г. Горська, Н. Зибина, С. Максимова, В. Мастерова, У. Мейс, Т. Менг, О. Мондонен, С. Мякішев, Л. Ориніна, О. Пехота, С. Пімонова, І. Подольська, В. Рибалка, В. Семиченко, Н. Сенченко, В. Серіков, С. Сисоєва, М. Турвей, В. Ясвін та інші). Значна кількість досліджень присвячена саме розробці та складанню термінологічного апарату проблеми освітнього середовища, визначення його актуальності, порівняння доцільності, визначено підходи до його забезпечення у закладах освіти (Л. Новікова, В. Караковський, Н. Селіванова, Ю. Мануйлов, М. Басов). Також, значною мірою відображені окремі аспекти забезпечення комфортного освітнього середовища та його психологічні особливості (І. Баєва, Ю. Громико, Т. Іволшина, Є. Клімов, В. Рубцов, В. Слободчиков, В. Панов, В. Ясвін, Ю. Песоцький). Важливу роль зазначеної дефініції відіграють філософсько-педагогічні аспекти освітнього середовища (М. Князева, Н. Крилова, Ю. Мануйлов, С. Сергєєв). Цікавими та ґрунтовними є дослідження, що висвітлюють освітнє середовище як фактор формування культури особистості (О. Іванов, М. Князева, П. Флоренський). Важливу роботу проведено науковцями у контексті методологічного забезпечення дослідження освітнього середовища, моніторингу освітнього середовища (Т. Воронцової, В. Письменного, Н. Пустовіта, Ю. Хоменко). Деякі аспекти організації освітнього середовища закладу вищої освіти були у фокусі наукового інтересу психологів, педагогів, зокрема, розглядалися такі проблеми: про-

ектування інноваційного середовища (А. Артюхіна, І. Богданова, І. Задонська, О. Коломок, І. Казанжи, В. Козирєв); шляхи гуманізації просторово-розвивального середовища (О. Леонтьєва); дослідження внутрішнього освітнього середовища як фактору підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу (Ж. Зайцева, О. Налівалкін, Т. Носкова, В. Солдаткін); проектування та організація інформаційно-освітнього середовища (А. Дресвяніна, К. Рогозіна, В. Мадзігон); особливості організації гендерного середовища (Є. Рукавішнікова); організація гуманітарного середовища (Є. Мартинова, Р. Мінзарипов); побудова толерантного середовища (І. Пчелінцева, Н. Міланова); вплив виховного середовища на студентів (Ф. Тугуз). Сучасні дослідники феномену освітнього середовища зосереджують свою увагу на такому колі наукового пошуку: перспективи та розвиток віртуального освітнього середовища (Л. Ахметов, Л. Астахова, Д. Іванов, Т. Носкова), обґрунтування техноцентричного підходу до віртуального освітнього середовища (М. Вайндорф-Сисоєва, С. Хапаєва, В. Шитова), філософські можливості педагогічного дизайну електронного медіасередовища (В. Гура), організація інформаційного середовища в закладах освіти (Є. Петрова, М. Смірнов). Незважаючи на широкий спектр дослідження даної дефініції, науковці переважно зосереджуються на сутності та змісті даної педагогічної категорії та залишають поза увагою питання забезпечення комфортного освітнього середовища як умови формування готовності учнів до інноваційної діяльності.

Мета нашого дослідження полягала у теоретичному аналізі сучасного стану поняття «освітнє середовище» та у висвітленні практичних здобутків закладу загальної середньої освіти на шляху до забезпечення комфортного освітнього середовища. У процесі дослідження ми ставили перед собою наступні **завдання**: узагальнити теоретичні питання створення освітнього середовища закладу загальної середньої освіти; дослідити реальний стан освітнього середовища Харківської гімназії № 12 Харківської міської ради Харківської області.

Методологія та методи. Методологічну основу дослідження становить аналіз зарубіжних та вітчизняних джерел, що забезпечу-

Рис. 1. Концептуальні зміни НУШ

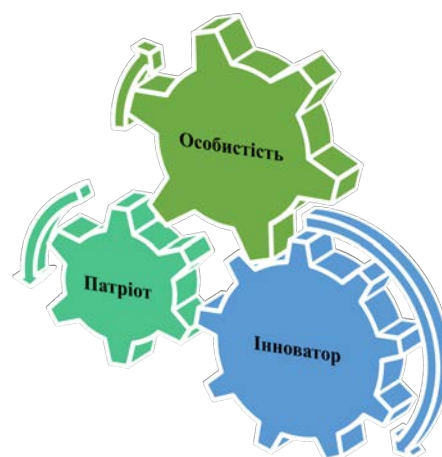
ють повноцінне розкриття термінологічного апарату дослідження. Методами наукової розвідки є аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичного матеріалу і передового практичного педагогічного досвіду, опитування усіх учасників освітнього процесу та спостереження за діями здобувачів освіти відповідно до основних положень інституційного аудиту, самоаналіз Харківської гімназії № 12 Харківської міської ради Харківської області.

Результати та дискусії. Реформування системи української освіти бере свій початок з 2016 року. Концептуальні зміни починаються з подальшої конкретизації та узгодження п'яти основних позицій рис. 1.

Відповідно до Концепції Нової української школи метою сучасної освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації,

трудової діяльності та громадянської активності [Концепція Нової української школи].

Враховуючи мету загальної середньої освіти командою НУШ була створена модель випускника рис. 2.

Рис. 2. Модель випускника НУШ

Результат реформування передбачає випускника, який є особистістю (цілісна особис-

тість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення); патріотом (патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини); інноватором (інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя)[Державний стандарт початкової освіти].

Для реалізації даної моделі випускника у практичній діяльності була розроблена формула Нової української школи яка передбачала наступне таблиця 1.

Відповідно до Закону України «Про освіту» [Закон України «Про освіту»], Закону України «Про повну загальну середню освіту» [Закон України «Про загальну середню освіту»], та Державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти [Державний стандарт початкової освіти, Державний стандарт базової середньої освіти, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти] **освітнє середовище** – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової

репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин. Ми ж у своєму дослідженні визначаємо **освітнє середовище** як систему зовнішніх та внутрішніх впливів на особистість дитини, що сприяє її всебічному особистісному розвитку та формує в неї здатність зважено діяти у різних життєвих ситуаціях, спонукає до постійних змін, самовдосконалення себе як особистості, суспільства, держави.

У процесі самоаналізу освітнього середовища, яке було проведено за формою спостереження за освітнім середовищем закладу загальної середньої освіти, згідно з Порядком проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти [Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти], ми дослідили наступні вимоги таблиця 2. Самоаналіз відбувався на основі спостереження та опитування усіх учасників освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році, результати опитування наведені нижче.

За результатами опитування бачимо, що робота над освітнім середовищем закладу триває, але є певні позитивні зміни у педагогіці партнерства, забезпеченні освітнього процесу технічними засобами навчання та використання у практичній діяльності учителями цифрових освітніх ресурсів.

Таблиця 1

Формула Нової української школи

№ з/п	Компонент	Характеристика компоненту
1.	Зміст освіти	заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
2.	Умотивований учитель	має свободу творчості й розвивається професійно;
3.	Виховна діяльність	наскрізний процес виховання, який формує цінності;
4.	Управлінська діяльність	децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію;
5.	Педагогіка партнерства	педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
6.	Дитиноцентризм	орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;
7.	Структура закладу освіти	нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя;
8.	Фінансові умови	справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти;
9.	Освітнє середовище	сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні закладу освіти.

**Результати дослідження освітнього середовища Харківської гімназії № 12
Харківської міської ради Харківської області**

Індикатори оцінювання	Методи збору інформації			
<i>Вимога 1.1. Забезпечення здорових, безпечних і комфортних умов навчання та праці</i>				
Критерій 1.1.1. Приміщення і територія закладу освіти є безпечними та комфортними для навчання та праці				
1.1.1.1. Облаштування території закладу та розташування приміщень є безпечними	1.1.1.1. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	96,2	12,6	11,4
	Достатній	0	46,3	61,7
	Середній	3,8	28,6	21,1
1.1.1.2. У закладі освіти забезпечується комфортний повітряно-тепловий режим, освітлення, прибирання приміщень, облаштування та утримання туалетів, дотримання питного режиму	1.1.1.2. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	79,2	15,4	16,6
	Достатній	5,7	60,6	53,6
	Середній	17	12	22,9
1.1.1.3. У закладі освіти забезпечується оптимальне використання приміщень і комплектування класів (з урахуванням кількості учнів, їх особливих освітніх потреб, площі приміщень)	1.1.1.3. Вивчення документації, спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	71,7	33,1	21,1
	Достатній	0	62,9	51,4
	Середній	26,7	1	20,6
1.1.1.4. У закладі освіти є робочі (персональні робочі) місця для педагогічних працівників та облаштовані місця відпочинку для учасників освітнього процесу	1.1.1.4. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	17	3,5	11,7
	Достатній	71,7	15,4	24,4
	Середній	3,8	67,1	40,4
Критерій 1.1.2. Заклад освіти забезпечений навчальними та іншими приміщеннями з відповідним обладнанням, що необхідні для реалізації освітньої програми	1.1.2.1. Спостереження, вивчення документації, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	100	40,4	52,4
	Достатній	0	23,7	21,1
	Середній	0	26,5	13,4
1.1.2.2. Частка навчальних кабінетів початкових класів, фізики, хімії, біології, інформатики, майстерень/кабінетів трудового навчання (обслуговуючої праці, технологій), спортивної та актової зал, інших кабінетів, які обладнані засобами навчання відповідно до вимог законодавства та освітньої програми	1.1.2.2. Спостереження, вивчення документації, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	100	35,7	41,8
	Достатній	0	33,1	25,5
	Середній	0	29,4	16,9
Критерій 1.1.6. У закладі освіти створюються умови для безпечного використання мережі Інтернет, в учасників освітнього процесу формуються навички безпечної поведінки в Інтернеті	1.1.6.1. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	90,7	14,9	69,8
	Достатній	9,3	73,7	12,7
	Середній	0	11,4	17,5
1.1.6.1. У закладі освіти застосовуються технічні засоби та інші інструменти контролю за безпечним користуванням мережею Інтернет	Низький	0	0	0

Продовження таблиці 2

Індикатори оцінювання	Методи збору інформації			
1.1.6.2. Учасники освітнього процесу поінформовані закладом освіти щодо безпечного використання мережі Інтернет	1.1.6.2. Опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	100	30,9	49,1
	Достатній	0	30,3	30,3
	Середній	0	25,7	16
	Низький	0	13,1	11,4
Критерій 1.1.7. У закладі освіти застосовуються підходи для адаптації та інтеграції учнів до освітнього процесу, професійної адаптації працівників				
1.1.7.1. У закладі освіти налагоджено систему роботи з адаптації та інтеграції здобувачів освіти до освітнього процесу	1.1.7.1. Опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	89,7	80,5	73,3
	Достатній	10,3	8,5	14,5
	Середній	0	7,7	10
	Низький	0	3,3	2,2
1.1.7.2. Заклад освіти сприяє адаптації педагогічних працівників до професійної діяльності	1.1.7.2. Опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	60,4	-	-
	Достатній	22,5	-	-
	Середній	12,3	-	-
	Низький	4,8	-	-
Вимога 1.2. Створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації				
Критерій 1.2.1. Заклад освіти планує та реалізує діяльність щодо запобігання будь-яким проявам дискримінації, булінгу в закладі				
1.2.1.1. У закладі освіти розроблено план заходів із запобігання та протидії булінгу	1.2.1.1. Вивчення документації, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	90,3	40,8	30,9
	Достатній	9,7	47,3	46,3
	Середній	0	3,1	14,3
	Низький	0	8,8	8,6
1.2.1.2. У закладі освіти реалізуються заходи із запобігання проявам дискримінації	1.2.1.2. Вивчення документації, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	100	67,5	49,7
	Достатній	0	32,5	41,1
	Середній	0	0	8
	Низький	0	0	1,2
1.2.1.3. Частка учнів і педагогічних працівників, які вважають освітнє середовище безпечним і психологічно комфортним	1.2.1.3. Опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	98,2	67,8	31,4
	Достатній	0	24,5	44,6
	Середній	1,8	10,7	16,6
	Низький	0	0	7,4
1.2.1.4. Керівництво та педагогічні працівники закладу освіти обізнані з ознаками булінгу, іншого насильства та запобігання йому	1.2.1.4. Опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	76,4	66,5	34,9
	Достатній	18,4	12,8	48
	Середній	5,2	18,4	11,4
	Низький	0	2,3	5,7
1.2.1.5. Заклад освіти співпрацює з представниками правоохоронних органів, іншими фахівцями з питань запобігання та протидії булінгу	1.2.1.5. Опитування та/або вивчення документації (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	100	64,5	39,7
	Достатній	0	12,6	32,8
	Середній	0	22,9	19
	Низький	0	0	3,6

Індикатори оцінювання	Методи збору інформації			
Вимога 1.3. Формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору				
Критерій 1.3.1. Приміщення та територія закладу освіти облаштовуються з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування				
1.3.1.1. У закладі освіти забезпечується безперешкодний доступ до будівель, приміщень закладу освіти	1.3.1.1. Спостереження (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	100	89,1	100
	Достатній	0	10,9	0
	Середній	0	0	0
1.3.1.2. У закладі освіти приміщення (туалети, їдальня, облаштування коридорів, навчальних кабінетів тощо) і територія (доріжки, ігрові та спортивні майданчики тощо) адаптовані до використання всіма учасниками освітнього процесу	1.3.1.2. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	60,4	32,7	35,1
	Достатній	22,8	35,1	23,4
	Середній	16,8	22,9	11,8
1.3.1.3. У закладі освіти використовуються ресурсна кімната, дидактичні засоби для осіб з особливими освітніми потребами (у разі наявності учнів з особливими освітніми потребами)	1.3.1.3. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	0	-	-
	Достатній	56,4	-	-
	Середній	34,4	-	-
Критерій 1.3.3. Заклад освіти взаємодіє з батьками, іншими законними представниками (далі - батьки) осіб з особливими освітніми потребами, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру, залучає їх до необхідної підтримки дітей під час здобуття освіти (у разі наявності таких осіб)	1.3.3.1. Вивчення документації, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	0	-	-
	Достатній	56,4	-	-
	Середній	36,7	-	-
1.3.3.2. Заклад освіти співпрацює з інклюзивно-ресурсним центром щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами	1.3.3.2. Вивчення документації, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	54,8	-	-
	Достатній	23,7	-	-
	Середній	21,5	-	-
1.3.4. Освітнє середовище мотивує учнів до оволодіння ключовими компетентностями та наскрізними вміннями, ведення здорового способу життя	1.3.4.1. Спостереження (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	76,4	66,4	68,9
	Достатній	23,6	28,5	13,5
	Середній	0	5,1	17,6
1.3.4.2. Простір закладу освіти, обладнання, засоби навчання сприяють формуванню в учнів ключових компетентностей та умінь, спільних для всіх компетентностей	1.3.4.2. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	90,2	80,2	55
	Достатній	9,8	15,7	32,5
	Середній	0	4,1	12,5
Низький	0	0	0	

Індикатори оцінювання	Методи збору інформації			
1.3.5. У закладі освіти створено простір інформаційної взаємодії та соціально-культурної комунікації учасників освітнього процесу (бібліотека, інформаційно-ресурсний центр тощо)				
1.3.5.1. Простір і ресурси бібліотеки/інформаційно-ресурсного центру використовуються для індивідуальної, групової, проєктної та іншої роботи в рамках освітнього процесу, різних форм комунікації учасників освітнього процесу	1.3.5.1. Спостереження, опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	45,5	18,7	14,9
	Достатній	32,4	36,8	74,9
	Середній	22,1	41,1	15,4
Низький	0	3,4	5,7	
1.3.5.2. Ресурси бібліотеки/інформаційно-ресурсного центру використовуються для формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів	1.3.5.2. опитування (%)			
	Рівні	Учителі	Батьки	Учні
	Високий	40,3	34,8	46,9
	Достатній	34,9	24,7	36,8
	Середній	12,3	37,9	25,2
Низький	12,5	2,6	5,1	

Висновки і перспективи подальших розвідок. Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що формування готовності учнів до інноваційної діяльності - це складний та довготривалий процес, що є неможливим без забезпечення комфортного освітнього середовища. У процесі дослідження ми визначили, що освітнє середовище як педагогічна умова формування готовності учнів до інноваційної діяльності залежить від наступних вимог: *забезпечення здорових, безпечних і комфортних умов навчання та праці; створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації; формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору.*

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що на думку усіх учасників освітнього процесу Харківської гімназії №12 Харківської міської ради Харківської області, більш сформованою є перша та друга вимога до забезпечення комфортного освітнього середовища. У перспективах подальших досліджень вбачаємо за необхідне продовжити роботу над формуванням третьої вимоги із забезпечення комфортного освітнього середовища (*формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору*) та забезпечити реалізацію ще однієї педагогічної умови, а саме дослідити механізми мотивації педагогічних працівників до інноваційної діяльності та формування у педагогічних працівників готовності до використання інновацій у повсякденній професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12>
2. Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF?find=1&text>
3. Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9>
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text>
6. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20?find=1&text>
7. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти від 09.01.2019 №17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>

REFERENCES

1. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2018) Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12>

2. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2020) Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF?find=1&text>
3. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2011) Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [State standard of basic and full general secondary education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9>
4. The Ministry of Education and Science of Ukraine (2016) Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017) Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text>
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020) Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» [Law of Ukraine «On comprehensive general secondary education»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20?find=1&text>
7. The Ministry of Education and Science of Ukraine (2019) Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia instyutitsiinoho audytu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [On approval of the Procedure for conducting an institutional audit of institutions of general secondary education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>

D. R. BONDARENKO

Teacher of Physics and Mathematics,

Kharkiv Gymnasium No. 12 of the Kharkiv City Council of the Kharkiv Region;

Postgraduate Student, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: mathhg2020@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6602-5337>

COMFORTABLE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A CONDITION FOR FORMING THE READINESS OF STUDENTS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES

The article revealed the issue of ensuring the educational environment of a general secondary education institution as a condition for the formation of students' readiness for innovative activities. Among the tasks identified by us, the first priority was to generalize some issues of the educational environment of the institution of general secondary education and show the results of practical activities to ensure a comfortable educational environment using the example of Kharkiv Gymnasium No. 12 of the Kharkiv City Council of the Kharkiv Region. The methodological base of the study was defined as a set of theoretical methods (analysis, synthesis, comparison, and generalization), empirical methods (observation of the actions of participants in the educational process, surveys) and mathematical statistics methods used to analyze the obtained data. It was found that a comfortable educational environment can be provided by following certain requirements and in accordance with a set of criteria. A detailed study and analysis of the works of foreign and domestic scientists made it possible to generalize and supplement the essence and content of the basic concepts of the study. Also, the analysis showed the importance of this issue in the context of the implementation and implementation of new state standards in the field of education. It has been proven that with the observance of conceptual changes in the general secondary education system (partnership pedagogy, stimulation of innovative activities of all participants in the educational process, determination of fair criteria for evaluating the educational achievements of students in accordance with new standards, ensuring school and teacher autonomy, academic and pedagogical freedom, compliance rules of academic integrity, fair financing of the institution of general secondary education) has a positive effect on the level of education and the results of educational achievements of the applicants. As a result of adherence to the fundamental ideas of the New Ukrainian School, under the condition of a comfortable educational environment, it is possible to realize the model of the NUS graduate (personality, innovator, patriot). It was determined that, according to the results of the self-analysis, the educational environment of the Kharkiv Gymnasium No. 12 of the Kharkiv City Council of the Kharkiv Region meets all its indicators and criteria at a sufficient level according to the requirements of the institutional audit.

Key words: educational process, educational environment, innovative activity, institutional audit, participants of the educational process, students of education, comfortable conditions.

УДК 373.2.011-051:37.041(477.82)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.9>

А. О. БУБІН

кандидат педагогічних наук, завідувачка кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: abubin@lpc.ukr.education

<http://orcid.org/0000-0002-7670-1263>

Є. А. ДУРМАНЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: yedurmanenko@lpc.ukr.education

<http://orcid.org/0000-0003-1993-5028>

С. І. БОЯРЧУК

викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: sboyarchuk@lpc.ukr.education

<http://orcid.org/0000-0001-9109-8207>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема самоосвіти майбутнього фахівця як внутрішньої особистісної діяльності, орієнтованої на професійний саморозвиток і самовдосконалення є надзвичайно важливою, оскільки від її вирішення залежить успішність професійного виконання трудових функцій.

Метою статті є визначення та аналіз специфічних особливостей формування готовності майбутніх вихователів до самоосвітньої діяльності. Реалізація поставленої мети досягається шляхом вирішення наступних завдань: 1) уточнення змісту та структури готовності до самоосвіти; 2) аналіз етапів формування готовності до самоосвіти здобувачів вищої дошкільної освіти під час вивчення освітніх компонентів; 3) дослідження особливостей формування готовності до самоосвіти та їх взаємозв'язку. Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення.

Самоосвітню діяльність майбутніх вихователів визначено як основу професійного розвитку, усвідомлену систематичну самостійну саморегульовану діяльність, орієнтовану на пізнання нової інформації, одержання нових знань, формування професійних умінь і навичок. Виділено наступні структурні елементи самоосвіти: мотиваційно-ціннісний, знанневий, інформаційно-досвідний та організаційно-управлінський.

Готовність до самоосвіти майбутніх вихователів витлумачено як стан налаштованості на педагогічну діяльність, який проявляється потребою у самостійному навчанні задля одержання нових знань і формування професійних умінь. Умовами реалізації процесу формування готовності здобувачів вищої дошкільної освіти до самоосвіти є: пошуково-дослідницька творча орієнтованість освітньої діяльності та суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача та студентів. Визначено три етапи формування готовності до самоосвіти майбутніх вихователів.

Визначено особливості формування готовності майбутніх вихователів до самоосвіти: врахування психофізіологічних особливостей становлення особистості здобувача освіти в юнацькому віці, специфіка педагогічної професійної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти й полівекторність організації освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Подальшого дослідження потребує розробка методик діагностування та самодіагностування реального стану готовності майбутніх вихователів до самоосвітньої діяльності.

Ключові слова: самоосвіта, готовність до самоосвітньої діяльності, структура готовності до самоосвіти, здобувач вищої освіти, формування готовності майбутніх вихователів до самоосвіти.

Поставлення проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку надзвичайно актуальною є проблема самоосвіти майбутнього фахівця як внутрішньої особистісної діяльності, орієн-

тованої на професійний саморозвиток і самовдосконалення. Від готовності майбутнього вихователя результативно здійснювати пошук нової інформації, отримувати нові знання,

формувати професійні вміння та навички залежить успішність майбутньої професійно педагогічної діяльності. Освітня діяльність у сучасному закладі дошкільної освіти вимагає нових методологічних підходів, пошуку інноваційного змісту, форм і методів організації навчальної, виховної, розвивальної діяльності дітей дошкільного віку; формування та становлення підростаючої особистості. Звідси, проблема формування готовності майбутніх вихователів до самоосвіти є *своєчасною* й вимагає різних аспектів її вивчення. У Професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» серед професійних компетентностей (за трудовою дією або групою трудових дій) виділено здатність до навчання впродовж життя як здатність вихователя до саморефлексії та самооцінювання власної професійної діяльності; здатність планувати та реалізовувати індивідуальний професійний розвиток та самоосвіту, що власне й забезпечить успішність реалізації трудових функцій – професійного розвитку та самовдосконалення [Професійний стандарт].

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що дослідження різних аспектів проблеми самоосвіти педагогічних працівників є поширеним науковим явищем. Так, для прикладу, В. Плющ визначає основні ознаки самоосвіти: відсутність управління, самостійний пошук, оволодіння і розширення знань, підвищений інтерес, подальший розвиток і однією із форм самоосвіти визначає самостійну роботу здобувачів освіти [Плющ]. У свою чергу, Н. Сидорчук самоосвіту визначає як «специфічний вид діяльності, в ході якої завдяки самостійному визначенню цілей особистість задовольняє власні пізнавальні потреби або вдосконалює свої здібності, якості та властивості особистості» і характеризує роль самостійної навчальної діяльності у підготовці майбутніх учителів до професійної самоосвіти [Сидорчук]. І. Мося та А. Каленський розробили методичні рекомендації розвитку самоосвітньої компетентності студентів закладів фахової передвищої освіти, в яких проаналізували процес формування самоосвітньої компетентності студентів (суть і структуру феномена, педагогічні умови, принципи, методологічні підходи, етапи, критерії, показники), запропонували структурну

модель, описали методику розвитку самоосвітніх здатностей майбутніх молодших спеціалістів (на основі проблемно-розвивального навчання, технології навчального проектування, тренінгів, інших інтерактивних технологій) [Мося; Каленський].

Конструктивними в контексті проблеми нашого дослідження є наукові ідеї А. Гончаренко стосовно самоосвіти сучасного педагога дошкільного навчального закладу. Науковиця стверджує, що «самоосвіта є найгнучкішою формою отримання знань, тому що вона здійснюється на діагностичній індивідуалізованій основі. Сутність індивідуалізації полягає в тому, що зміст, форми та методи самоосвіти підпорядковуються індивідуальним особливостям педагога, рівню його професійно-педагогічної культури, умовам праці, реальним можливостям та розумінню своїх резервів» [Гончаренко]. А також учена розкриває роль і сутність самопідготовки і самореалізації як двох взаємопов'язаних та послідовних етапів, як складових процесу самоорганізації вихователя.

В. Староста та І. Кемінь ознаками самоосвітньої діяльності вихователів закладів дошкільної освіти називають: усвідомлення необхідності професійного та особистісного самовдосконалення, цілеспрямованість, самокерованість, пізнавальну активність, індивідуальність, систематичність, самостійність, рефлексивність, креативність тощо [Староста; Кемінь]

О. Передерій, С. Крамаренко самоосвіту вихователя розглядають у контексті його професійного саморозвитку й як необхідний складник його професійної компетентності. При цьому наголошують, що отримання знань, розвиток умінь щодо професійного саморозвитку має починатися ще під час навчання у вищих і середніх спеціальних закладах [Передерій; Крамаренко]. Вчені виділяють педагогічні умови, які сприятимуть професійному саморозвитку майбутнього вихователя. Як-от: 1) орієнтація процесу навчання на формування спрямованості майбутнього вихователя на самоактуалізацію і самодетермінацію у майбутній професійній діяльності; 2) збагачення змісту навчання системою понять і концепцій, які орієнтують майбутніх вихователів на рефлексію, самопроектування, самонавчання, самоорганізацію, саморозвиток у сфері профе-

сійно-значущих якостей особистості [Передерій; Крамаренко].

Цікавими у контексті нашого дослідження є також наукові судження В. Кривди про сутність і структуру самоосвіти вихователя у сучасному закладі дошкільної освіти [Кривда].

Отже, проблема самоосвіти педагогів у цілому й зокрема, вихователів закладів дошкільної освіти, не є новою, а певною мірою досліджена вченими. Однак, на нашу думку, недостатньо вивченими є специфічні особливості формування готовності до самоосвіти здобувачів вищої дошкільної освіти.

Мета статті – визначити та проаналізувати особливості формування готовності майбутніх вихователів до самоосвітньої діяльності. Реалізація поставленої мети досягається шляхом вирішення наступних завдань: 1) уточнення змісту та структури готовності до самоосвіти; 2) аналіз етапів формування готовності до самоосвіти здобувачів вищої дошкільної освіти під час вивчення освітніх компонентів; 3) дослідження особливостей формування готовності до самоосвіти та їх взаємозв'язку. *Методи дослідження*: аналіз, синтез, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Український педагогічний словник тлумачить самоосвіту як «...самостійну освіту, отримання системних знань у певній галузі науки, техніки, культури, політичного життя, що передбачає безпосередній інтерес особистості в органічному поєднанні із самостійністю у визначенні матеріалу»

[Український педагогічний словник]. У свою чергу, в Енциклопедії освіти самоосвіта визначається як ... « самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо. Самоосвіта є умовою розвитку, самоствердження та самореалізації особистості й складовою навчання її впродовж життя [Енциклопедія освіти].

Отже, самоосвіта є внутрішньою особистісною діяльністю, спрямованою на професійний саморозвиток і самовдосконалення. Самоосвітню діяльність здобувачів освіти нами визначено як основу професійного розвитку, усвідомлену систематичну самостійну саморегульовану діяльність, орієнтовану на пізнання нової інформації, одержання нових знань, формування професійних умінь і навичок. Щодо компонентів самоосвіти, то ми послуговуємось запропонованою О. Малихіним структурою (рис. 1).

В основі самоосвітньої діяльності лежить емоційно-особистісний апарат майбутнього фахівця як цілісна система, що містить внутрішню потребу в самовдосконаленні, мотивацію професійної діяльності, особистісні якості, систему професійних цінностей, емоції, загальні розумові здібності, які власне й забезпечують цю діяльність (мотиваційно-ціннісний елемент). Важливим елементом у самоосвіті є система самоосвітніх знань,

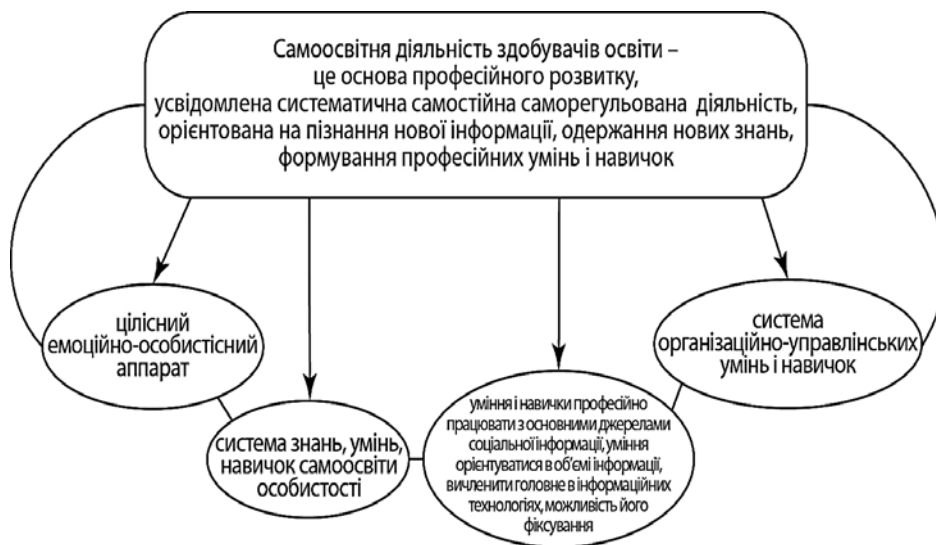

Рис. 1. Структура самоосвітньої діяльності (за О. Малихіним)

умінь, навичок особистості, що ґрунтуються на сформованих наукових поняттях, усвідомленому оперуванні методами наукового пізнання світу, вмінні співвідносити наукові поняття з об'єктивною реальністю тощо (знаннєвий елемент). Ще одним компонентом у самоосвіті є вміння і навички професійно працювати з основними джерелами інформації, вміння орієнтуватися в об'ємі, достовірності, потрібності тієї чи іншої інформації (інформаційно-досвідний елемент). Четвертим елементом у самоосвіті є система організаційно-управлінських умінь і навичок: прогнозувати і виконувати адекватні завдання самоосвіти, планувати свою роботу, створювати сприятливі умови для самодіяльності, здійснювати самоконтроль, самоаналіз результатів (організаційно-управлінський) [Малихін].

Аналіз різних наукових джерел дає можливість стверджувати, що готовність до самоосвіти є важливою складовою професійної діяльності. А тому її варто розглядати насамперед, як наявність активної потреби в знаннях і безперервному їх поповненні та оновленні, а також, як певну суму знань, умінь і навичок до організації самостійного пошуку інформації з метою задоволення пізнавального інтересу.

Ми готовність до самоосвіти майбутніх вихователів визначаємо як стан налаштованості на педагогічну діяльність, який проявляється потребою у самостійному навчанні задля одержання нових знань і формування професійних умінь (рис. 2).

З огляду на це, важливою складовою в готовності майбутнього вихователя до самоосвіти як у набутому (сформованому у процесі професійної підготовки) особистісному новоутворенні є усвідомлена емоційна потреба в успішній професійній діяльності, професійні та особистісні ціннісні орієнтації й усвідомлення самоосвіти як особистісної й професійної цінності (мотиваційно-ціннісний компонент). Не менш важливими, на нашу думку, в структурі готовності здобувачів освіти до самоосвіти є також ґрунтовні загальноосвітні, предметні та професійні знання та вміння особистості; володіння методами наукового пізнання (аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, порівняння тощо) – інформаційно-пізнавальний компонент. Практичну реалізацію набутих знань у професійній діяльності забезпечує діяльнісний компонент, який є осмисленою системою конкретних дій, прийомів, методів, спрямованою на досягнення цілей і завдань самоосвіт-

Рис. 2. Структура готовності майбутніх вихователів до самоосвітньої діяльності

ньої діяльності. Реальний рівень готовності до самоосвіти відображає результативний компонент як поєднання самоаналізу й самооцінки реального стану особистісної самоосвітньої діяльності.

Зауважимо, що готовність до самоосвіти майбутніх вихователів є якістю змінною, динамічною. На нашу думку, саме результативна складова, яка відображає реальну готовність здобувача освіти до самоосвітньої діяльності часто слугує мотивом пошуку нової інформації, мотиватором самоосвітньої діяльності вищої якості.

Організація самоосвіти вихователя сучасного закладу дошкільної освіти, як зауважує В.Кривда, передбачає насамперед взаємозв'язок самоосвіти з практичною діяльністю; систематичність і послідовність, безперервне вдосконалення її змісту і форм; комплексний підхід до організації вивчення обраної теми з самоосвіти; відкритість і переконливість ефективності самоосвіти в педагогічному колективі. Важливою умовою є створення в закладі дошкільної освіти умов для запитів вихователів до інноваційних досягнень науки і передового педагогічного досвіду; висока якість діяльності вихователя на кожному її етапі (участь у семінарі-практикумі, підготовка виступу та його написання, участь у засіданні педагогічної ради, науково-практичній конференції та ін.) [Кривда]. На нашу думку, саме це й обумовлює специфіку формування готовності до самоосвітньої діяльності в майбутніх вихователів.

У ході дослідження нами встановлено, що сам процес формування готовності здобувачів вищої дошкільної освіти до самоосвітньої діяльності є складним і багатофакторним. Здобувач освіти є суб'єктом свого навчання та розвитку. Сутність самоосвіти, як нами з'ясовано, «полягає у свідомій самоорганізації процесу засвоєння знань і набуття необхідних навичок. Вона сприяє розвитку й удосконаленню рис, здібностей, умінь особистості користуватися методами самовиховання, самонавчання та саморозвитку. Ефективність самоосвіти залежить від цілого комплексу умов, головною серед яких є стійка мотивація, тобто система мотивів, які визначають конкретні форми діяльності й поведінки людини [Солдатенко].

Самоосвітню діяльність студентів як складову освітнього процесу досліджують учені

В. Карпюк, Н. Бухлова, І. Радюк та ін. [Карпюк]. Науковці зазначають, що процес організації самоосвітньої діяльності студентів реалізується залежно від їхньої готовності до самоосвіти в орієнтовному, змістовому, операційному, психологічному аспектах, які попередньо вивчаються педагогом задля надання індивідуальної допомоги кожному в реалізації поставленого завдання [Бухлова].

Аналіз практичної реалізації формування готовності майбутніх вихователів до самоосвітньої діяльності в освітньому процесі комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради свідчить про те, що практично всі освітні компоненти, як вибіркові, так і нормативні, орієнтовані на формування знань, умінь і навичок самоосвіти. Так, для прикладу, зміст, форми та методи вивчення освітніх компонентів «Педагогіка дошкільна», «Дошкільна лінгводидактика», «Тьюторський супрвід обдарованих дітей дошкільного віку» містять пошукові елементи, сприяють розвитку пізнавально-дослідницьких мотивів, розвивають у здобувачів освіти вміння самостійної пізнавальної діяльності [Навчальні програми].

З досвіду викладання зазначених освітніх компонентів нами зроблено висновок, що процес формування готовності до самоосвіти є неперервним процесом, який передбачає виокремлення мінімум трьох етапів (рис. 3). Так, насамперед, мова йде про підготовчий етап, на якому викладач налаштовує студентів на пошук нової інформації, моделює різні проблемно-пошукові ситуації, вчить працювати з різними літературними джерелами, ознайомлює з відповідними професійно-орієнтованими сайтами тощо (Вступ до спеціальності, Педагогіка дошкільна).

На організаційно-діяльнісному етапі здобувачі освіти вже самі шукають відповідний матеріал, отримують нові знання, вчаться аналізувати одержану інформацію, систематизувати та презентувати її. Наприклад, розробляють самостійно тексти мовленнєвих ситуацій та мовних логічних задач для розвитку діалогічного і монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку; добирають ігри для виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку (група на вибір: середня, старша); укладають кейс дидактичного мате-

ріалу: віршовані тексти з проблемним звуком, рухливі ігри, швидкомовки, чистомовки, для закріплення та вправлення у звуковимові (звуки на вибір) (Дошкільна лінгводидактика).

На результативному етапі студенти презентують підготовлені відеоматеріали, моделюють проведення в аудиторії занять з дітьми різних вікових груп, здійснюють самоаналіз сформованих самоосвітніх умінь і навичок, визначають реальні проблеми та окреслюють шляхи їх вирішення

(Педагогіка дошкільна, Тьюторський супровід обдарованих дітей дошкільного віку).

Умовами для успішної реалізації формування готовності майбутніх вихователів до самоосвіти є насамперед пізнавально-пошукове спрямування освітньої діяльності здобувачів освіти. Мова йде про стимулювання самостійної роботи студентів, залучення їх до спільних пошуково-дослідницьких проєктів з викладачами, наявність елементів дослідницького пошуку в усіх видах аудиторної та позааудиторної роботи, під час практичної підготовки тощо. Важливим також є забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів, адже, як уже зазначалося нами вище, в самоосвіті студент є активним суб'єктом діяльності,

а викладач лише спрямовувачем цієї діяльності [Antoniuk, Alendar, Bartkiv, Honcharuk, Durmanenko].

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практичного досвіду дає можливість визначити основні специфічні особливості формування готовності майбутніх вихователів до самоосвіти, які є взаємозалежними й дотримання яких уможливило результативність цього складного процесу.

1. Врахування особливостей психо-фізіологічного становлення особистості в юнацькому віці. Мова йде про те, що здобувачам освіти (а вони зазвичай юнацького віку) властиві підвищений інтерес до пошуку нової інформації, потреба в пізнанні нового, що власне й сприяє формуванню готовності до самоосвітньої діяльності.

2. Діяльність вихователя в сучасному закладі дошкільної освіти вимагає постійного оновлення знань, формування нових умінь і навичок працювати в команді, взаємодіяти з дітьми, забезпечувати успіх у діяльності дитини дошкільного віку, досконало володіти комунікативними вміннями та ін. Все це стимулює до постійного самонавчання та професійного самовдосконалення.

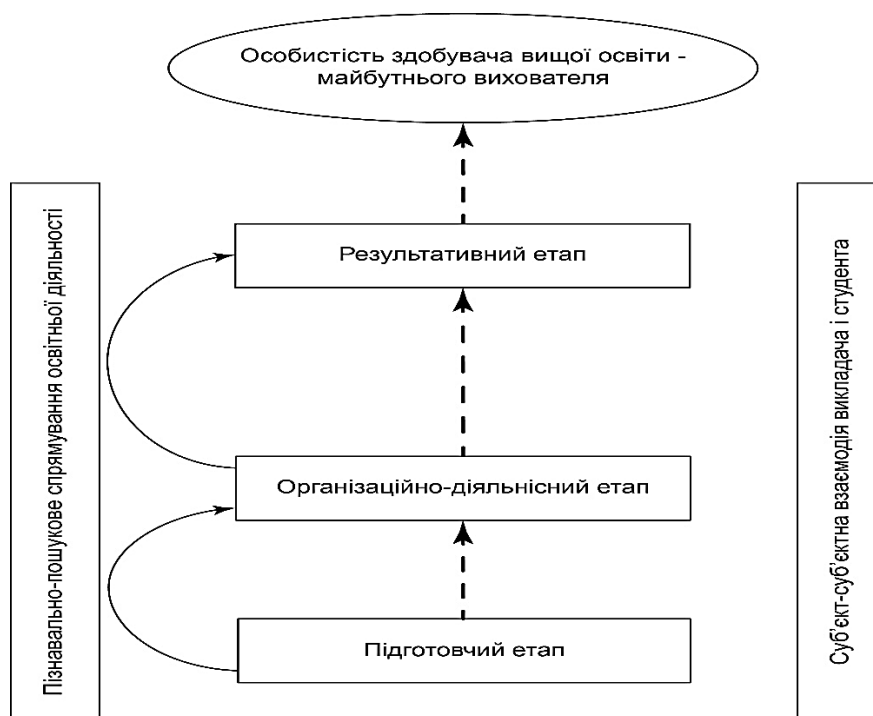
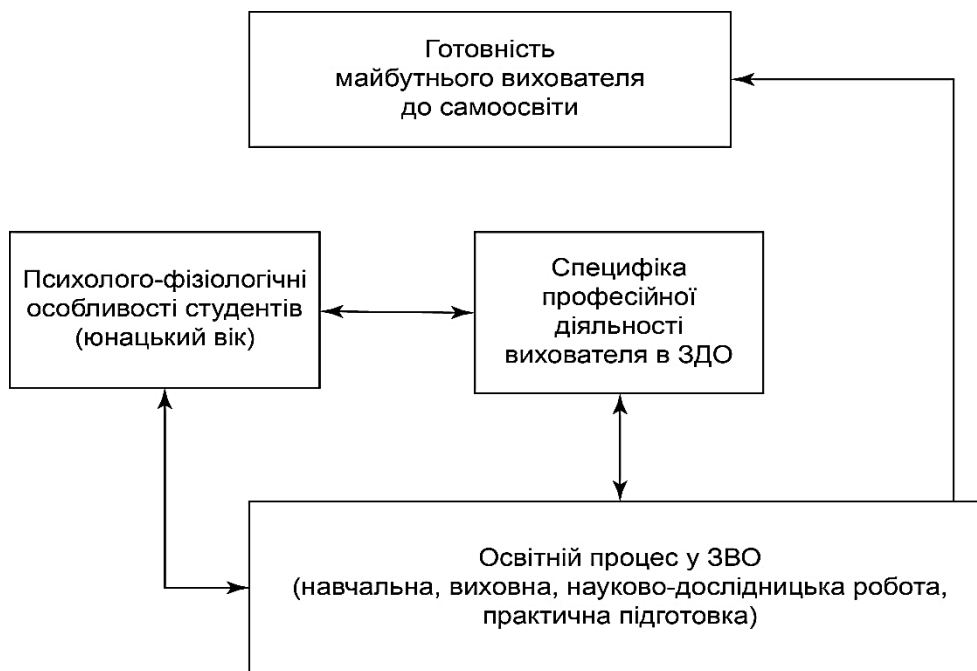

Рис. 3. Етапи формування готовності до самоосвіти в майбутніх вихователів

Рис. 4. Взаємозв'язок особливостей формування в майбутніх вихователів готовності до самоосвітньої діяльності

3. Як уже було зазначено вище, вся освітня діяльність закладу вищої освіти має бути орієнтована на формування готовності до самоосвіти студентів. Навчальна, виховна, науково-дослідницька робота, практична підготовка (різного виду практики) здобувачів вищої дошкільної освіти мусять містити пошуково-дослідницькі самостійні завдання, орієнтовані на розвиток умінь і навичок самоосвітньої діяльності.

Визначені особливості взаємозалежні й взаємодоповнюють одна одну (рис. 4).

Врахування цих особливостей забезпечать успішність процесу формування готовності майбутніх вихователів до самоосвітньої діяльності.

Висновки. Проблема формування готовності до самоосвіти майбутніх вихователів є актуальною й потребує науково-практичного її вирішення. Готовність до самоосвіти є особистісним набутих новоутворенням майбутнього вихователя, в основі якого лежить потреба у професійному самовдосконаленні та у прагненні самостійно отримувати нові

професійні знання та формувати професійні вміння та навички. Формування готовності до самоосвіти майбутніх вихователів є складним і багатоетапним процесом, у якому здобувач освіти є його суб'єктом. Важливими умовами реалізації досліджуваного процесу є пошуково-дослідницька творча орієнтованість освітньої діяльності та суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача та студентів. Визначено специфічні особливості формування готовності майбутніх вихователів до самоосвіти, дотримання яких забезпечить його результативність. Це насамперед, врахування психо-фізіологічних особливостей становлення особистості здобувача освіти в юнацькому віці, специфіки педагогічної професійної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти й полівекторності організації освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Подальшого дослідження потребує розробка методик діагностування та самодіагностування реального стану готовності майбутніх вихователів до самоосвітньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярчук С.І. Дошкільна лінгводидактика: навчальна програма ОК підготовки студентів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта»: <https://lpc.org.ua/wp-content/uploads/2023.pdf>.
2. Бубін А.О. Педагогіка дошкільна: навчальна програма ОК підготовки студентів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта»: <https://lpc.org.ua/wp-content/uploads/2023.pdf>.

3. Бухлова Н. В. Сутнісний зміст поняття «самоосвітня компетентність». *Наукова скарбниця освіти Донецьчини*. 2008. № 1.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nsod/2008_1/zmist.html
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 296.
5. Гончаренко А.М. Самоосвіта сучасного педагога дошкільного навчального закладу. 1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (22.05.2014). Київ. С. 87-91.
6. Дурманенко Є. А. Тьюторський супровід обдарованих дітей дошкільного віку: навчальна програма ОК підготовки студентів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» : <https://lpc.org.ua/wp-content/uploads/2023.pdf>.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 798–799.
8. Карпюк В. А. Самоосвітня діяльність студентів як складова освітнього процесу. *Наукові праці. Педагогіка*. Випуск 203. Том 215. С. 39-42.
9. Кривда В. Самоосвіта вихователя у сучасному закладі дошкільної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 2. С. 54-61.
10. Малихін О.В. Формування у майбутніх учителів потреби в професійній самоосвіті: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Харків, 2000. С. 9.
11. Мося І.А., Каленський А.А. Розвиток самоосвітньої компетентності студентів закладів фахової передвищої освіти. Методичні рекомендації. Київ: Інститут ПТО НАПН України, 2019. 109 с.
12. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» : Наказ Міністерства економіки України від 19 жовтня 2021 року № 755-21 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzeno-profesijni-standarti-kerivnika-ta-vihovatelya-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення: 27.09.2022).
13. Передерій О.Л., Крамаренко С.Г. Професійний саморозвиток вихователя дошкільного закладу як необхідний складник його професійної компетентності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 73. Т. 1. С. 82-85.
14. Плющ В.М. Самостійна робота як одна із форм самоосвіти студентів. *Педагогічні науки*. Збірник наукових праць. 2019. Випуск 143. С. 168-172.
15. Сидорчук Н.Г. Роль самостійної навчальної діяльності у підготовці майбутніх учителів до професійної самоосвіти. Професійна підготовка педагогічних працівників: наук.-метод. зб. / за ред. О.А. Дубасенюк, Л.П. Пуховської. Київ-Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет. 2000. С.254-262.
16. Солдатенко М. М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності : [монографія]. Київ : Видавництво НПУ імені М.П.Драгаманова, 2006. 198 с.
17. Староста Володимир, Кемінь Інна. Самоосвітня діяльність вихователів закладів дошкільної освіти. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2019. Випуск 10. Ужгород, С. 170-179.
18. Axiological Aspect of Professional Training of Future Pedagogues / V. Z. Antoniuk, N. I. Alendar, O. S. Bartkiv, O. V. Honcharuk, O. L. Durmanenko. *Journal of Higher Education Theory and Practice* Vol. 22(6). 2022. 156-165.

REFERENCES

1. Boyarchuk S.I. (2023) Doshkil'na linhvodydaktyka: navchal'na prohrama OK pidhotovky studentiv za spetsial'nistyuu 012 «Doshkil'na osvita» [Preschool language didactics: curriculum of the OK training of students in specialty 012 «Preschool education»]: <https://lpc.org.ua/wp-content/uploads/2023.pdf>. [in Ukrainian].
2. Bubin A.O. (2023) Pedahohika doshkil'na: navchal'na prohrama OK pidhotovky studentiv za spetsial'nistyuu 012 «Doshkil'na osvita» [Preschool pedagogy: curriculum of the OK training of students in specialty 012 «Preschool education»]: <https://lpc.org.ua/wp-content/uploads/2023.pdf>. [in Ukrainian].
3. Bukhlova N. V. (2008) Sutnisnyy zmist ponyattya «samoosvitnya kompetentnist'». *Naukova skarbnytsya osvity Donechchyny*. [The essential meaning of the concept of «self-educational competence». Scientific treasury of education of Donetsk region] № 1. [in Ukrainian]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nsod/2008_1/zmist.html
4. Honcharenko S. U. (1997) *Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary] Kyiv: Lybid'. S. 296. [in Ukrainian].
5. Honcharenko A.M. (2014) Samoosvita suchasnoho pedahoha doshkil'noho navchal'noho zakladu. 1025-richchya istoriyi osvity v Ukrayini: tradytsiyi, suchasnist' ta perspektyvy. [Self-education of a modern preschool teacher. 1025th anniversary of the history of education in Ukraine: traditions, modernity and prospects.] *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi* (22.05.2014). Kyiv. S.87-91. [in Ukrainian].
6. Durmanenko YE. A. (2023) Tyutors'kyy suprovod obdarovanyykh ditey doshkil'noho viku: navchal'na prohrama OK pidhotovky studentiv za spetsial'nistyuu 012 «Doshkil'na osvita» : [Tutor support for gifted children of preschool age: curriculum of the OK training of students in specialty 012 «Preschool education»] <https://lpc.org.ua/wp-content/uploads/2023.pdf>. [in Ukrainian].
7. *Entsyklopediya osvity* (2008) / Akad. ped. nauk Ukrayiny; holov. red. V. H. Kremen'. [Encyclopedia of education] Kyiv: Yurinkom Inter. S. 798–799. [in Ukrainian].

8. Karpyuk V. A. Samoosvitnya diyal'nist' studentiv yak skladova osvith'ooho protsesu. [Self-educational activity of students as a component of the educational process] Naukovi pratsi. Pedahohika. Vypusk 203. Tom 215. S. 39-42. [in Ukrainian].
9. Kryvda V. (2022) Samoosvita vykhovatelya u suchasnomu zakladi doshkil'noyi osvity. [Self-education of an educator in a modern institution of preschool education] Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Vyp. 2. S.54-61. [in Ukrainian].
10. Malykhin O.V. (2000) Formuvannya u maybutnikh uchyteliv potreby v profesiyniy samoosviti. [Formation of future teachers' need for professional self-education] avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Khark. derzh. ped. un-t im. H. Skovorody. Kharkiv. S. 9. [in Ukrainian].
11. Mosya I.A., Kalens'kyi A.A. (2019) Rozvytok samoosvitn'oyi kompetentnosti studentiv zakladiv fakhovoyi peredvyshchoyi osvity. [Development of self-educational competence of students of institutions of professional preliminary higher education] Metodychni rekomendatsiyi. Kyiv: Instytut PTO NAPN Ukrayiny. 109 s. [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennya profesiynoho standartu «Vykhovatel' zakladu doshkil'noyi osvity» : Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrayiny vid 19 zhovtnya 2021 roku № 755-21 / Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny. [On the approval of the professional standard Teacher of a preschool education institution] URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profesijni-standarti-kerivnika-ta-vihovatelya-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (data zvernennya: 27.09.2022). [in Ukrainian].
13. Perederiy O.L., Kramarenko S.H. (2020) Profesiynny samorozvytok vykhovatelya doshkil'noho zakladu yak neobkhidny skladnyk yoho profesiynoyi kompetentnosti. [Professional self-development of a preschool teacher as a necessary component of his professional competence. Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools.] Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchih i zahal'noosvitniy shkolakh. № 73. T. 1. S. 82-85. [in Ukrainian].
14. Plyushch V.M. (2019) Samostiyna robota yak odna iz form samoosvity studentiv. [Independent work as one of the forms of self-education of students] Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 143. S. 168-172. [in Ukrainian].
15. Sydorhuk N.H. (2000) Rol' samostiynoyi navchal'noyi diyal'nosti u pidhotovtsi maybutnikh uchyteliv do profesiynoyi samoosvity. [The role of independent educational activity in the preparation of future teachers for professional self-education. Professional training of pedagogical workers] Profesiyna pidhotovka pedahohichnykh pratsivnykiv: nauk.-metod. zb. / za red. O.A. Dubasenyuk, L.P. Pukhovs'koyi. Kyiv-Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. ped.u n-tet. S. 254-262. [in Ukrainian].
16. Soldatenko M. M. (2006) Teoriya i praktyka samostiynoyi piznaval'noyi diyal'nosti . [Theory and practice of independent cognitive activity] [monohrafiya]. Kyiv : Vydavnytstvo NPU imeni M.P.Drahamanova. 198 s. [in Ukrainian].
17. Starosta Volodymyr, Kemin' Inna. (2019) Samoosvitnya diyal'nist' vykhovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity. Pedahohichni innovatsiyi u fakhoviy osviti. [Self-educational activity of teachers of preschool education institutions]. Vypusk 10. Uzhhorod, S. 170-179. [in Ukrainian].
18. Aksiolohichnyy aspekt profesiynoyi pidhotovky maybutnikh pedahohiv (2022) [Axiological Aspect of Professional Training of Future Pedagogues]. V. Z. Antoniuk, N. I. Alendar, O. S. Bartkiv, O. V. Honcharuk, O. L. Durmanenko. Journal of Higher Education Theory and Practice Vol. 22(6). Pp. 156-165. [in Ukrainian].

A. O. BUBIN

Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Theory and Methodology of Preschool Education, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

E-mail: abubin@lpc.ukr.education

<http://orcid.org/0000-0002-7670-1263>

E. A. DURMANENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

E-mail: yedurmanenko@lpc.ukr.education

<http://orcid.org/0000-0003-1993-5028>

S. I. BOYARCHUK

*Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: sboyarchuk@lpc.ukr.education
<http://orcid.org/0000-0001-9109-8207>*

FEATURES OF FORMING THE READINESS OF FUTURE EDUCATORS FOR SELF-EDUCATION ACTIVITIES

The problem of self-education of the future specialist as an internal personal activity focused on professional self-development and self-improvement is extremely important, since the success of the professional performance of labor functions depends on its solution.

The purpose of the article is to identify and analyze the specific features of the formation of the readiness of future educators for self-education. The realization of the set goal is achieved by solving the following tasks: 1) clarifying the content and structure of readiness for self-education; 2) analysis of the stages of formation of readiness for self-education of students of higher preschool education during the study of educational components; 3) research on the peculiarities of the formation of readiness for self-education and their interrelationship. *Research methods*: analysis, synthesis, generalization.

The self-education activity of future educators is defined as the basis of professional development, a conscious, systematic, independent, self-regulated activity focused on learning new information, acquiring new knowledge, and forming professional skills and abilities. The following structural elements of self-education are distinguished: motivational-value, cognitive, informational-experiential and organizational-management.

The readiness for self-education of future educators is interpreted as a state of readiness for pedagogical activity, which is manifested by the need for independent study in order to acquire new knowledge and develop professional skills. The conditions for the implementation of the process of forming the readiness of students of higher preschool education for self-education are: search-research creative orientation of educational activity and subject-subject interaction of the teacher and students. Three stages of formation of readiness for self-education of future educators are defined.

The specifics of the formation of the readiness of future educators for self-education are determined: taking into account the psycho-physiological features of the formation of the personality of the student of education at a young age, the specificity of pedagogical professional activity in a modern preschool education institution and the multi-vector nature of the organization of the educational process in a higher education institution.

The development of methods for diagnosing and self-diagnosing the real state of readiness of future educators for self-education requires further research.

Key words: self-education, readiness for self-education, structure of readiness for self-education, higher education seeker, formation of readiness of future educators for self-education.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.10>

Т. В. ГОРОБЕЦЬ

кандидат педагогічних наук,

*старший викладач кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної підготовки,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»*

Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: thorobets@lpc.ukr.education

<https://orcid.org/0000-0002-1821-1119>

В. А. ШКОБА

заслужений працівник освіти України, завідувач відділення

«Музичного мистецтва та фізичної культури», викладач-методист,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: vshkoba@lpc.ukr.education

<https://orcid.org/0000-0003-0441-2363>

РОЗВИТОК ГНУЧКИХ НАВИЧОК (SOFT SKILLS) ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Здійснено аналіз зарубіжних документів з питань вищої освіти та науково-педагогічної публіцистики з метою висвітлення теоретичних аспектів розвитку гнучких навичок (soft skills) як умови забезпечення якості професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Окреслене коло євроінтеграційних пріоритетів, науково-практичних завдань, важливість підготовки конкурентоспроможного учителя музичного мистецтва, урахування воєнних реалій та планів повоєнного відновлення націлюють на трансформацію розуміння сутності та структури гнучких навичок майбутніх педагогів-митців. Сьогодні застосування необхідності звернення все більшої уваги щодо розвитку у здобувачів педагогічної освіти таких особистісних здатностей, як: емпатійність, резильєнтність (особистісна, академічна), стресостійкість, асертивність, толерантність до невизначеності, ментальна стійкість та багато ін. Реалізація зазначених завдань передбачає передусім гнучкість та інклюзивність в організації освітнього процесу. Вагомо, що на рівні освітньої політики ЄС реалізація таких завдань передбачатиме підтримку інституційної автономії, академічної свободи і добросовісності, участі студентів і співробітників в управлінні вищою освітою та публічної відповідальності як за вищу освіту, так і самої вищої освіти. У країнах ЄС цілу низку документів, що визначають освітню політику на рівні Міністрів, відповідальних за освіту, сфокусовано навколо таких питань, як розвиток потенціалу вищої освіти через інновації та дослідження, нарощення її привабливості та зміцнення соціальної відповідальності. Концепцією розвитку педагогічної освіти в Україні визначено, що на рівні внутрішнього забезпечення якості підготовки педагогічних кадрів важливо сприяти розвитку додаткових, гнучких навичок майбутніх педагогів. Учительська професія – багатогранна своїм функціоналом та особлива з погляду соціальної місії. Вочевидь, що така специфіка формує і особливі запити щодо професійної майстерності педагога.

Ключові слова: гнучкі навички, якість вищої освіти, євроінтеграція, педагогічна освіта, професійна підготовка учителів музики.

Поставлення проблеми. Аналіз науково-педагогічного дискурсу з питань забезпечення якості освітнього процесу та розвитку у здобувачів вищої освіти soft skills засвідчує їх тісну взаємкореляцію. Якісний процес підготовки фахівця у вищій передбачає формування / розвиток комплексу знань, умінь, навичок, якостей, здатностей, ставлень, які є надпрофесійними, тобто не спеціалізованими, і які прийнято називати *soft skills*. З іншої сторони, згадані «м'які нави-

чки» є підґрунтям для формування фахових навичок та професійної майстерності у цілому (hard skills). У зарубіжних джерелах з'явився новий термін, суть якого описує гармонійне поєднання загальних та професійних навичок (soft & hard skills), – “функціональна грамотність” (functional literacy), що є визначальним для конкурентоздатності фахівця на ринку праці [Welldone 2017].

Однак, попри значне зростання інтересу сучасних авторів до піднятої проблематики,

досі існують певні розбіжності у трактуванні назви та сутності такого комплексного поняття, як *soft skills*, зокрема в україномовному науковому дискурсі. Так, у дослідженні Т. Лукашової, М. Друшляк та Ю. Хворостіна висловлюється недоцільність вживання терміносполук «гнучкі навички», «м'які навички», «соціальні навички», «навички успішності», «навички XXI століття», «універсальні навички» у якості синонімічних до поняття «*soft skills*». Н. Тарасенкова аргументує, що поняття «навички» у жодному разі не може бути відповідником, оскільки «у даному понятті йдеться про комплекс певних знань (чи інтуїтивних, невербалізованих передзнань), умінь, досвіду, ставлень, який як цілісність апіорі не може набути якості автоматизму (вродженого чи набутого), оскільки в численних проявах і застосуваннях нерідко передбачає розгортання цілої діяльності, її свідомого та підсвідомого (чи надсвідомого) супроводу й почасти вербалізації принаймні окремих її фрагментів» [Тарасенкова].

Водночас, у дослідженні О. Семенов та Н. Грони *soft skills* тлумачаться як «гнучкі навички, важливі для ефективної адаптації до різних життєвих контекстів» [Семенов, Грона].

Разом із тим, у офіційних урядових документах країн ЄС, матеріалах ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ усі зазначені вище терміносполуки вживаються як відповідники терміну *soft skills*. Найновішим поняттям у цьому контексті є «трансверсальні навички» (*transferable skills*) [Цюра]. За визначенням ЮНЕСКО, трансверсальні навички – це «здатність працювати з людьми, або неакадемічні навички, навички особистої ефективності» [UNESCO, 2015].

Мета статті: на основі аналізу зарубіжних документів з питань вищої освіти та науково-педагогічної публіцистики висвітлити теоретичні аспекти розвитку гнучких навичок (*soft skills*) як умови забезпечення якості професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Результати та дискусії. У контексті євроінтеграції національної системи вищої освіти важливо проаналізувати документи, що висвітлюють освітню політику країн ЄС. Якість вищої освіти, професійної підготовки висококваліфікованих кадрів є загальносвітовим трендом сучасності. У країнах ЄС цілу низку документів,

що визначають освітню політику на рівні Міністрів, відповідальних за освіту, сфокусовано навколо таких питань, як розвиток потенціалу вищої освіти через інновації та дослідження, нарощення її привабливості та зміцнення соціальної відповідальності (Паризьке комюніке, 2018; Римське комюніке, 2020).

Формуванню культури якості у закладах вищої освіти з урахуванням суспільних викликів і вимог ринку праці мало б сприяти запровадження міждисциплінарних програм, поєднання академічного навчання та навчання на робочому місці. «Студенти повинні мати справу з дослідженнями або діяльністю, пов'язаною з дослідженнями й інноваціями, на всіх рівнях вищої освіти, щоб розвинути критичний та творчий способи мислення, який дозволить їм віднаходити інноваційні рішення щодо викликів, що виникають. Важливо покращувати синергію між освітою, дослідженнями й інноваціями» [Паризьке комюніке, 2018].

У Римському Комюніке (2020), зокрема, зазначається, що у Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) студентоцентризм, академічна свобода, інклюзивність, рівність, гнучкість і відкритість траєкторій навчання є тими цінностями, які повинні формувати академічні середовища закладів вищої освіти з метою забезпечення здобувачам можливості «доповнити або оновити свої культурні, професійні та трансверсальні/переносні/загальні компетенції на різних етапах свого життя» [Римське комюніке, 2020].

Також у згаданому документі йдеться, що в умовах соціальних, політичних, гуманітарних, економічних криз на початку третього десятиріччя XXI століття «соціальні, гуманітарні та креативні науки і мистецтво, повинні відігравати важливу роль, поглиблюючи наші життя і даючи розуміння, як діяти у світі, що постійно змінюється» [Римське комюніке, 2020]. Документом окреслюється і коло гнучких навичок, до розвитку яких повинні прагнути академічні середовища в умовах швидкого оновлення знань, навичок і компетенцій, а саме: інноваційність, критичне мислення, емоційний інтелект, лідерство, командна робота, здатність вирішувати проблеми, а також розвиток навичок підприємництва.

Важливо відмітити, що вища освіта не може стояти осторонь екологічних викликів

сьогодення. У Римському комюніке наголошується на важливості формування у здобувачів компетентностей, пов'язаних із досягненням Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) ООН, зокрема наголошується, що «рух до кліматичної нейтральності є важливим для всіх нас, і ті, хто навчається повинні бути готові до нових «зелених» робочих місць та діяльності. Їм слід пропонувати можливості підвищення кваліфікації та перекваліфікації у перспективі навчання впродовж життя, а також надавати можливість розробляти і застосовувати нові технології та підходи» [Римське комюніке, 2020].

Вагомо, що на рівні освітньої політики ЄС реалізація таких завдань передбачатиме підтримку інституційної автономії, академічної свободи і доброчесності, участі студентів і співробітників в управлінні вищою освітою та публічної відповідальності як за вищу освіту, так і самої вищої освіти. Відповідно до стратегічних напрямів розвитку до 2030, ЄПВО, «який здатний підтримувати стійкою, згуртованою і мирною Європу», має бути інклюзивним, інноваційним і взаємопов'язаним, а саме:

- інклюзивним, оскільки кожен, хто навчається, матиме рівноправний доступ до вищої освіти й отримає повну підтримку при завершенні свого навчання й підготовки;
- інноваційним, оскільки він запровадить нові й краще узгоджені методи й практики навчання, викладання і оцінювання, що тісно поєднані з дослідженнями;
- взаємопов'язаним, оскільки наші спільні й загальні рамки та інструменти продовжать сприяти і вдосконалювати міжнародну співпрацю і реформування, обмін знаннями та мобільність працівників і студентів [Римське комюніке, 2020].

На підставі зазначених вище візій розвитку вищої освіти у ЄС можна прийти до висновку, що однією із ключових гнучких навичок ХХІ століття для здобувачів вищої освіти є мобільність. Світ змінюється динамічно, змінюються та оновлюються запити ринків праці щодо успішності та мобільності майбутніх фахівців.

У дослідженні Н. Ткаченко та О. Ольшанського запропоновано аналітику щодо змін у переліку навичок, які будуть найбільш затребуваними на міжнародному ринку праці в найближчі 20-30 років за матеріалами звітів

“The Future of Jobs” Всесвітніх Економічних Форумів у Давосі та відповідних прогнозів на 2025 рік (2016, 2020) [Ткаченко, Ольшанський 2022]. Відповідно до зазначених матеріалів, стабільно у переліку затребуваних навичок у 2016 і 2020 роках і надалі до 2025 року залишаться такі гнучкі навички, як: комплексне вирішення складних проблем, управління людьми/лідерство та соціальний вплив, критичне мислення й аналіз, креативність, оригінальність та ініціативність. Також до 2025 року згідно з дослідженнями зростуть запити на такі гнучкі навички: активне навчання та стратегії навчання, аналітичне мислення та інноваційність, використання технологій, моніторинг і контроль, творення технологій і програмування, витривалість, стресостійкість і гнучкість, логічна аргументація, розв'язання проблем і формування ідей [Doyle].

Учительська професія – багатогранна своїм функціоналом та особлива з погляду соціальної місії. Вочевидь, що така специфіка формує і особливі запити щодо професійної майстерності педагога.

Аналіз науково-педагогічного дискурсу (таблиця 1) засвідчує, що контексти проблеми формування гнучких навичок (умінь, компетентностей) торкаються широко спектру професійної підготовки майбутніх фахівців.

У Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) зазначені вимоги до рівня професійної підготовленості майбутнього педагога містять комплекс гнучких навичок, а саме:

- навички дослідницької діяльності на майбутній посаді;
- набуття необхідних компетентностей та досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного та спеціального навчання;
- формування менеджерських (управлінських) навичок із широким використанням інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій для ефективної діяльності в умовах реальної автономії закладів освіти;
- соціальна зрілість особистості педагогічного працівника, прийняття цінностей громадянського (відкритого демократичного) суспільства, поваги до держави та її правової системи, усвідомлення обов'язку захисту

України, національної ідентичності та толерування полікультурності, готовності до трансляції цих якостей учням;

- інноваційність як спосіб мислення та ключовий інструмент лідерства в умовах державно-громадського партнерства, сприйняття глобалізації освітніх процесів та конкурентності як обов'язкових умов розвитку системи педагогічної освіти [Концепція розвитку педагогічної освіти: 2018, с. 16].

Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018) в Україні визначено, що на рівні внутрішнього забезпечення якості підготовки педагогічних кадрів важливо сприяти розвитку додаткових, гнучких навичок майбутніх педагогів шляхом:

- оцінки здатності та здібності до педагогічної діяльності вступників на програми фахової передвищої освіти, початкового рівня

(короткого циклу) та першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти (психологічні тестування та/або інші способи підтвердження особистісних здатностей та здібностей до педагогічної діяльності);

- долучення досвідчених педагогічних працівників із систем дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціалізованої освіти відповідних рівнів до викладання окремих курсів чи проведення занять для майбутніх педагогів; поєднання навчання здобувачів вищої та фахової передвищої педагогічної освіти з педагогічною діяльністю у форматах волонтерства, практичної підготовки, стажування, дуальної форми здобуття освіти, роботи в канікулярний період, на неповний робочий день та/або тиждень тощо [Концепція розвитку педагогічної освіти: 2018, с. 7].

Таблиця 1

Аналіз проблеми формування soft skills у науковому дискурсі

Автори	Soft skills	Суб'єкти	Вплив
Ткаченко Н., Ольшанський О.	Навички для працевлаштування: відповідальність, навички роботи в команді, навички налагодження зв'язків, комунікабельність, уважність, пунктуальність, бажання професійно зростати та розвиватися, акуратність, організаторські навички, тактовність. Навички для кар'єри та професійного розвитку: комунікативні навички, аналітичне та критичне мислення, вміння слухати, вміння працювати в команді, вміння ставити та досягати поставлених цілей, активна життєва позиція, здатність розв'язувати конфлікти, вміння надихатися новими ідеями, вміння брати на себе відповідальність, самоорганізація та самодисципліна.	здобувачі вищої освіти	<ul style="list-style-type: none"> • пошук роботи та успішне працевлаштування, • закріплення на першому робочому місці, • побудова кар'єри.
Лукашова Т., Друшляк М., Хворостіна Ю.	креативність; логічне мислення; критичне мислення; комунікація навички тайм-менеджменту; вміння вчитися самостійно.	майбутні учителі математики	підвищення якості викладання освітнього компонента «Олімпіадна математика».
С. Цюра, О. Гуменюк, О. Єфремова	толерантність до невизначеності: вміння опанувати собою і не впасти в тривалий стресовий стан, психофізична стійкість, антикрихіткість; уміння опанувати емоції, контролювати чи регулювати свої емоційні стани; пізнавальні й когнітивні установки, що схвалюють, позитивно забарвлюють те, що є незрозумілим, багатозадачним, нелінійним, множинним; позитивне ставлення до ситуацій, у яких потрібно діяти, брати відповідальність, знаходити шляхи розв'язання.	майбутні педагоги	лежать в основі професійної ефективності, адаптації до життєвих ситуацій.
В. Самойленко, Т. Шуляченко	здатність до плідної комунікації, колаборації, креативного та критичного мислення	здобувачі вищої освіти	удосконалення навичок усного та письмового спілкування.
О. Семенов, Н. Грона	вміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, робота в команді, особистісний розвиток, управління часом, ерудованість, креативність	здобувачі вищої та фахової передвищої освіти	життєвий та професійний успіх

Висновки. Окреслене коло євроінтеграційних пріоритетів, науково-практичних завдань, важливість підготовки конкурентоспроможного учителя музичного мистецтва, урахування воєнних реалій та планів повоєнного відновлення націлюють на трансформацію розуміння сутності та структури гнучких навичок майбутніх педагогів-митців. Сьогодні заактуалізовує необхідність звернення

все більшої уваги щодо розвитку у здобувачів педагогічної освіти таких особистісних здатностей, як: емпатійність, резильєнтність (особистісна, академічна), стресостійкість, асертивність, толерантність до невизначеності, ментальна стійкість та багато ін. Реалізація зазначених завдань передбачає передусім гнучкість та інклюзивність в організації освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Doyle A. The Best Job Skills to Include on Your Resume. URL: <https://www.thebalancecareers.com/list-of-the-best-skills-for-resumes-2062422>
2. Paris Communiqué (2018). Available at: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
3. Rome Ministerial Communiqué (2020). Available at: https://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
4. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-inthe-fourth-industrial-revolution/>
5. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>
6. Transversal competences in education policy and practice. UNESCO Bangkok Office (Phase I): regional synthesis report. 2015. 71 p. <https://bangkok.unesco.org/content/assessment-transversal-competencies-policy-and-practice-asiapacific-region>.
7. Welldone (2017). What is Soft Skills? What's the difference between Soft and Hard Skills? <https://www.welldone.org.ua/shho-take-soft-skills-v-chomuriznitsya-soft-i-hard-skills/>. Transversal competences in education policy and practice. UNESCO Bangkok Office (Phase I): regional synthesis report. 2015. 71 p. <https://bangkok.unesco.org/content/assessment-transversal-competencies-policyand-practice-asiapacific-region>.
8. Концепція розвитку педагогічної освіти, 2018. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
9. Лукашова Т., Друшляк М., Хворостіна Ю. Розвиток soft skills у майбутніх учителів математики при вивченні теми «Діофантові рівняння». Фізико-математична освіта, 2022. Том 36. № 4. С. 57-63. DOI: 10.31110/2413-1571-2022-036-4-008
10. Семенов О., Грона Н. Розвиток soft skills майбутніх учителів в умовах закладів фахової передвищої та вищої освіти: міжрегіональний проект. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2021, № 7 (111) 44. С. 33-47.
11. Тарасенкова, Н. А. (2019). Формування «soft skills» у навчанні математики: до постановки проблеми. V Всеукраїнська науково-практична конференція «Особистісно орієнтоване навчання математики: сьогодення і перспективи», 19-20 листопада 2019 р. Полтава: Астроя, 22-23.
12. Ткаченко Н., Ольшанський О. Розвиток soft skills сучасного фахівця в закладі вищої освіти. Бізнесінформ. № 1. 2022. С. 185-191.
13. Цюра С., Гуменюк О., Єфремова О. Розвиток soft skills педагога: толерантність до невизначеності та мислення в умовах нестабільності. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2022. Випуск 36. С. 193-205.

REFERENCES

1. Doyle A. The Best Job Skills to Include on Your Resume. URL: <https://www.thebalancecareers.com/list-of-the-best-skills-for-resumes-2062422>
2. Paris Communiqué (2018). Available at: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
3. Rome Ministerial Communiqué (2020). Available at: https://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
4. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-inthe-fourth-industrial-revolution/>
5. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>
6. Transversal competences in education policy and practice. UNESCO Bangkok Office (Phase I): regional synthesis report. 2015. 71 p. <https://bangkok.unesco.org/content/assessment-transversal-competencies-policy-and-practice-asiapacific-region>.
7. Welldone (2017). What is Soft Skills? What's the difference between Soft and Hard Skills? <https://www.welldone.org.ua/shho-take-soft-skills-v-chomuriznitsya-soft-i-hard-skills/>. Transversal competences in education policy and practice. UNESCO Bangkok Office (Phase I): regional synthesis report. 2015. 71 p. <https://bangkok.unesco.org/content/assessment-transversal-competencies-policyand-practice-asiapacific-region>.

8. Concept of development of pedagogical education, 2018. Access mode: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
9. Lukashova T., Drushlyak M., Hovorostina Yu. (2022). Development of soft skills in future mathematics teachers when studying the topic "Diophantine equations". *Physical and mathematical education*. Volume 36. No. 4. P. 57-63. DOI: 10.31110/2413-1571-2022-036-4-008
10. Semenog O., Grona N. Development of soft skills of future teachers in the conditions of institutions of vocational pre-university and higher education: interregional project. (2021). *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, No. 7 (111) 44. P. 33-47.
11. Tarasenkova, N. A. (2019). The formation of "soft skills" in teaching mathematics: before posing a problem. V All-Ukrainian scientific and practical conference "Personally oriented teaching of mathematics: present and prospects", November 19-20, 2019. Poltava: Astraya, 22-23.
12. Tkachenko N., Olshansky O. (2022). Development of soft skills of a modern specialist in a higher education institution. *Business information*. No. 1. 2022. P. 185-191.
13. Tsyura S., Gumenyuk O., Efremova O. (2022). Development of teacher's soft skills: tolerance to uncertainty and thinking in conditions of instability. *Bulletin of Lviv University. Pedagogical series*. 2022. Issue 36. P. 193-205.

T. V. GOROBETS

*Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer-Methodist,
Lecturer at the Department of Theory, Methods of Music Education and Instrumental Training,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: thorobetsj@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0002-1821-1119>*

V. A. SHKOBA

*Honored Worker of Education, Head of the Department of Music Art
and Physical Education, Teacher-Methodologist,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: vshkoba@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0003-0441-2363>*

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS AS A CONDITION FOR ENSURING THE QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The analysis of foreign documents on issues of higher education and scientific and pedagogical journalism was carried out in order to highlight the theoretical aspects of the development of soft skills as a condition for ensuring the quality of professional training of future music teachers. The outlined circle of European integration priorities, scientific and practical tasks, the importance of training a competitive music teacher, taking into account war realities and post-war recovery plans aim at transforming the understanding of the essence and structure of flexible skills of future teachers-artists. Today actualizes the need to pay more and more attention to the development of students of pedagogical education such personal abilities as: empathy, resilience (personal, academic), stress resistance, assertiveness, tolerance to uncertainty, mental stability and many others. The implementation of the above-mentioned tasks presupposes flexibility and inclusiveness in the organization of the educational process. It is important that at the level of EU education policy, the implementation of such tasks will involve the support of institutional autonomy, academic freedom and integrity, the participation of students and employees in the management of higher education, and public responsibility for both higher education and higher education itself. In the EU countries, a number of documents defining educational policy at the level of the Ministers responsible for education are focused on such issues as developing the potential of higher education through innovation and research, increasing its attractiveness and strengthening social responsibility. The concept of the development of pedagogical education in Ukraine defines that at the level of internal quality assurance of the training of pedagogical personnel, it is important to promote the development of additional, flexible skills of future teachers. The teaching profession is multifaceted in its functionality and special in terms of its social mission. It is obvious that such specificity also creates special requests regarding the professional skill of the teacher.

Key words: flexible (soft) skills, quality of higher education, European integration, pedagogical education, professional training of music teachers.

УДК 378.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.11>

Н. В. ГРОНА

доктор педагогічних наук, доцент,

Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка»

Чернігівської обласної ради, м. Прилуки, Чернігівська область, Україна;

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

Електронна пошта: natashagrona@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2578-2865>

О. М. СЕМЕНОГ

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри української мови і літератури,

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна

Електронна пошта: olenasemenog@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-8697-8602>

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОЄКТ

У статті на основі аналізу й узагальнення наукових джерел, проведеної дослідницької роботи окреслено поняття «риторична компетентність майбутнього вчителя», акцентовано увагу на інтегративній властивості особистості, що охоплює знання, уміння, наміри, потреби, ціннісні орієнтації, здатності реалізувати набутий риторичний потенціал у педагогічній сфері й соціально-культурному житті з урахуванням націєтворчої, громадянської цінності професії вчителя. В умовах воєнних реалій є потреба і в таких важливих складниках, як аргументативна риторика, володіння риторичним мистецтвом в умовах онлайн-комунікації, риторичною технікою.

Доводиться, що значною мірою формуванню риторичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури сприяють міжрегіональні проєкти, які дозволяють розглядати процес формування риторичної компетентності як цілісну навчально-методичну систему взаємодії викладачів та студентів на засадах сучасних підходів: особистісно орієнтованого, діяльнісного, ситуаційного, акмеологічного, менторського, принципу освітнього партнерства.

Представлено результати проєкту профільних кафедр Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, що виконувались у 2022–2023 рр. у процесі викладання мовно-методичних дисциплін, а також в умовах неформальної освіти. Завдання і вправи дають можливість поєднати теорію з практикою, отримати досвід роботи в команді, сформувати вміння формулювати запитання, аргументувати свою відповідь, прислуховуватись і враховувати альтернативну думку; розвивають систему цінностей, життєвих установок, самостійного мислення; стимулюють знаходити найбільш раціональне розв'язання поставленої проблеми.

Апробовані вправи, розроблені для занять з мовно-методичних дисциплін, та спільні заходи (конференції, вебінари, літня школа) з урахуванням сучасних наукових підходів, сприяли налагодженню взаємодії, умінням гнучко будувати спілкування залежно від комунікативної ситуації.

Ключові слова: мовно-риторична підготовка майбутнього вчителя, риторична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури, міжрегіональний проєкт, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, НУ «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, КЗ «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка» Чернігівської обласної ради.

Поставлення проблеми. Війна РФ в Україні кардинально вплинула на ціннісні пріоритети громадян Української держави, значною мірою актуалізувала націєтворчі, громадянські цінності професії вчителя. Якісно нового змісту набувають дослідницький, діяльнісний підходи, здатність не обмежуватися передаванням нової

інформації, а передусім аналізувати досліджуваний факт, аргументувати, формувати здатність протидіяти інформаційним атакам та пропаганді росії, менторський підхід, керівництво активною інтелектуально-мовленнєвою діяльністю школярів, тобто володіти риторичною компетентністю.

Навчити відчувати енергетику рідного слова, здійснювати ефективні й переконувальні комунікації у професійній педагогічній діяльності та різних соціокультурних ситуаціях належить до основних завдань мовно-методичної підготовки здобувачів на філологічних факультетах закладів вищої педагогічної освіти. В умовах війни загострилося й розуміння педагогічної риторики як духовної зброї українського народу, передумови формування стійкості духу, патріотичного виховання, запоруки державної безпеки й незалежності. Змішане навчання і використання в освітньому процесі цифрових інструментів впливає на розвиток цифрової риторики, цифрового складника риторики компетентності.

Досягненню успіху в риториці підготовці майбутніх учителів в умовах війни сприяє освітнє партнерство. Відповідно до угоди про науково-методичну співпрацю кафедрою української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та цикловою комісією викладачів української мови і літератури КЗ «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка» Чернігівської обласної ради виконується міжрегіональний проєкт «Мовно-комунікативна компетентність фахівця: традиції, норми, виклики, тренди». У 2022–2023 н.р. до проєкту доєдналися викладачі і студенти-філологи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка.

Аналіз актуальних досліджень. До ключових слів у дослідженні відносимо лексику «риторична компетентність майбутнього вчителя». Компетентнісний підхід, слушно зауважує О. Дубасенюк, є ключовою ідеєю реформування сучасного освітнього середовища, зокрема, дає можливість людині здобувати знання на всіх рівнях освіти протягом життя завдяки своїм базовим характеристикам: універсальність, відкритість, відповідність потребам простору і часу [Дубасенюк, 2011], а риторична компетентність є складником мовнокомунікативної компетентності педагога, що визначена як обов'язкова в Професійному стандарті вчителя [Професійний стандарт за професіями, 2020].

Студіювання наукових праць засвідчує: поняття «риторична компетентність учителя» дослідники тлумачать як:

– сукупність знань про мову, мовлення, спілкування та комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в комунікацію); вільне спілкування з професійної тематики, з використанням сучасної термінології та системи понять, застосування інтонаційних та позамовних засобів виражальності мовлення, аргументоване висловлювання власних думок державною мовою [Нищета, 2010];

– вищий рівень комунікативної компетентності; володіння риторичними знаннями, вміннями, навичками, якостями, що визначають здатність і готовність особистості до ефективного спілкування» [Нищета, 2014];

– інтегративну суб'єктну властивість, яка визначається здібністю особи реалізувати свій риторичний потенціал (знання, вміння, здібності, досвід, наміри, потреби, ціннісні орієнтації) у практичній професійно-педагогічній сфері й соціально-культурному житті для досягнення успіху [Кучерук, 2016];

– складне особистісне утворення, що містить знання про спілкування як міжособистісну взаємодію, соціально-психологічний феномен, особливості педагогічної комунікації; риторичні вміння, тобто способи дій, які педагог може використати в різноманітних ситуаціях; комунікативний досвід; усвідомлення мотивів і ціннісних орієнтацій особистісно-професійної комунікації; мобілізаційну готовність до формування риторичних умінь у здобувачів освіти [О. Горошкіна, С. Караман, 2023];

– інтегративну професійну якість, здатність доцільно застосувати власну риторичну підготовку для належного виконання педагогічних завдань у професійній діяльності, а також для здійснення ефективних, переконувальних комунікацій у різних соціокультурних ситуаціях [О. Гилярська, 2023].

У наукових працях виокремлено компоненти риторичної компетентності педагога: С. Толочко визначає *мотиваційно-ціннісний* (професійно-педагогічні цінності та інтерес до риторичної діяльності; потреба в професійно-риторичній самореалізації та саморозвитку; професійно-гуманістичні якості та прагнення до вдосконалення власної риторичної діяльності), *когнітивний* (знання предмета та структури риторики; знання законів, функцій, базових категорій риторики; знання ресурсів,

механізмів, закономірностей, прийомів та засобів риторики) та *діяльнісно-креативний* (уміння управління комунікативним процесом та здійснення бажаного впливу на аудиторію; уміння використовувати риторичні знання в професійно-педагогічній діяльності, соціально-культурному житті та публічній сфері; уміння та навички позитивного духовно-естетичного та професійного впливу на аудиторію та окрему особистість; уміння та здатність розв'язувати комунікативні завдання у складних і непередбачуваних ситуаціях професійного спілкування засобами риторики) [Толочко, 2020].

О. Кучерук, окрім мотиваційного та когнітивного компонентів, означає емоційно-вольовий, мовленнєво-поведінковий, мовно-естетичний, морально-ціннісний, рефлексійний [Кучерук, 2016]; О. Корчова – ціннісно-мотиваційний, когнітивний, методично-етичний /етичний, операційно-технологічний, соціально-діяльнісний, мисленнєвий компоненти) [Корчова, 2015].

У статтях авторів акцентовано увагу на ціннісному аспекті професійної комунікації, умінні володіти мовними нормами, критично, творчо мислити; виділяти головне, суттєве; гнучко будувати й перебудовувати спілкування залежно від комунікативної ситуації [Грона, Семенов, 2021]; схарактеризовано цифрові ресурси формування риторичної компетентності: відеоконтент (виступи видатних мовці минулого і сьогодення, фрагменти кінофільмів, театральні вистави, телепрограми, виступи майстрів слова, лекції вітчизняних і зарубіжних викладачів, доповіді відомих викладачів), аудіоконтент (подкасти, аудіокниги), курси риторики на освітніх платформах, спеціалізоване програмне забезпечення в галузі риторики, соціальні спільноти для онлайн-спілкування [Drushlyak, Semenog, Budianskyi, Sotska, Trynus, Semenikhina, 2022], медіатурнір як формування означеної якості в межах гурткової роботи [Yachmenyuk, Kharchenko, Semenog, Kyrylenko, Ostroha, Bohoslavskyi, Semenikhina, 2023].

З метою дослідити стан проблеми на професійно-практичному рівнях у 2022 р. ми провели анкетування серед викладачів Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (28 осіб). Респондентам було запропоновано

анкету щодо сформованості риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Викладачі визначили рівні сформованості риторичної компетентності випускників спеціальності «Українська мова і література» таким чином: високий рівень мають 24 % випускників, достатній – 15%, середній – 40%, низький – 17%.

Відповіді на запитання «Як підвищити рівні сформованості риторичної компетентності?» засвідчують, що викладачі пропонують залучати здобувачів до конференцій, круглих столів тощо (33%), читати курси культури мовлення, спілкування, риторичної культури (39%); створення якісних вправ (28%).

Відповідаючи на запитання «Які основні чинники сприяють формуванню риторичної компетентності?», викладачі підкреслили важливість уміння студентів самостійно аналізувати помилки в усному мовленні, «бачити» їх у мові реклами, ЗМІ, систематично працювати над самовдосконаленням, брати участь в онлайн-спільнотах (наприклад, «Українська нащодня», «Аудіокниги українською» (52%), бути активним учасником публічних заходів (3,5%).

На запитання «Чи сприяє наявний науково-методичний інструментарій формуванню риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників?» респонденти відповіли: так (32%); швидше так, ніж ні (25%); швидше ні, ніж так (31%); ні (12%). Це переконує в тому, що методичний інструментарій потребує удосконалення.

У попередніх публікаціях автори на основі експертної оцінки цифрових технологій у сфері риторики припускають, що для розвитку риторичних умінь і навичок майбутніх учителів значною мірою впливає використання відеоконтенту – виступи відомих спікерів минулого і сьогодення, розміщені на YouTube (77,4%), аудіокурси з риторики, подкасти (87,9%) [Drushlyak, Semenog, Budianskyi, Sotska, Trynus, Semenikhina, 2022]; освітні платформи (Prometheus, Ed-Era, IREX, 4mata), відеоконтент (вебінари, освітні серіали), текстові ресурси (онлайн-посібники, е-словники) [Друшяк, Семенов, Грона, Пономаренко, Семеніхіна, 2022].

Проведене анкетування дало підстави припускати: навчальні заняття, самостійна робота

з гуманітарних дисциплін недостатньою мірою спрямовані на усвідомлення значущості професійно зорієнтованої риторичної компетентності. Цілком слушно О.Горошкіна та С.Караман зазначають, що «почасти трапляються ситуації, коли вчитель ґрунтовно знає предмет, любить його, але не може сформувати в них інтересу до вивчення предмета через несформованість умінь утримувати увагу здобувачів освіти, організувати ефективний діалог, зробити кожен урок відкриттям» [Горошкіна, Караман, 2023].

Перспективним, як показує досвід, є формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на засадах особистісно зорієнтованого, діяльнісного, ситуаційного, акмеологічного, менторського підходів, освітнього партнерства профільних кафедр, що спрямовано на дослідницьку, просвітницьку взаємодію.

Мета статті – схарактеризувати результати реалізації міжрегіонального проєкту як засобу формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в умовах формальної та неформальної освіти у 2022-2023 рр. на засадах сучасних підходів та освітнього партнерства.

Завдання статті:

- з'ясувати сутність ключових понять дослідження;
- окреслити методичний інструментарій формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням сучасних підходів на заняттях мовно-методичного циклу;
- представити спільні заходи партнерів з метою формування риторичної компетентності майбутніх учителів, проведені у межах неформальної освіти бакалаврів та магістрантів спеціальності 014 Середня освіта. Українська мова і література.

Означені завдання реалізуємо в умовах онлайн-навчання мовно-методичних дисциплін («Сучасна українська мова», «Культура української мови і стилістика», «Методика навчання української мови у закладах загальної середньої освіти», «Методика навчання української мови у старшій школі», «Медіаграмотність на уроках української мови», «Типологія помилок»), а також в умовах неформальної мовно-методичної освіти (конференції, вебінари, літня

мовно-методична школа, хакатон із медіаграмотності).

Методи дослідження. У дослідженні застосовано комплекс методів: аналіз, узагальнення наукових джерел для уточнення сутності риторичної компетентності майбутнього вчителя, складників риторичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури, формування означеної якості; опитування студентів, викладачів профільних кафедр зазначених вище ЗВО; педагогічне спостереження щодо виконання міжрегіонального проєкту.

Результати та дискусії. З урахуванням проведеного аналізу й узагальнення наукових джерел, поданих вище, окреслимо сутність понять, якими керуємось у дослідженні. Риторичну компетентність майбутнього вчителя розглядаємо як вищий рівень комунікативної компетентності; інтегративну властивість особистості, що охоплює знання, уміння, наміри, потреби, ціннісні орієнтації, здатності реалізувати набутий риторичний потенціал у педагогічній сфері й соціально-культурному житті з урахуванням націєтворчої, громадянської цінності професії вчителя.

Досвід викладання дає підстави до складників риторичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури відносити і такі складники, як прагнення до самостійного здобування знань у галузі педагогічної риторики, бажання вдосконалювати власні знання і вміння ораторської майстерності (*мотиваційний*); професійні, риторичні, соціокультурні знання, що дають змогу займатися самоосвітою (*когнітивний*), уміння, навички, досвід спілкування, здатність до активної й ефективної комунікації, керувати своїм внутрішнім станом, емоціями, емоційна зрілість, спроможність побороти страх перед публічними виступами, навички саморозуміння, саморегуляції, рефлексії, лідерські якості, інфомедійна грамотність (*діяльнісний*) [Грона, 2022]. В умовах воєнних реалій є потреба і в таких важливих складниках, як аргументативна риторика, володіння риторичним мистецтвом в умовах онлайн-комунікації, риторичною технікою.

Формування риторичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури розглядаємо як цілісну навчально-методичну систему взаємодії викладачів та

студентів на засадах таких підходів: особистісно зорієнтований, діяльнісний, ситуаційний, акмеологічний, а також принципів менторства та освітнього партнерства. Такій меті підпорядкували міжрегіональний проєкт «Мовнокомунікативна компетентність фахівця: традиції, норми, виклики, тренди» профільних кафедр Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка у 2022–2023 рр., який виконували у межах неформальній та неформальній освіти майбутніх учителів.

У процесі дослідження нами було апробовано вправи, розроблені для занять з дисциплін («Сучасна українська мова», «Культура української мови і стилістика», «Методика навчання української мови у закладах загальної середньої освіти», «Методика навчання української мови у старшій школі», «Медіаграмотність на уроках української мови», «Типологія помилок») з урахуванням сучасних наукових підходів

Значна кількість вправ спрямовані на особистісний розвиток, самобутність, самоцінність майбутніх учителів (особистісно зорієнтований підхід). Нариклад:

1. *Проаналізуйте один (на вибір) онлайн-ресурс із вивчення української мови. Визначте, у чому його переваги й недоліки.*

2. *Освітній проєкт «На Урок» презентував нову розробку – освітній чат на основі ChatGPT, який дає можливість «поспілкуватися» з відомою особистістю минулого і сучасності. Поставте кілька запитань мовного змісту. Порівняйте відповіді ChatGPT із власними.*

Діяльнісний підхід розглядаємо, за О. Дубасенюк, як чинник становлення студента як особистості і професіонала, його мотивів, потреб, особистісних сенсів можуть виникати, перетворюватися, усвідомлюватися у процесі спільної діяльності [Дубасенюк, 2019]. У ході занять з методики навчання української мови пропонуємо такі завдання:

1. Укладіть квазісловник за вибором (10-11 клас):

- найпоширеніших етикетних формул (привітання, прощання, вибачення, висловлення вдячності та ін.);

- фразеологізмів на позначення окремих якостей (наприклад: *золоті уста* – красно-

мовність; *гострий на язик* – дотепність) або рис характеру особистості (*лицар без страху і догани, держить хвіст бубликом, підшитий лисом* і т. ін.);

- популярних у шкільному житті неологізмів;
- традиційних українських звертань до рідних і близьких людей та звертань, уживаних в час війни.

2. До вашої уваги тематичні тенденції сучасної есеїстики. Доберіть 5 тем до запропонованих.

- Україна – країна вільних людей.
- Чернігів до туристичного сезону готовий.
- Море вражень далеко від моря (про Суми).

- Як живе нетуристичний Чернігів.
- Красива й підступна. Що приховує вода Десни?

- В облозі минулого. Туристичний «штурм» Чернігова.

- «Знайомі незнайомці» Чернігова із XVII–XXI століть.

- Куточки Києва, які багато можуть розповісти небайдужому серцю (про пам'ятки, які, на щастя, збереглися або були відновлені).

Акмеологічний підхід, зауважує О. Антонова, передбачає орієнтацію людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення духовно-моральних та естетичних якостей майбутнього педагога, мотивацію високих досягнень, прагнення до значних результатів, життєвих успіхів [Антонова, 2011]. Продуктивними, як показує апробація, слугують завдання професійно-риторичного змісту. Наприклад:

1. Перегляньте виступ учителя Артура Пройдакова – кращий учитель 2021 за версією Global Teacher Prize Ukraine – на Всеукраїнському онлайн-форумі «Українська— мова перемоги» (у вільному онлайн-доступі), проаналізуйте риторичну культуру вчителя

2. *Виберіть параграф із розділу «Спілкування» (5 клас). Проаналізуйте наявність завдань і вправ (методичних прийомів) для формування навичок риторичної майстерності: виразне читання тексту; спостереження над мовленнєвою поведінкою; самоконтроль та самокорекція, саморецензування власного виступу; редагування текстів; порівняльний аналіз відредагованих текстів; створення текстів різних мовленнєвих жанрів (доповідей, повідомлень, виступів, рефератів, діалогів, промов та ін.).*

Ситуаційний підхід ґрунтується на взаємозв'язку чинників: внутрішніх, які охоплюють індивідуальні особливості суб'єкта навчання, його рівень володіння мовою, фахові знання, навички та вміння, та зовнішніх, що створені фаховим контекстом (обставини, умови, ролі) [Синекоп, 2019]. Ситуативні завдання виконують роль проміжного етапу між теоретичними знаннями здобувачів освіти і практичним застосуванням у щоденних життєвих ситуаціях. Прикладом можуть слугувати такі вправи і завдання.

Доберіть ситуативні завдання для роботи над будь-яким жанром (за вибором): інформаційні, фатичні, оцінювальні, етикетні.

Об'єднайтеся в пари. Уявіть, що ви – журналіст/ка, який/яка є очевидцем якихось надзвичайних подій і часто використовує пряму мову учасників цих подій. Створіть усне повідомлення, використайте вашого партнера в ролі свідків уявних надзвичайних ситуацій. Майте на увазі, що новини про надзвичайні події спрямовані на користувачів мережі «Інтернет», які охочі отримати оперативну інформацію про ці події.

Підготуйте й запишіть повідомлення про події чи факти, які останнім часом вас здивували (викликали інтерес). Підготуйте повідомлення, що містить нову для вас інформацію про предмети, явища чи події, пов'язані із вашими захопленнями.

Висловіть свою думку про значення вищої освіти в сучасному суспільстві. Її мають здобути всі чи лише найкращі? Чи завжди той, хто має вищу освіту, успішніший за того, хто її не має, але постійно займається самоосвітою?

Поміркуйте про українську систему освіти. Назвіть основні переваги й недоліки. Переконайте друга/подругу в тому, що ваш заклад – найкращий для того, щоб здобути якісну освіту в рідному місті.

Поясніть, чому важливо знати історію? Як ви розумієте висловлювання «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього».

Поясніть, як ви розумієте толерантність. Чи завжди варто бути толерантним? Наведіть приклад вияву толерантності в щоденному спілкуванні.

Поясніть власне розуміння мовного патріотизму. Чи змінився ваш погляд на мовне питання після початку повномасштабної

війни? Чи послуговуєтесь ви російською мовою в соціальних мережах, чи слухаєте музику російською мовою?. Свою відповідь аргументуйте.

Ситуативні завдання дають можливість поєднати теорію з практикою, отримати досвід роботи в команді, сформувати вміння формулювати запитання, аргументувати свою відповідь, прислуховуватись і враховувати альтернативну думку; розвивають систему цінностей, життєвих установок, самостійного мислення; стимулюють знаходити найбільш раціональне розв'язання поставленої проблеми.

Зокрема, під час засвоєння методики роботи над створенням текстів різних типів важливо розглянути такі проблемні ситуації:

- *На вашу думку, чому під час навчання створювати тексти-описи важливо розподіляти їх на тематичні групи: 1) портретний опис людини (зовнішність, характер); 2) опис тварини, рослини; 3) опис неживого предмета; 4) опис інтер'єру; 5) опис явищ природи; 6) пейзажний опис? З яких тематичних груп доцільно розпочинати навчання, а які варто розглянути пізніше? Чому?*

- *Чи вбачаєте ви необхідність створювати тексти-описи із вибором стилю і жанру мовлення вже в початковій школі? Чому?*

У чому різниця між міркуваннями-поясненнями і міркуваннями-доказами? Чому, на вашу думку, так зросла увага в останні десятиріччя до роботи над зв'язними текстами (у тому числі й текстами різних типів) на уроках української мови вже в початковій школі?

У ході вивчення мовно-методичних дисциплін потужним засобом, який сприяє свідомому засвоєнню мовного матеріалу, слугує медіатекст. Пропонуємо студентам проаналізувати текст промови Олександри Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру на ютуб-каналі (https://www.youtube.com/watch?v=_AYGgztdGxM) та в електронних газетах; пояснити різницю між оформленням медіатексту в різних формах, звернути увагу на образ доповідачки.

Ваші Величності, Ваші Королівські Високості, шановні члени Норвезького Нобелівського комітету, громадяни України та громадяни світу.

Цього року оголошення Нобелівської премії миру чекала вся Україна. Ми розцінюємо її

Рис. 1. Скрін світлини
ФОТО: MARKUS SCHREIBER / AP

як визнання зусиль всього українського народу, що сміливо виступив проти спроб зруйнувати мирний розвиток Європи, та як відзначення важливості роботи правозахисників у попередженні військової загрози в усьому світі. Ми пишаємося, що сьогодні вперше українська мова прозвучить на офіційній церемонії.

Ми отримуємо Нобелівську премію миру під час війни, яку розпочала Росія. Ця війна триває вже вісім років 9 місяців та 21 день. Для мільйонів людей стали звичними такі слова як обстріли, катування, депортації, фільтраційні табори. Але немає таких слів, щоб передати біль матері, яка втратила новонародженого сина після обстрілу пологового відділення лікарні. Вона щойно пригортала свою дитину, називала на ім'я, годувала грудьми, вдихала її

запах – і раптом російська ракета зруйнувала весь її всесвіт. І тепер її омріяна і така жадана дитина лежить у найменшій у світі труні...

Час взяти відповідальність. Ми не знаємо, скільки у нас цього часу. І оскільки це Нобелівська премія миру під час війни, то я дозволю собі звернутися до людей у різних країнах світу із закликом до солідарності. Ви не маєте бути українцями, щоб підтримати Україну. Достатньо бути просто людиною. [Промова Олександри Матвійчук, 2023]

Прикладом «швидких» і ефективних медіатекстів є меми. Ідеться про одиницю інформації, що здатна до самопоширення, фокусується на інтернет-явищах; розвивається вільно від усталених значень та є індивідуальним для кожного адресата.

Пропонуємо створити квазімеми для засвоєння теми «Рід іменників».

У ході такої роботи здобувачі освіти коригують власне мовлення, формують культуру спілкування, уміння доречно й точно формулювати та висловлювати думки. Культура мовлення, спілкування є невід'ємними складниками загальної культури особистості та найважливішим показником освіченості. Медіатексти є ретрансляторами як, власне, фактів, так і міркувань про ці факти, за допомогою тих виражальних засобів, які здатні тим чи іншим чином вплинути на свідомість слухача або читача. Залежить від того, як ми сприймаємо інформацію, як діємо після її усвідомлення.

Рис. 2. Рід іменника «Нежить»

Рис. 3. Рід іменника «Продаж»

Формування комунікативно-риторичних умінь студентів продовжували під час вивчення дисциплін за вибором. Результатом курсу «Типологія помилок» стала дослідницька робота студентів НУ«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка «Грамотним бути ...не можна писати з помилками... престижно знати українську мову». Студенти уклали збірник зі світлинами неправильних і недолугих назв із поясненнями правильних назв. До роботи над проєктом долучилися і студенти Сумщини (квітень, 2023).

Під час занять «Медіаграмотність на урках української мови» студенти-філологи СумДПУ університету імені А.С.Макаренка гуртувались у мініколективи і виконували мотиваційні вправи з інфомедійної грамотності.

Вправа «Добра новина» пропонувала ретельніше опрацювати словникову статтю до слова «добре» (онлайн-словник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України <https://www.ulif.org.ua/about>), записували слова-асоціації до слова «добре», підбирали з довідки – слова, словосполучення, фразеологізми до таких словосполучень: *добра новина, добрий журналіст, добре підготовлене інтерв'ю, репортаж, замітка в газету.*–

Слово, словосполучення з довідки: ловкий, гаразд, умілий, віртуозно, успішний хід справи, вдалий, славний, до ладу, золоте перо, і швець, і жнець, і на дуді грець.

Кожна команда отримувала текст соціальної реклами для аналізу (Соціальна реклама про байдужість <https://www.youtube.com/watch?v=mDwXasuaBd0>; Смартфоновозалежні <https://sostav.ua/publication/diti-stvorili-sotsialnu-reklamu-dlya-smartfonzaleznykh-na-postmenkids-day-83937.html>; «Навіть діти знають» https://www.youtube.com/watch?v=aohjx_L9lfY; Соціальна реклама «Спілкуйся українською» <https://www.youtube.com/watch?v=qOgIHK76p8U>; Смартфон і хлопчик <https://youtu.be/1oaY1z2trx4>), Соціальна реклама «Наше майбутнє – без шкідливих звичок» https://www.youtube.com/watch?v=HtGoqKBcF_U) і характеризувала стилістичні особливості жанру реклами: *Які стереотипи проілюстровані? Хто автор повідомлення? Який тип контенту? Із якою метою створено повідомлення? Чи використано додаткові ефекти? (музика, кут*

зйомки, освітлення; чи відповідає текст візуальному ряду та ін.).

Вправа «Стрічка новин» спонукала усвідомлено обирати джерела інформації, ігнорувати клікбейт-ознаки заголовків, зважати на емоції, які викликає той чи інший заголовок. Студенти висловлювали міркування стосовно особливостей інтонації, наголосів для журналіста, репортера і вчителя, ставили наголос у словах *Засіпати чи засипати? Новий чи новий? Сніжки чи сніжкі? Сніговий чи сніговий? Тонкий чи тонкий? Ніколи чи ніколи?*

Читали вголос подані речення, дотримуючись відповідної інтонації.

1. Ну й день! (Із захопленням). 2. Ну й день! (Із осудом) 3. Оце так новина! (Із захопленням). 4. Оце так новина! (Із розчаруванням) 5. Яка красуня! (Із замилюванням) 6. Яка красуня (Зі зневагою).

Створювали новини, скориставшись означеними вище словами, і презентували її іншим командам.

Виконуючи вправу «Сенсаційний заголовок», учасники пояснювали, за яким принципом обирають, які новини в стрічці новин читати, а які – ні, створювали власний заголовок, який може привернути увагу читачів.

Апробовані вправи й завдання сприяли, як показав аналіз, налагодженню взаємодії та формують соціальні норми поведінки; усвідомлене володіння усним і писемним, вербальним та невербальним спілкуванням, дотримання правильності, чистоти, точності, логічності, виразності мови; гнучко будувати і перебудовувати спілкування залежно від комунікативної ситуації.

Важливий для формування риторичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури також менторський підхід. Освітнє партнерство, за О.Топузовим, розглядаємо як добровільну спільну діяльність його суб'єктів (співпрацю), у ході якої відбувається досягнення узгоджених освітніх і соціальних цілей [Топузov, 2021]. Партнерську діяльність спрямовуємо на розроблення навчально-методичного забезпечення формування риторичної компетентності майбутніх учителів (вправи, ситуаційні завдання, фрагменти занять/заходів у різних формах (вебінар, вебквест, медіахаб).

З-поміж важливих заходів СумДПУ імені А. С. Макаренка, у яких брали участь студенти

Комунального закладу «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка», Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, доцільно відзначити заходи:

– VI Усеукраїнська науково-практична конференція «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника» (жовтень 2022 року <https://www.youtube.com/watch?v=JjKzURuVi-I&t=253s>);

– гостьова лекція проф. Семеног О.М. «Культура роботи з(над) текстом наукової статті: корисні лайфхаки» (лютий 2023 року, https://www.youtube.com/watch?v=4C2Plvg_1Tw&t=609s);

– V Міжнародна науково-практична конференція «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (травень 2023 року), конкурс «Доброчесність у навчанні: дотримуватись не можна порушувати» (травень, 2023 https://www.youtube.com/watch?v=NrGUhE_9i9k&t=4533s).

Філологи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка залучили студентів-філологів СумДПУ імені А. С. Макаренка до таких заходів:

– III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Стан, проблеми та перспективи розвитку мовно-літературної освіти в умовах реалізації продуктивної освітньої стратегії» (лютий 2023 року);

Рис. 4. Скрін світлини із мережі «Фейсбук»

– міжрегіональна конференція «Дорогами Кобзаря» (березень, 2023).

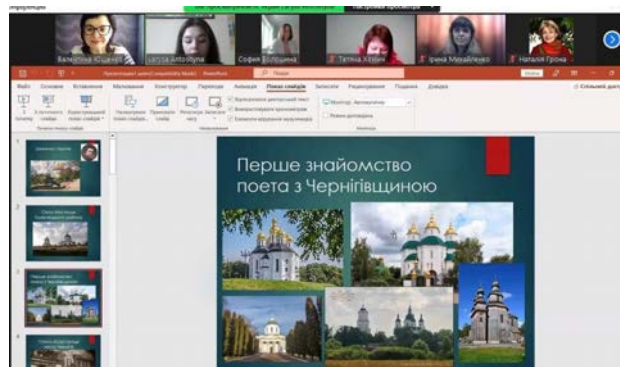

Рис. 5. Скрін світлини із мережі «Фейсбук»

Слово Великого Кобзаря згуртувало студентів з різних освітніх закладів, є невичерпним джерелом енергії й навчальних здобутків.

Упродовж червня 2023 року для здобувачів вищої освіти на базі СумДПУ імені А.С. Макаренка працювала 1 усеукраїнська літня школа з міжнародною участю «Навчання української мови у старшій школі в контексті пріоритетних компетентностей». <http://surl.li/ijgnn>. Мета роботи школи – формування мовнокомунікативної, предметно-методичної, інформаційно-цифрової компетентності, компетентності педагогічного партнерства у студентів-філологів, їх професійного самовизначення в умовах відновлення та розвитку економіки України.

З-поміж тем, які розглядали на майстер-класах: Використання онлайн-інструментів в умовах дистанційного/змішаного навчання; Корпусні технології у дистанційному навчанні; Розвиток медіаграмотності здобувачів освіти на основі методики хакатону (<https://www.youtube.com/watch?v=uyGTQrPx3xo&t=90s>; <https://www.youtube.com/watch?v=nGdjQ16pFpM&t=3488s>; https://www.youtube.com/watch?v=oEuWk_BSHK8&t=36s). На підсумковому занятті учасники літньої школи захищали проекти «Учитель української мови і літератури в умовах відновлення і розвитку економіки України».

Спільні заходи партнерів, проведені у межах неформальної освіти бакалаврів та магістрантів спеціальності 014 Середня освіта. Українська мова і література, засвідчили зміни в рівнях сформованості риторичної компетентності випускників спеціальності «Українська мова і література».

Висновки. Проведене дослідження дає підстави дійти таких висновків. Риторичну компетентність майбутнього вчителя розглядаємо як

інтегративну властивість особистості, що охоплює інтегративну властивість особистості, що охоплює знання, уміння, наміри, потреби, ціннісні орієнтації, здатності реалізувати набутий риторичний потенціал у педагогічній сфері й соціально-культурному житті з урахуванням націєтворчої, громадянської цінності професії вчителя.

Значною мірою формуванню риторичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури сприяють міжрегіональні проекти, що дозволяють розглядати процес формування риторичної компетентності як цілісну навчально-методичну систему взаємодії викладачів та студентів на засадах сучасних підходів: особистісно орієнтованого, діяльнісного, ситуаційного, акмеологічного, менторського, принципу освітнього партнерства.

Формування означеної якості полягає в запровадженні завдань і вправ оновленого змісту, які враховують складники риторичної компетентності майбутнього вчителя: прагнення до самостійного здобування знань у галузі педагогічної риторики, бажання вдосконалювати власні знання і вміння ораторської майстерності (*мотиваційний*); професійні, риторичні, соціокультурні знання, що дають змогу займатися самоосвітою (*когнітивний*), уміння, навички, досвід спілкування, здатність до активної й ефективної комунікації, керувати своїм внутрішнім станом, емоціями, емоційна зрілість, спроможність побороти страх перед публічними виступами, навички саморозуміння, саморегуляції, рефлексії, лідерські якості, інфомедійна грамотність (*діяльнісний*).

Проведене після реалізації проекту анкетування засвідчило зміни у сформованих уміннях студентів самостійно аналізувати помилки в усному мовленні, дотримуватись правильності, чистоти, точності, логічності, виразності мови; уміти гнучко будувати і перебудувати спілкування залежно від комунікативної ситуації; систематично працювати над самовдосконаленням, брати участь в онлайн-спільнотах, бути активним учасником публічних заходів.

Сприяв якісним змінам науково-методичний інструментарій, що передбачає розвиток умінь

логічно осмислювати сприйняту інформацію, критично оцінювати події, виділяти головне, уміння особистісно аргументувати свій погляд на проблему, коментувати, використовуючи елементи оцінювального характеру.

Спільні заходи партнерів, проведені у межах неформальної освіти бакалаврів та магістрантів спеціальності 014 Середня освіта. Українська мова і література з питань формування складових риторичної компетентності майбутніх учителів, засвідчили зміни в рівнях сформованості риторичної компетентності випускників спеціальності «Українська мова і література» таким чином: високий рівень мають 34 % випускників, достатній – 25%, середній – 40%.

Гарними практиками педагогічного партнерства є робота з формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників у грантових проектах Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка «МЕДІА&ВЧИТЕЛЬСЬКИЙ кампус» <https://www.youtube.com/watch?v=Tn88RWLsdYo&t=3843s>, «Трансдисциплінарний кластер «МЕДІА&КАПСУЛИ».

Наразі триває Всеукраїнський хакатон «Лабіринти медіаграмотності або розв'язуємо вузлик інформаційної війни: історія, культура, традиції від минулого до сьогодення», спрямований на формування критичного мислення та медіаграмотності, дослідження фейків, дезінформації, руйнування стійких наративів студентської молоді у межах неформальної освіти. Керівник проекту – М.Ячменик, канд.пед.н., медіатренер.

Програмою передбачені актуальні вебінари від фахівців, розроблення власних проектів. Детальніше: <http://surl.li/joiaj>. Зокрема, вебінар для учасників хакатону «Мова – ідентифікація нації: винищення, відродження, збереження, розквіт» спрямовуємо на поглиблення м'яких навичок молоді з інфомедійної грамотності, розвиток культури роботи з/над медіатекстом у межах неформальної освіти. Результати впливу грантової діяльності на якість формування риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника розглянемо в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.С. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. Акмеологія – наука XXI століття: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 2011. С. 17–22.

2. Гилярська О.І. Професійно-риторична підготовка майбутніх педагогів на засадах компетентнісного підходу. *East European Science Journal*. Warsaw, Poland, 2019. № 41. Vol. 5. С. 4–8
3. Горошкіна О., Караман С. Формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Педагогіка», 2023. № 4(18). С. 357-370.
4. Гостьова лекція професора для студентів-філологів Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Т.Шевченка/ URL: <https://fisf.sspu.edu.ua/news/gostova-lektsiya-profesora-dlya-studentiv-filologiv-natsionalnogo-universitetu-chernigivskij-kolegium-imeni-t-t-shevchenka>.
5. Грона Н. В. Формування культури професійного спілкування в майбутніх фахівців ЗМІ Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 12-13 травня 2022 року) / за ред. О. М. Семеног. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. Макаренка, 2022. С.57-61.
6. Грона Н. В., О. М. Семеног. Розвиток soft skills майбутніх учителів в умовах закладів фахової передвищої та вищої освіти: міжрегіональний проект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. № 7 (111). С. 34–49.
7. Друшляк М. Г., Семеног О. М., Грона Н. В., Пономаренко Н. П., Семеніхіна О. В. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молоді. *Інформаційні технології та засоби навчання*, 2022. Том 88, №2. С. 1–22. URL:
8. Дубасенюк, О.А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження: навч.-метод. посіб. Вид. 2-е допов. Житомир: ФО-П Левковець Н.М., 2019.
9. Корчова О.М. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2015. № 6 (50). С. 196–205.
10. Кучерук О.А. Формування риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти. *Українська мова і література в школах України*, 2016. №1. С. 9–14.
11. Кучерук О.А. Педагогічна риторика як об'єкт наукового дослідження. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: колективна монографія*. Київ: КНТ, 2016. С. 7–25.
12. Мартиненко С.М. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності. *Рідна мова (Квартальник українського вчительського товариства у Польщі)*. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/2979>.
13. Мартиненко С.М., Бондаренко Г.Л. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності. *Рідна мова (Квартальник українського вчительського товариства у Польщі)*, URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/2979>.
14. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, ДСТУ 2736. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Київ: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2020. URL: https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf
15. Ницета В.А. Методика навчання риторики в школі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 194 с.
16. Ницета В.А. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*, 2010. № 22 (209). С. 93–98
17. Промова Олександри Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/12/162157/>.
18. Синєкоп О.С. Ситуаційний підхід до диференційованого навчання майбутніх ІТ-фахівців професійно-орієнтовного англomовного спілкування. *Педагогічні науки*, 2019. № 87. С. 146–152.
19. Толочко С.В.. Формування риторичної компетентності викладачів у післядипломній педагогічній освіті. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка*, 2020. № 13. С. 51–59.
20. Топузов О.М. Освітнє партнерство в системі загальної середньої освіти: теорія і методологія. Київ : Інститут педагогіки : Педагогічна думка, 2021. 160 с.
21. Drushlyak, M.G., Semenog, O.M., Budianskyi, D.V., Sotska, H.I., Trynus, O.V., Semenikhina, O.V. The Use of Digital Technologies for the Development of Pre-service Teachers' Rhetorical Skills: The Experience of Ukraine. 45th Jubilee International ICT Convention – MIPRO 2022. May 23 – 27, URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9803713>.
22. Yachmenyk, Kharchenko, Semenog, Kyrylenko, Ostroha, Bohoslavskyi, Semenikhina. The Formation of Infomedia Literacy of Students in a Media Tournament. 2023 46th MIPRO ICT and Electronics Convention (MIPRO) 2023 May 22 – 26, URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10159736>

REFERENCES

1. Antonova O.E. Acmeological approach to determining the essence of pedagogical giftedness. *Acmeology is a science of the XXI century: materials of the III International Scientific and Practical Conference*, 2011. P. 17–22.

2. Hilyarska O.I. Professional and rhetorical training of future teachers based on the competence approach. East European scientific journal. Warsaw, Poland, 2019. No. 41. Issue 5. P. 4–8
3. Horoshkina O., Karaman S. Formation of rhetorical competence of future teachers on an interdisciplinary basis. Scientific innovations and advanced technologies. Series "Pedagogy", 2023. No. 4(18). P. 357-370.
4. Professor's guest lecture for philology students of T.T. Shevchenko Chernihiv Collegium National University/ URL: <https://fisf.sspu.edu.ua/news/gostova-lektsiya-profesora-dlya-studentiv-filologiv-natsionalnogo-universitetu-chernigivskij-kolegium-imeni-t-t-shevchenka>.
5. Grona N. B. Formation of a culture of professional communication in the future of mass media specialists Academic culture of the researcher in the educational space: and national experience: a collection of materials of the 5th International European Scientific and Practical Conference (Sumy, May 12-13, 2022) / edited by O. M. Semenog. Sumy: A. Makarenko Publishing House of Sumy DPU, 2022. P.57-61.
6. Grona N. V., O. M. Semenog. Development of soft skills of future teachers in the conditions of institutions of professional pre-higher and higher education: an interregional project. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. Sumy: Sumy DPU named after A. S. Makarenko, 2021. No. 7 (111). P. 34–49.
7. Drushlyak M. G., Semenog O. M., Grona N. V., Ponomarenko N. P., Semenikhina O. V. Typology of Internet resources for the development of information media literacy of young people. Information technologies and teaching aids, 2022. Volume 88, No. 2. P. 1–22. URL:
8. Dubasenyuk, O.A. Methodology and methods of scientific and pedagogical research: teaching method. manual Kind. 2nd supplement Zhytomyr: FO-P Levkovets N.M., 2019.
9. Korchova O.M. Structural and content components of rhetorical competence of future specialists in the socio-economic sphere. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 2015. No. 6 (50). P. 196–205.
10. Kucheruk O.A. Formation of rhetorical competence of high school students in the process of Ukrainian-language education. Ukrainian language and literature in schools of Ukraine, 2016. No. 1. pp. 9–14.
11. Kucheruk O.A. Pedagogical rhetoric as an object of scientific research. Pedagogical rhetoric: history, theory, practice: collective monograph. Kyiv: KNT, 2016. P. 7–25.
12. Martynenko S.M. Features of future teacher training elementary school to speech and rhetorical activity. Native language (Quarterly of the Ukrainian Teachers' Association in Poland). URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/2979>.
13. Martynenko S.M., Bondarenko G.L. Peculiarities of training a future primary school teacher for speech and rhetorical activity. Native language (Quarterly of the Ukrainian Teachers' Association in Poland), URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/2979>.
14. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine, DSTU 2736. Professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a junior specialist diploma)". Kyiv: Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine, 2020. URL: https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226ad8e617afd9889da11634d8.pdf
15. Poverty V.A. Methodology of teaching rhetoric at school: teaching. manual Kyiv: Center for Educational Literature, 2014. 194 p.
16. Poverty V.A. Rhetorical competence of secondary school students as a pedagogical problem. Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University (pedagogical sciences), 2010. No. 22 (209). P.93–98
17. Oleksandra Matviychuk's speech at the awarding of the Nobel Peace Prize. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/12/162157/>.
18. Synekop O.S. A situational approach to differentiated training of future IT specialists in professional-oriented English communication. Pedagogical Sciences, 2019. No. 87. P. 146–152.
19. Tolochko S.V.. Formation of rhetorical competence of teachers in postgraduate pedagogical education. Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T.G. Shevchenko, 2020. No. 13. P. 51–59.
20. Topuzov O.M. Educational partnership in the general secondary education system: theory and methodology. Kyiv: Institute of Pedagogy: Pedagogical thought, 2021. 160 p.
21. Drushlyak, M.G., Semenog, O.M., Budianskyi, D.V., Sotska, H.I., Trynus, O.V., Semenikhina, O.V. (2022) The Use of Digital Technologies for the Development of Pre-service Teachers' Rhetorical Skills: The Experience of Ukraine. 45th Jubilee International ICT Convention – MIPRO 2022. May 23 – 27, URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9803713>.
22. Yachmenyk, Kharchenko, Semenog, Kyrylenko, Ostroha, Bohoslavskyi, Semenikhina (2023) The Formation of Infomedia Literacy of Students in a Media Tournament. 2023 46th MIPRO ICT and Electronics Convention (MIPRO) 2023 May 22 – 26, URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10159736>

O. M. SEMENOG

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language and Literature,
A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Sumy, Ukraine
E-mail: olenasemenog@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8697-8602>*

N. V. GRONA

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Communal Institution "Prylutsky Humanitarian and Pedagogical Ivan Franko Vocational College"
Chernihiv Regional Council, Pryluky, Chernihiv region, Ukraine; Chernihiv Collegium National University
named after T. G. Shevchenko, Chernihiv, Ukraine
E-mail: natashagrone@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2578-2865>*

**FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS
IN THE CONDITIONS OF WAR: INTER-REGIONAL PROJECT**

The article, based on the analysis and generalization of scientific sources, conducted research, outlines the concept of "rhetorical competence of the future teacher", focuses on the integrative property of the individual, which includes knowledge, skills, intentions, needs, value orientations, and the ability to realize the acquired rhetorical potential in the pedagogical field and social and cultural life, taking into account the nation-building, civic value of the teaching profession. In the conditions of military realities, there is a need for such important components as argumentative rhetoric, mastery of the art of rhetoric in the conditions of online communication, rhetorical technique.

It is proved that the formation of rhetorical competence of the future teacher of the Ukrainian language and literature is greatly facilitated by interregional projects, which allow us to consider the process of formation of rhetorical competence as an integral educational and methodological system of interaction between teachers and students based on modern approaches: personally oriented, activity-based, situational, acmeological, mentoring, the principle of educational partnership.

The results of the project of specialized departments of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University and T. G. Shevchenko Chernihiv Collegium National University, which will be implemented in 2022-2023 in the process of teaching linguistic and methodical disciplines, as well as in the conditions of informal education Tasks and exercises provide an opportunity to combine theory with practice, gain experience working in a team, develop the ability to formulate questions, justify one's answer, listen and consider an alternative opinion; develop a system of values, life attitudes, independent thinking; stimulate to find the most rational solution to the given problem.

Tested exercises developed for classes in linguistic and methodological disciplines and joint events (conferences, webinars, summer school) taking into account modern scientific approaches contributed to the establishment of interaction, the ability to flexibly build communication depending on the communicative situation.

Key words: linguistic and rhetorical training of the future teacher, rhetorical competence of the future teacher of the Ukrainian language and literature, interregional project, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Pedagogical College named after Ivan Franko" of the Chernihiv Regional Council.

УДК 378.016

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.12>

Б. Є. ЖОРНЯК

кандидат педагогічних наук, завідувачка кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної підготовки, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: bogdana.zhorniak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9122-9323>

І. В. РЕГУЛІЧ

кандидат мистецтвознавства, завідувачка кафедри диригентсько-хорових дисциплін та постановки голосу, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: irehulich@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0002-8702-4173>

С. М. ТКАЧУК

викладач кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної підготовки, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: svitlanka56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6797-4411>

ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкривається актуальна проблема духовного становлення особистості майбутнього учителя музичного мистецтва. Важливість її пов'язана з нагальною потребою відродження духовних цінностей сучасної молоді, морально-духовного життя суспільства.

Автори прослідковують генезис філософської думки про духовну сутність людини, починаючи з доісторичних часів і до наших днів.

Поняття «духовність» трактується авторами як індивідуальна вираженість особистості у системі її мотивів – пізнання світу і соціальної потреби жити і діяти для інших. Духовне становлення особистості авторами розглядається як складний і багатогранний процес її особистісного розвитку; самоактуалізації і самореалізації.

Духовний розвиток майбутнього учителя музичного мистецтва трактується у статті як процес залучення його до вироблених людством морально-духовних критеріїв, формування ціннісного ставлення до суспільства і самого себе, утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки.

У цьому процесі важлива роль належить музичній освіті і вихованню. Музика як вид мистецтва є відображенням суспільної свідомості. Розкриваючи світ людських почуттів у гармонії звуків, вона не тільки дає естетичну насолоду, а й утверджує певні погляди на життя, мораль, духовність, прекрасне у житті.

Розглядаючи музичне мистецтво як засіб формування естетичних цінностей і життєвих ідеалів, автори теоретично обґрунтовують духовні регулятори педагогічної діяльності майбутнього учителя музичного мистецтва.

Низький культурний рівень значної частини молоді, зниження моральних критеріїв спричиняють нагальну потребу гуманізації освіти через відродження духовних цінностей. Саме заклад вищої освіти повинен стати осередком культури та духовним наставником здобувачів освіти..

В системі духовного виховання сучасної молоді одне з найбільш важливих місць належить класичній музиці. Благодатний матеріал для духовного становлення молоді – українська народна музика, через яку ми пізнаємо культуру, ментальність, моральні та духовні цінності українців.

Ключові слова: духовність, духовний розвиток, духовно-моральна поведінка, музичне мистецтво, учитель музичного мистецтва.

Вступ. Серед розмаїття проблем, які стоять перед молодістю українською державою, – проблема національного виховання, визначальним чинником якого є успадкування молодим поколінням багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду. І на цій основі формування неповторних рис громадянина України, які об'єднують національну самосвідомість, високу духовність, моральну, естетичну, художню культуру молоді.

У законах України «Про освіту», державних національних програмах «Діти України», «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника.

Постановлення проблеми. Проблема формування духовності складна, як і саме її джерело – духовне осмислення світу суспільством.

В складних умовах сучасної духовної кризи суспільства, коли особливо посилюється на молоді вплив так званої модерної культури і мистецтва, які активно пропагують зневагу до вічних цінностей, матеріальної і духовної культури, відверту аморальність, особливо важливою стає проблема захистити молоді, прищепити їй високу мораль і духовність, не загубити молоді душі, виховати бажання жити за законами добра, гуманізму, істини, краси і справедливості.

Аналіз попередніх досліджень. Питання духовного розвитку особистості знайшло своє відображення в дослідженнях представників різних наук: філософії (В. Андрущенко, В. Асмус, І. Зязюн, М. Каган, В. Кудін); педагогіки та психології (Ш. Амонашвілі, В. Галузинський, С. Гончаренко, В. Лабунець, О. Матвієнко, В. Сухомлинський та ін.).

Ідеї духовного розвитку особистості на засадах українського музичного мистецтва представлені у працях О. Воропая, Г. Довженок, П. Ігнатенка, Ю. Руденка, В. Скуратівського, М. Стельмаховича, Є. Сявавко та ін.

Мета статті – педагогічне осмислення ефективності виховного впливу особистості майбутнього учителя музичного мистецтва на духовне становлення і розвиток учнів. Завдання авторів – визначити основні регулятори педагогічної діяльності майбутнього учителя музичного мистецтва.

Результати та дискусії. Духовний розвиток особистості – одна з так званих одвічних проблем. Нею цікавилися, її вивчали, досліджували і обговорювали ще до нашої ери вчені-філософи Стародавнього Сходу і Античності.

Шлях до розвитку духовності філософи Китаю VI– V сторіччя до н.е. бачили у досягненні гармонії природного і психічного. Два з половиною тисячоліття тому видатний китайський філософ Конфуцій досліджував поняття «жень», яке сьогодні у перекладі інтерпретується як «людяність», «гуманність», «співчуття», «духовно ціннісні якості людини».

У філософії Стародавньої Греції і Стародавнього Риму IV– III сторіччя до н.е. широко вживається поняття «найвище благо», що мислиться як «прекрасне», «добре» та «істинне» [Соколов: Т.1, ч.2]. Головна ідея духовного вдосконалення в античній філософії – взаємодія та взаємозбагачення мікрокосму (людини) та макрокосму (природи, Всесвіту). Центральне питання, головний сенс людського існування – як чинити, щоб досягти стану істинного, тобто духовного, буття.

Відомий філософ Античності Марк Аврелій, який залишив людству щоденник подій свого особистого становлення, вважає, що, коли людина відступає від природи, «відособлює свою душу від душ усіх живих істот», їй загрожує небезпека. Філософ розвинув ідею про те, що найглибша духовна сутність людини – «розумна душа», яка виступає поштовхом до духовних вчинків. Розумна душа споглядає сама себе, робить себе такою, якою бажає, користується наслідками своєї діяльності. Їй властива любов до ближніх, прагнення до пізнання істини [Соколов: Т.1, ч.2].

Гармонія людини з природою, Всесвітом – лейтмотив античної філософії духовного розвитку, з якої історично розвинулась філософія наступних епох.

Людина – складова Всесвіту, «не дрібна частина Всесвіту, не зламоч його, а цілий малий всесвіт, що включає в себе всі якості Всесвіту великого, відбиваючись в ньому й на собі його відбиваючи» [Гончаренко: 196].

Понад дві тисячі років тому філософи сформували істину, що людина є мірою усіх речей. Сьогодні важливо визначити основні сутності самої людини, критерії її світогляду, поведінки і соціальної позиції, місця в світі, відповідальності за соціальний процес і гуманізацію суспільних відносин.

В цьому контексті основною проблемою стає питання, як сформувати особистість майбутнього учителя музичного мистецтва, здатного виховати підростаюче покоління на основі особистісного інтелектуального та духовного багатства, індивідуальної своєрідності, покликаною забезпечувати відродження духовності наших школярів, формування у них правильних життєвих орієнтирів, ідеалів і культурних цінностей, важливих для українського суспільства і духовного особистісного розвитку кожного.

Духовний розвиток особистості – це процес залучення її до засвоєння вироблених людством цінностей, забезпечення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу і власного ставлення до життя, спрямований на формування ціннісного ставлення до суспільства і держави, до себе і до людей, на утвердження суспільно значущих норм і правил морально-духовної поведінки.

Духовність починається з любові до батька і матері, поваги до старших, чуйного ставлення до людей, готовності допомогти, розділити турботи інших, здатності усвідомлювати і прогнозувати свої моральні вчинки.

На початку ХХ століття видатний український учений, мислитель В. Вернадський створив теорію «неосферної людини», яка відповідає не лише за свою долю, а й за долю всієї планети. Учений вбачав у людині сутність Всесвіту, головну сутність світобудови, а в злитті людини з Космосом, космічному світовідчутті її світоспогляданні – шлях до високої духовності. Духовна людина, на думку ученого, живе одухотворено, піднесено й самореалізується в діяльності відповідно до універсальних законів Природи і Космосу.

В українському педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «духовність» трактується як індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби жити, діяти для інших. «Людина духовна в тій мірі, – вважає С. Гончаренко, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне знайти на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності» [Гончаренко: 106].

В. Кремень наголошує: «Альтернативи духовному розвитку в будь-якому суспільстві, в тому числі українському, немає» [Кремень: 4-6].

Сьогодні наше суспільство стоїть на порозі якісних змін, переживає важливий період трансформації у суспільство нового типу. Для цього потрібні високі духовні і етичні засади, мораль-

ність, толерантність, терпимість, любов, культ краси і гуманізму, надії і віри в краще майбутнє.

Головним завданням музичного виховання майбутніх учителів музичного мистецтва постає формування їх духовного світу, розвиток емоційної чутливості до народного музичного мистецтва, яке вводить у світ добра і краси, відкриваючи в собі животворне джерело краших людських почуттів і переживань.

Духовне становлення особистості – це складний і багатомірний процес її саморозвитку, самоактуалізації і самореалізації в суспільстві, і в цьому процесі важливе місце належить саме музичному мистецтву, музичній освіті і вихованню. Як свідчать дані, розпочинати цей процес потрібно з відродження духовного життя в школі, в якій кожна дитина зможе знайти вираження і утвердження своїх сил і творчих здібностей, можливості для культурного і духовного розвитку.

Музика, як вид мистецтва, є специфічною формою відображення суспільної свідомості. Вона відтворює внутрішній світ особистості, її духовно-емоційне ставлення до людських почуттів, духовно-чуттєве переживання людського буття. Музика вбирає все багатство і різноманіття духовного світу людини, її відчуття навколишніх явищ і емоційних людських переживань.

Саме завдяки емоційному змісту художніх образів музика найбільш повно відтворює дійсність, духовні виміри суспільства. Відомий вислів Конфуція: «Якщо хочеш дізнатися, чи гарно ідуть справи з управлінням будь-якою країною та чи здорова її нація, прислухайся до її музики».

Вміння знаходити в музиці своє бачення світу, вираження своїх емоцій і почуттів, розуміти музику і насолоджуватись нею – головна мета сучасної музичної освіти.

У системі духовного розвитку сучасної молоді одне з найбільш важливих місць має належати саме класичній музиці. Саме класичні твори відкривають цілий світ високих почуттів, роблять людей духовно багатшими, досконалішими.

Зміст освітньої роботи зі студентами та їх підготовки до майбутньої професії учителя музичного мистецтва повинен враховувати особливості та потреби учнів різновікових груп.

Благодатним матеріалом для духовного розвитку є, також, український музичний фольклор. Адже в нашій народній естетиці, переданій в музиці, наша духовність, українська ментальність, в якій закріплені високі почуття

про материнство, про єдність матері і дитини як символ світової гармонії, про вірність в дружбі і коханні як найвища цінність людини.

Фольклорний матеріал орієнтує школяра на успішність навчання та духовний розвиток. Втім зрозуміло, що виховний ефект використуваного музичного фольклору в освітньому процесі досягається завдяки спеціальному добору музично-фольклорного навчального матеріалу та його систематизації.

У системі умов, що забезпечують духовне становлення особистості школяра, багатогранність виховного впливу педагога на своїх вихованців.

Сучасний учитель повинен не тільки виховувати і навчати, а й формувати, відроджувати цінність народності, пропагувати найширше співробітництво школярів, учителів, батьків.

Залучаючи до скарбниці музичного мистецтва, майбутнім учителям доцільно дотримуватись таких педагогічних завдань:

Перше педагогічне завдання – формування емоційного ставлення до музики на основі її сприйняття. У школярів слід розвивати емоційний відгук на прослухану музику, емоційне проникнення в її образну сферу, викликати бажання слухати та виконувати її.

При розв'язанні цього завдання необхідно враховувати специфіку емоційного за своєю природою музичного мистецтва, значення емоційного впливу музики на формуванні у дітей потреби у спілкуванні з музичним фольклором.

Друге педагогічне завдання – формування свідомого ставлення до музики, вміння використовувати музичні знання; не тільки відчувати, але й розуміти характер музичних образів, логіку їх розвитку. Вирішення цього завдання пов'язано з формуванням у дітей художньо-образного мислення, вміння самостійно використовувати знання в нових ситуаціях.

Третє педагогічне завдання – формування дієво-практичного відношення до музики під час її виконання, передусім співу, як найбільш доступної форми музикування. Вирішення цього завдання передбачає таку спрямованість у формуванні музичної культури учнів, яка пов'язана з розвитком у них конкретних музично-слухових образів і виконавських навичок. Важливо надати дітям можливість відчувати себе внутрішньо пов'язаним з процесом музичної творчості. Це завдання використовуються одночасно з попередніми – формуванням емоційного і свідомого відношення школярів до музичного фольклору.

Урок музичного мистецтва залежить від багатьох умов і принципів, які визначають успішність роботи майбутнього учителя музичного мистецтва і якими йому необхідно керуватись в процесі художньо-естетичної діяльності. В сукупності своїй ці умови і принципи утворюють міцну методичну базу. Серед них пропонуємо назвати такі:

– підбір музичного матеріалу для навчальної і виховної роботи з дітьми необхідно здійснювати з акцентом на класичну музику, музичний фольклор, які найбільш близькі за естетичними запитами і смаками школярам.

– залучення учнів до пошуку інформації та збору зразків народної музичної творчості (пісень, інструментальних мелодій, ігор, театралізованих дійств);

– масове залучення школярів до проведення календарно-обрядових свят, театралізованих дійств і інших культурно-мистецьких заходів;

– проведення в рамках шкільного уроку музичного мистецтва комплексного вивчення музичних та літературних фольклорних джерел з метою формування в учнів міцних асоціативних зв'язків між народною музикою, літературою і образотворчим мистецтвом;

– індивідуальна музично-освітня робота учителя музичного мистецтва з учнями;

– залучення до процесу музично-естетичного виховання школярів батьків та людей старшого покоління;

– тісна культурологічна співпраця учителя музичного мистецтва школи з громадськими організаціями [Павлова:118].

Відомий український музикант і педагог німецького походження Г. Нейгауз наголошував на тому, що усе неказане, невиражене, що постійно живе в душі людини, все підсвідоме і є цариною музики. Що саме тут, мають бути її витоки.

«Ефективність впливу особи вихователя, писав В. Сухомлинський, – залежить від того наскільки глибоко він розуміє дитинство як особливий період розвитку людської особистості з притаманними тільки дитинству особливостями мислення, емоціонального життя, світосприймання, взаємовідносинами в колективі». Педагог наголошував: «Чутливість духовного світу вимагає великої тонкості засобів виховного впливу» [Сухомлинський: 88].

Висновки. Учитель, який прилучає дитину до світу музичного мистецтва, формує школяра як особистість, повинен мати, окрім ерудиції і професійної майстерності, високу духо-

вність. Високодуховний учитель любить дітей, щиро радіє їх успіхам, зростанню, переживає їх невдачі, сприймає їх такими, якими вони є, допомагає їм стати кращими. Такий учитель відкритий для кожного учня, відвертий,

щиро цікавиться їх життям, внутрішнім світом. Тільки той учитель, для якого педагогічна праця – це праця душі, може виховати в учнів позитивне емоційне ставлення до людей, до школи, навчання і вчителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Либідь. Київ, 1997. 373 с.
2. Кремень Г. Розвитку духовності немає альтернативи. Директор школи, ліцею, гімназії. 2004. № 1. С. 4-6.
3. Павлова О. Діалогові уроки музичного мистецтва. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 121 с.
4. Соколов В. Антологія світової філософії у 4-х томах. Вид-во «Думка», 1969
5. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система. Радянська школа. № 6. Київ, 1988. С. 88.
6. Varvarigou M., Durrant C. (2011) Theoretical perspectives on the education of choral conductors: A suggested framework. *British Journal of Music Education*, 28, 325-338 Retrieved from <https://doi:10.1017/S0265051711000325>

REFERENCES

1. Goncharenko S. U. (1997) *Ukrayinskij pedagogichnij slovník*. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Libid. Kiyiv, 330 s. [in Ukrainian].
2. Kremen G. (2004) *Rozvitku duhovnosti nemaye alternativi*. [There is no alternative to the development of spirituality]. *Direktorshkoli, liceyu, gimnaziyi*. №1. S.4-6. [in Ukrainian].
3. Pavlova O. (2021) *Dialogovi uroki muzichnogo mistectva*. [Dialogue lessons of musical art]. *Nacionalnij pedagogichnij universitet imeni M. P. Dragomanova*. Kiyiv, 121 s. [in Ukrainian].
4. Sokolov V. (1969) *Antologiya svitovoyi filosofiyi* [Anthology of world philosophy]. u 4- h tomah. Vid-vo «Dumka». [in Ukrainian].
5. Suhomlinskij V. O. (1988) *Moya pedagogichna sistema*. [My pedagogical system]. *Radyanska shkola*. № 6. Kiyiv. S.88. [in Ukrainian].
6. Varvarigou M., Durrant C. (2011) *Theoretical perspectives on the education of choral conductors: A suggested framework*. *British Journal of Music Education*, 28, 325-338 Retrieved from <https://doi:10.1017/S0265051711000325>

B. YE. ZHORNIAK

Candidate of Pedagogy, Head of the Department of Theory, Methods of Music Education and Instrumental Training, Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: bogdana.zhorniak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9122-9323>

I. V. REHULICH

PhD in Art Theory, Head of the Department of Conductor-Choir Disciplines and Voice Production, Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: irehulich@ipc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0002-8702-4173>

S. M. TKACHUK

Lecturer at the Department of Theory, Methods of Music Education and Instrumental Training, Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: svitlanka56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6797-4411>

THE PECULIARITIES OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF A FUTURE MUSIC TEACHER

The article reveals the actual problem of spiritual formation of the future music teacher's personality. Its importance is connected with the urgent need to revive the spiritual values of modern youth, as well as the moral and spiritual life of society.

The authors trace the genesis of philosophical thought about the spiritual essence of man from prehistoric times to the present day.

The concept of «spirituality» is interpreted by the authors as an individual expression of the personality in the system of its motives – knowledge of the world and the social need to live and act for others. The authors consider the spiritual formation of a personality as a complex and multifaceted process of personal development; self-actualization and self-realization.

The spiritual development of a future music teacher is interpreted in the article as a process of involving him/her in the moral and spiritual criteria developed by mankind, forming a value attitude towards society and oneself, and establishing socially significant norms and rules of behavior.

In this process, music education and upbringing play an important role. Music as an art form is a reflection of social consciousness. Revealing the world of human feelings in the harmony of sounds, it does not only give aesthetic pleasure, but also affirms certain views on life, morality, spirituality, and the beauty of life.

Considering musical art as a means of forming aesthetic values and life ideals, the authors theoretically substantiate the spiritual regulators of the pedagogical activity of a future music teacher.

The low cultural level of a significant part of young people and the decline in moral criteria cause an urgent need to humanize education through the revival of spiritual values. It is the higher education institution that should become a center of culture and a spiritual mentor for students.

In the system of spiritual education of modern youth, one of the most important places belongs to classical music. Fertile material for the spiritual formation of young people is Ukrainian folk music, through which we learn the culture, mentality, moral, and spiritual values of Ukrainians.

Key words: spirituality, spiritual development, spiritual and moral behavior, musical art, musical art teacher.

УДК 371.134:355.23

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.13>

С. В. СІНКЕВИЧ

*кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальновійськових дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна
Електронна пошта: sinkevich76@i.ua
<http://orcid.org/0000-0001-5838-2177>*

В. В. ГАВРИЛЮК

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальновійськових дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна
Електронна пошта: gavrilyuk.vitaliy85@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9296-4664>*

М. Г. ЧОРПТА

*старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна
Електронна пошта: mm7873587@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2520-6086>*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІЗ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВНОЧІ

Успішна стратегічна операція Сил оборони України спричинила появу нового етапу воєнних дій країни-агресорки, що характеризуються вимушеними “надмірним використанням” мобілізаційного ресурсу та бойової (спеціальної військової) техніки й “утилізацією” найманців приватних військових компаній російської федерації, що перебувають поза законом. Під час цього етапу відбувається підготовка до контрнаступальної операції українських військових.

Зміни тактики ведення загарбницької війни противника – значної кількості переважно безуспішних атак районів оборони, опорних пунктів і позицій наших військ – пов’язані з умовами обмеженої видимості: дії малих тактичних груп відбуваються в пішому порядку та вночі, оскільки будівлі населених пунктів (інші природні укриття) або частково, або майже цілком зруйновано (знищено) важкою артилерією, авіацією, а також реактивними системами залпового вогню рашистів.

Основне місце в системі загальновійськової підготовки майбутніх офіцерів (здобувачів вищої освіти) належить профільним кафедрам вищих військових навчальних закладів (відомчих закладів вищої освіти): різні види занять проводять науково-педагогічні працівники, які мають досвід бойових дій. Відповідно до керівних документів не менше 30 % практичних польових занять з різних тем проводяться вночі: тактичні дії спостережних постів (спостерігачів) і чергових вогневих засобів з використанням приладів нічного бачення та підрозділів, призначених в охорону командно-спостережних постів і для відбиття раптових атак наземного противника, знищення його розвідки, ведення та коригування вогню (цілевказання); організація освітлення місцевості й осліплення противника; фортифікаційного обладнання позицій і місць для відпочинку особового складу за різних тактичних і метеорологічних умов.

Особливостями проведення занять із загальновійськової підготовки здобувачів вищої освіти вночі є такі: світло та тепломаскування власних тактичних дій з використанням спеціальних теплоізолювальних матеріалів, контроль якості якого здійснюється за допомогою тепловізійної апаратури навчальних безпілотних літальних апаратів; освітлення місцевості, на якій діє “противник”, та його засліплення: широке застосування освітлювальних засобів у поєднанні з димовими (аерозольними); використання невеликих за розмірами вказівників зі світлонакопичувальними матеріалами (хімічними світляками) для позначення вихідних положень, напрямів руху та районів зоце-

редження військовослужбовців; екіпірування ретриверами з карабінами та додатковими накладними кишенями для зручного зберігання та використання нічного обладнання: компасів, спеціальних ліхтарів, світлоповертачів, приладів нічного бачення, тепловізорів, елементів живлення тощо.

Навчально-технічна база закладів вищої освіти характеризується новітніми зразками озброєння, спеціальної військової техніки й інших технічних засобів, що використовується, як правило, на незнайомій для тих, хто навчається, місцевості після заздалегідь проведеної рекогносцировки місць (районів, майданчиків) проведення занять, і дозволяє організувати підготовку майбутніх офіцерів уночі.

Ключові слова: вночі, загальновійськова підготовка, здобувачі вищої освіти, особливості.

Постановка проблеми. Сили оборони України успішно виконують бойові завдання стратегічної оборони з урахуванням значної переваги за чисельністю особового складу, озброєння та техніки країни-агресорки. Закордонні та вітчизняні військові експерти характеризують дії противника як “надмірне використання” людського мобілізаційного ресурсу з одночасною “утилізацією” найманців приватних військових компаній російської федерації, що знаходяться поза законом, а також і військово-спеціальної техніки противника. Під час цього етапу відбувається підготовка до контрнаступальної операції українських Сил оборони, що супроводжується масованим застосуванням рашистами ракетно-бомбово-дронних боєприпасів (у тому числі й заборонених відповідно до міжнародних конвенцій) територією всієї України – переважно по цивільній інфраструктурі.

Чіткі та цілеспрямовані, скоординовані та всебічно обґрунтовані воєнні дії захисників України спричинили концептуальні зміни тактики противника – неймовірні за кількістю та переважно безуспішні атаки районів оборони, опорних пунктів і позицій наших військ відбуваються в умовах обмеженої видимості: дії малих тактичних груп рашистів у пішому порядку (без підтримки важкої броньованої техніки, але за участі далекобійної артилерії й авіації) зорганізуються вночі, оскільки будівлі населених пунктів (інші природні укриття) або частково, або майже цілком зруйновано (знищено). Крім того, з метою ускладнення, а подекуди цілковитого унеможливлення роботи спостерігачів або спостережних постів з використанням приладів нічного бачення та тепловізорів у нічний час противником застосовується запалювальна зброя для маскування власних тактичних дій – через засвітлювання світло- та/або теплочутливої апаратури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторськими колективами сучасних військово-

педагогічних публікацій у фахових виданнях представлено науково-методичні рекомендації щодо загальновійськової підготовки майбутніх офіцерів до виконання професійних обов’язків у різних умовах обстановки: методику використання імітаційних засобів представлено в роботі [Сінкевича 2014а], застосуванню новітніх методів проведення занять присвячено роботи [Сінкевича 2014б], [Кабачинського; Бунєєва; Сінкевича], на порядку оформлення бойових графічних документів за стандартами НАТО акцентовано увагу науковою працею авторського колективу [Сінкевича; Сулова], особливості підготовки майбутніх офіцерів за участі наставників викладено у роботі [Сінкевича; Серховця].

Проте, системних науково-методичних досліджень військових науковців за визначеним напрямом – проведення занять і тактичних навчань різної тематики із загальновійськової підготовки вночі – немає, хоча актуальність пошуків у цьому контексті є очевидною.

Метою статті є представити особливості проведення занять із загальновійськової підготовки здобувачів вищої освіти вночі.

Результати дослідження. Профільні кафедри вищих військових навчальних закладів (відомчих закладів вищої освіти) посідають провідне місце в системі загальновійськової підготовки майбутніх офіцерів (здобувачів вищої освіти). До проведення різних видів занять залучаються науково-педагогічні працівники, які мають досвід участі в бойових діях. Звіт і пропозиції за результатами відрядження (обіймання посади в підрозділах, особовий склад яких бере безпосередню участь у бойових діях) є основою для внесення змін і доповнень до чинних, а також розробки нових методичних матеріалів для проведення навчальних занять з різними категоріями військовослужбовців. Крім того, відповідно до керівних документів [Положення 2018] не менше 30% практич-

них польових занять з різних тем загально-військової підготовки здобувачів вищої освіти проводяться вночі. Освітній процес, в якому беруть участь науково-педагогічні працівники профільних військових кафедр і здобувачі вищої освіти – майбутні офіцери, забезпечено навчально-технічною польовою базою (новітніми зразками озброєння, спеціальною військовою технікою й іншими технічними засобами), що використовується, як правило, на незнайомій для тих, хто навчається, місцевості після заздалегідь проведеної рекогносцировки місць (районів, майданчиків) проведення занять, і дозволяє організувати підготовку майбутніх офіцерів уночі, що цілком задовольняє вимоги Бойових статутів [Бойовий статут 2016].

Результати аналізу звітів і бюлетенів передового досвіду, у яких викладено особливості тактики бойових дій особового складу в різних умовах обстановки, показали, що проблемними питаннями загальновійськової підготовки є тактичні дії підрозділів уночі.

По-перше, військові фахівці звертають увагу на ведення та коригування вогню (цілевказання) в нічний час, а також в умовах обмеженої видимості, спричинених атмосферними опадами: дощ, туман, сніг тощо. Звідси сформульовано ключові вимоги щодо навчання військовослужбовців оптимального використання приладів нічного бачення (прицілів) і застосування траєкторних боєприпасів. Задля досягнення цієї мети зорганізуються та проводяться “класичні” нічні заняття з дисципліни “Вогнева підготовка” (індивідуальні й у складі підрозділу), а також комплексні практичні заняття з відпрацюванням навчально-бойових завдань щодо цілевказання артилерії (мінометним підрозділам) або армійській авіації.

По-друге, значну увагу привертають особливості тактичних дій чергових вогневих засобів з використанням приладів нічного бачення, а також підрозділів, призначених в охорону командно-спостережних постів і для відбиття раптових атак наземного противника, знищення його розвідки, оскільки військовослужбовці (дрібні підрозділи) діють відносно окремо від основних сил. Під час проведення занять застосовується світло- та тепломаскування власних тактичних дій з використанням спеціальних теплоізолювальних матеріалів

(а також і підручних): тема – охорона (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”); тема – розвідка (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”) – використовуються прилади нічного бачення. Додатково застосовується тепловізійна апаратура навчальних безпілотних літальних апаратів з метою оцінювання правильності використання цих матеріалів. Передбачено й екіпірування ретриверами з карабінами (невеликі предмети екіпірування постійно знаходяться “під рукою” й у зручному місці з низьким рівнем імовірності їх втрати під час тактичних дій) і додатковими накладними кишнями для зберігання та використання нічного обладнання, які можна швидко відокремити (приєднати) у перехідний час доби: з темного на світлий і навпаки.

По-третє, запропоновано додатково опрацювати питання щодо організації освітлення місцевості й осліплення противника. Ключовими питаннями визначено застосування освітлювальних боєприпасів, освітлювальних приладів у поєднанні з димовими засобами та термодимовою апаратурою. З метою реалізації цього напрямку загальновійськової підготовки розроблено комплексні заняття з радіаційного, хімічного, біологічного захисту (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”), інженерного забезпечення (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”) та “Вогневої підготовки”, під час проведення яких застосовуються освітлювальні боєприпаси, освітлювальні прилади у поєднанні з димовими засобами та термодимовою апаратурою (теоретичні питання щодо озброєння та боєприпасів, а також спецтехніки попередньо опрацьовано під час групових занять). До комплексних занять залучаються інструктори за відповідними напрямами спеціфічних видів діяльності.

По-четверте, на постійній основі необхідно удосконалювати навички тактичних дій підрозділів в оборонному бою (під час розташування на місці) вночі. Ключовою вимогою виявилось позначення дій уночі, які видно тільки власним підрозділам. Під час занять з тактичної підготовки (дисципліна – “Загальна тактика”) запропоновано до використання різнокольорові світлоповертачі, що за заздалегідь визначеними правилами кріпилися на екіпіруванні (обмундируванні), та спеціальні ліхтарі для їх підсві-

чування. Крім світлових показників широко використовуються й звукові сигнали-паролі. Для забезпечення тактичних дій вночі додатково створюються таблиці сигналів.

По-п'яте, аналогічно до попереднього пункту, значну увагу необхідно приділити одному з найскладніших за усіма параметрами виду тактичних дій підрозділів – наступальному бою, а також і не менш важливим – злагодженим діям підрозділів під час маршу. Ключовими вимогами визначено позначення дій (шляхів/маршрутів руху техніки на місцевості) вночі, які видно тільки власним підрозділам (механікам-водіям транспортних засобів). З метою реалізації ключових вимог заняття з тактичної підготовки (дисципліна – “Загальна тактика”) зорганізовано з використанням військовослужбовцями вказівників зі світлонакопичувальним матеріалом (хімічними світляками), світлоповертачів і спеціальних ліхтарів.

По-шосте, додаткового тренування потребували військовослужбовці для виконання завдань у складі спостережних постів (під час дій у якості спостерігачів). Акцентовано увагу на правильному виборі позиції, виконанні заходів тактичного маскування, використанні приладів нічного бачення (прицілів). З метою виконання цих завдань опрацьовано та реалізовано на практиці заняття з охорони (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”), під час проведення яких використовуються прилади нічного бачення (приціли). Серед особливостей проведення таких занять було зафіксовано й спосіб передавання (обміну) даних обстановки цими постами (спостерігачами) без використання відкритої мережі засобів радіозв'язку – за допомогою спеціальних ліхтарів.

По-сьоме, надзвичайно важливе значення має фортифікаційне обладнання позицій, фортифікаційних споруд для техніки, укриття для боскомплекту та місць для відпочинку особового складу за різних тактичних і метеорологічних умов на кожному етапі ведення бойових дій (основних видів загальновійськового бою). Основними вимогами, що висувалися до таких споруд, виявилися можливість укриття особового складу, озброєння та техніки від засобів повітряного (в тому числі й тепловізійного) спостереження противника та непогоди. Особливої уваги потребує питання обігріву осо-

бового складу в зимовий період. Для реалізації ключових вимог запропоновано спеціальні конструкції окопів, які було оптимізовано вже під час “класичних” занять з інженерного забезпечення (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”). Всі періоди фортифікаційного обладнання місцевості забезпечувалися роботою тепловізійної апаратури навчальних безпілотних літальних апаратів для перевірки якості фортифікації, наприклад, першої та другої черги тощо. Детальний аналіз нічної відеозйомки дій підрозділів на місцевості дозволяв своєчасно виявляти критичні для виконання поставлених завдань моменти й оперативно реагувати керівникам різних рівнів для їх усунення. Цей прийом запропоновано використовувати у зоні бойових дій.

Розробка сценарію кількатижневої загальновійськової підготовки військовослужбовців, часткових методик викладання навчальних дисциплін, планів роботи учасників навчань, планів імітації на кожне заняття, навчально-бойових документів, критеріїв та показників ефективності навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, виявилось важливим етапом методичної роботи науково-педагогічних працівників зацікавлених кафедр – спільної діяльності науковців, викладачів і командирів підрозділів. Усі “гострі” питання знайшли відповіді й були реалізовані в польових умовах – вирішальний критерій ефективності підготовленості підрозділів та їх командирів до бойових дій.

Під час розробки навчальної документації перевагу надано запитам командирів структурних підрозділів, враховано тенденції розгортання військово-політичної ситуації у зв'язку з повномасштабним вторгненням і геноцидом українського народу “армією” російської федерації.

За результатами зазначених освітніх заходів здійснено повторне опитування їх учасників щодо проблемних питань, що залишилися не опрацьованими / не розробленими / не вирішеними. Переважна більшість відповідей (більше 85 %) респондентів дозволила за підсумком констатувати необхідність опрацювання комплексної методики загальновійськової підготовки різних категорій військовослужбовців уночі з урахуванням практики вирішення ключових проблемних питань під час проведення польових занять.

Таблиця 1

**Проблемні питання загальновійськової підготовки підрозділів до дій уночі,
ключові вимоги й особливості їх вирішення**

Рангове місце	Проблемні питання	Ключові вимоги	Особливості проведення занять із загальновійськової підготовки
1	Ведення та коригування вогню (цілевказання)	Використання приладів нічного бачення (прицілів) і застосування трасувальних боєприпасів	“Класичні” нічні заняття з дисципліни “Вогнева підготовка” (індивідуальні й у складі підрозділу)
2	Тактичні дії чергових вогневих засобів з використанням приладів нічного бачення, а також підрозділів, призначених в охорону командно-спостережних постів і для відбиття раптових атак наземного противника, знищення його розвідки	Світло- та тепломаскування власних тактичних дій з використанням спеціальних теплоізолювальних матеріалів	Заняття з охорони (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”), під час проведення яких використовуються прилади нічного бачення (приціли); заняття з розвідки (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”), під час проведення яких використовуються прилади нічного бачення. Додатково використовуються спеціальні теплоізолювальні матеріали та застосовується тепловізійна апаратура навчальних безпілотних літальних апаратів. Передбачено й екіпірування ретриверами з карабінами та додатковими накладними кишнями для зручного зберігання та використання нічного обладнання
3	Організація освітлення місцевості й осліплення противника	Застосування освітлювальних боєприпасів, освітлювальних приладів у поєднанні з димовими засобами та термодимовою апаратурою	Комплексні заняття з радіаційного, хімічного, біологічного захисту (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”), інженерного забезпечення (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”) та “Вогневої підготовки”, під час проведення яких застосовуються освітлювальні боєприпаси, освітлювальні прилади у поєднанні з димовими засобами та термодимовою апаратурою
4	Тактичні дії підрозділів в оборонному бою (під час розташування на місці)	Позначення дій уночі, які видно тільки власним підрозділом	Заняття з тактичної підготовки (дисципліна – “Загальна тактика”), під час проведення яких використовуються світлоповертачі та спеціальні ліхтарі
5	Тактичні дії підрозділів в наступальному бою (під час маршу)	Позначення дій (шляхів/маршрутів руху техніки на місцевості) вночі, які видно тільки власним підрозділом (механікам-водіям)	Заняття з тактичної підготовки (дисципліна – “Загальна тактика”), під час проведення яких використовуються вказівники зі світлонакопичувальними матеріалами (хімічними світляками), світлоповертачі та спеціальні ліхтарі
6	Тактичні дії спостережних постів (спостерігачів)	Правильний вибір позиції, використання приладів нічного бачення (прицілів)	Заняття з охорони (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”), під час проведення яких використовуються прилади нічного бачення (приціли)
7	Фортифікаційне обладнання позицій і місць для відпочинку особового складу за різних тактичних і метеорологічних умов	Можливість укриття від засобів повітряного спостереження противника та непогоди, обігріву особового складу	“Класичні” заняття з інженерного забезпечення (дисципліна – “Основи бойового забезпечення”), під час проведення яких додатково застосовується тепловізійна апаратура навчальних безпілотних літальних апаратів

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливостями проведення занять із загальновійськової підготовки здобувачів вищої освіти вночі є такі: світлота тепломаскування власних тактичних дій з використанням спеціальних теплоізолювальних матеріалів, контроль якості якого здійснюється за допомогою тепловізійної апаратури навчальних безпілотних літальних апаратів; освітлення місцевості, на якій діє “противник”, і його засліплення: широке застосування освітлювальних засобів у поєднанні з димовими (аерозольними); використання невеликих за розмірами вказівників зі світлонакопичуваль-

ними матеріалами (хімічними світляками) для позначення вихідних положень, напрямів руху та районів зосередження військовослужбовців; екіпірування ретриверами з карабінами та додатковими накладними кишенями для зручного зберігання та використання нічного обладнання: компасів, спеціальних ліхтарів, світлоповертачів, приладів нічного бачення, тепловізорів, елементів живлення тощо.

Перспективи подальших наукових досліджень з цього напрямку авторським колективом вбачаються в опрацюванні комплексної методики загальновійськової підготовки різних категорій військовослужбовців уночі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сінкевич С. (2014). Методика використання імітаційних засобів на польових заняттях з військово-спеціальних дисциплін. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2014. № 1(70). С. 157–164.
2. Сінкевич С. (2014). Застосування евристичного методу навчання – основа випереджального характеру професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2014. № 2(71). С. 141–148.
3. Кабачинський М., Бунєєв Т., Сінкевич С. (2013). Особливості використання інтерактивних методів навчання при вивченні військово-спеціальних дисциплін у вищому військовому навчальному закладі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2013. № 3(68). С. 103–112.
4. Сінкевич С., Суслів Т. (2019). Навчання майбутніх офіцерів-прикордонників правильного оформлення бойових графічних документів за стандартами НАТО. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2019. № 4(19). С. 377–384.
5. Сінкевич С., Серховець С. (2020). Особливості організації наставницької діяльності на кафедрах військово-спеціальної спрямованості військового закладу вищої освіти Державної прикордонної служби України. *Військова освіта.* № 1 (41), 2020. С. 264–270.
6. Положення про організацію освітнього процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького : Наказ ректора Національної академії Державної прикордонної служби України від 26.12.2018 № 316.
7. Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина II (Батальйон, рота) : Наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 30.12.2016 № 605.

REFERENCES

1. Sinkevych S. V. (2014). *Metodyka vykorystannia imitatsiinykh zasobiv na polovykh zaniattiakh z viiskovo-spetsialnykh dystsyplin.* [Simulation tools usage method for field exercises within military and special disciplines]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya : Pedahohichni nauky.* Khmelnytskyi : NADPSU, vol. 1(70), pp. 157–164. [in Ukrainian]
2. Sinkevych S. V. (2014). *Zastosuvannia evrystychnoho metodu navchannia – osnova vyperedzhalnogo kharakteru profesiinoi pidhotovky maibutnykh ofitseriv-prykordonnykiv.* [Application of heuristic teaching method – the basis of future border guard service officers advanced training]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya : Pedahohichni nauky.* Khmelnytskyi : NADPSU, vol. 2(71), pp. 141–148. [in Ukrainian]
3. Kabachynskiy M. I., Buneev T. V., Sinkevych S. V. (2013). *Osoblyvosti vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia pry vyvchenni viiskovo-spetsialnykh dystsyplin u vyshchomu viiskovomu navchalnomu zakladi.* [The peculiarities of the interactive instructional methods usage while teaching military and special disciplines at the higher military educational establishment]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya : Pedahohichni nauky.* Khmelnytskyi : NADPSU, vol. 3(68), pp. 103–112. [in Ukrainian]
4. Sinkevych S. V., Suslov T. O. (2019). *Navchann' ya maybutnykh ofitseriv-prykordonnykiv pravyl' nogo oformlenn' ya bojovykh grafichnykh dokumentiv za standartamy NATO* [Training of future border officers of combat graphic documents

correct design by NATO standards]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya : Pedagogichni nauky*. Khmelnytskyi : NADPSU, vol. № 4(19), pp. 377–384. [in Ukrainian]

5. Sinkevych S. V., Serkhovets S. V. (2020). *Osoblyvosti orhanizatsii nastavnytskoi diialnosti na kafedrah viiskovo-spetsialnoi spriamovanosti viiskovoho zakladu vyshchoi osvity Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. [Mentor activity organization peculiarities within military and special departments of military higher education establishment of the state border Guard service of Ukraine]. *Viys'kova osvita*. Kyiv : NUO, vol. 1(41), pp. 264–270. [in Ukrainian]

6. *Polozhennya pro orhanizatsiyu osvith'oho protsesu v Natsional'niyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmel'nyts'koho* (2018) [Manual on organization of educational process in National Academy of the State border guard service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi] : Nakaz rektora Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy vid 26.12.2018 no 316. [in Ukrainian]

7. *Boyovyy statut mekhanizovanykh i tankovykh viys'k Sukhoputnykh viys'k Zbroynykh Syl Ukrainy. Chastyna II* (2016) (Batal'yon, rota) [Military statute of mechanized and tank troops of the Land troops of the Armed Forces of Ukraine. Part II (Battalion, platoon)]. Kyiv, 2016, 315 pp. [in Ukrainian]

S. V. SINKEVYCH

*Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the General Military Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine
E-mail: sinkevich76@i.ua
<http://orcid.org/0000-0001-5838-2177>*

V. V. HAVRYLIUK

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the General Military Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine
E-mail: gavriyuk.vitaliy85@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9296-4664>*

M. H. CHORPITA

*Senior Lecturer at the General Military Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine
E-mail: mm7873587@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2520-6086>*

PECULIARITIES OF CONDUCTING THE CLASSES ON THE COMMON MILITARY TRAINING OF HIGH EDUCATION APPLICANTS TONIGHT

The successful strategic operation of the Defense Forces of Ukraine caused the emergence of a new stage of military actions by the aggressor country, characterized by the forced “excessive use” of mobilization resources and combat (special military) vehicles and the “utilization” of mercenaries of private military companies of the Russian Federation, which are outside the law. During this stage, preparation for the counteroffensive operation of the Ukrainian military takes place.

Changes in the tactics of the enemy's war of aggression – a significant number of mostly unsuccessful attacks on defense areas, strongholds and positions of our troops – are associated with conditions of limited visibility: the actions of small tactical groups take place on foot and at night, because the buildings of localities (other natural shelters) either partially or almost completely destroyed by heavy artillery, aviation, as well as multiple launched rocket systems of the aggressor.

The main place in the system of common military training of future officers (higher education applicant) belongs to specialized departments of higher military educational institutions (departmental institutions of higher education): various types of classes are conducted by scientific and pedagogical workers who have experience in combat operations. According to the guiding documents, at least 30% of practical field exercises on various topics are conducted at night:

tactical actions of observation posts (observers) and on-duty fire means using night vision devices and units assigned to guard command and observation posts and to repel sudden attacks of the ground enemy, elimination of its reconnaissance, conducting and adjusting fire (aiming); organization of illumination of the area and blinding of the enemy; fortification of personnel positions and rest places under various tactical and meteorological conditions.

The following are the features of the common military training of higher education applicants at night: light and heat masking of own tactical actions using special heat-insulating materials, quality control of which is carried out with the help of thermal imaging equipment of training unmanned aerial vehicles; illumination of the area where the “enemy” is operating and its blinding; wide use of lighting means in combination with smoke (aerosol) means; the use of small pointers with light-accumulating materials (chemical lighthouse) to indicate starting positions, directions of movement and areas of concentration of military personnel; equipping retrievers with carbines and additional patch pockets for convenient storage and use of night equipment: compasses, special lights, reflectors, night vision devices, thermal imagers, power batteries, etc.

The educational and technical base of higher education institutions is characterized by the latest models of weapons, special military equipment and other technical means, which are used, as a rule, in an area unfamiliar to those who be trained, after a preliminary reconnaissance of the places (districts, sites) of classes, and allows to organize the training of future officers at night.

Key words: at night, common military training, higher education applicants, peculiarities.

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 378.147:001.891

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.14>

Т. М. ЛЕВЧЕНКО

доктор філологічних наук,

доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Київська область, Україна

Електронна пошта: tanyalevhenko2010@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4275-7701>

Л. А. ШИМЧЕНКО

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри документознавства та методики навчання,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Київська область, Україна

Електронна пошта: ShymchenkoL@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2165-1377>

АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості жанрів академічного письма (анотація, тези, наукова стаття, наукове есе) та специфіку навчання писемної наукової комунікації в межах закладів вищої освіти. Проаналізовано структуру анотації, особливу увагу звернено на алгоритм дій здобувачів вищої освіти під час написання наукового есе. Зазначено, що освіта, особливо вища, розглядається як основний чинник соціально-економічного прогресу нації, адже причина такої уваги до освіти полягає в розумінні того, що найважливішою цінністю та основним багатством сучасного суспільства є людина, здатна до пошуку, освоєння нових знань, навчання протягом життя та прийняття нестандартних рішень. Особливу увагу зацентовано на тому, що протягом багатьох десятиліть соціально-економічні етапи у розвитку суспільства диктували стратегії динаміки та зміст освіти, на сьогодні ж у державних освітніх стандартах визначено як пріоритет науково-дослідну діяльність та міжкультурну наукову комунікацію, тому заклади вищої освіти почали активно впроваджувати елементи та жанри наукової комунікації. Опанування навичками та вміннями академічного письма для сучасного студента надзвичайно актуальне, оскільки актуальними є уміння писати анотацію до проекту для міжнародної конференції або конкурсу, писати наукове есе, презентувати результати власної дослідницької діяльності, листуватися з діловими партнерами. Отже, здобувачі вищої освіти (бакалаврського і магістерського рівнів), які володіють основними жанрами наукової писемної комунікації, у перспективі стануть успішнішими фахівцями, науковцями у сучасному світі, оскільки наукова компетенція дозволить сформулювати уявлення про специфіку наукового тексту відповідно до сучасних міжнародних норм наукової комунікації, здатність структурувати текст і грамотно передавати його зміст, а знання основних жанрів академічного письма та формування базових умінь і навичок є тим науковим підґрунтям, завдяки якому розвивається науковий досвід у межах професійної сфери та реалізуються творчі здібності дослідників-початківців.

Ключові слова: академічне письмо, наукові дослідження, жанри наукового дискурсу, анотація, наукова стаття, наукове есе.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в системі вищої освіти відбуваються істотні зміни. Державна реструктуризація закладів вищої освіти, індивідуалізація освітніх траєкторій, оновлення переліку необхідних компетентностей і кваліфікованих характеристик сучасних випускників, підвищення рівня академічної мобільності студентської молоді ставлять нові вимоги до якості освіти у вищих навчальних закладах.

У європейській освітній парадигмі одним із показників якості навчання є рівень сформованості у студентів академічної грамотності. При цьому основну увагу приділено розвитку знань, умінь і навичок академічного письма, що є основним складником академічної грамотності і ключовою компетентністю будь-якого фахівця у сучасному світі.

У нових українських державних освітніх стандартах науково-дослідна діяльність та

наукова комунікація на міжнародному рівні розглядаються як пріоритетні напрями підготовки здобувачів вищої освіти. Ці стратегічні завдання передбачають посилення науково-дослідної діяльності студентів та оволодіння ними культурою писемного наукового мовлення, науковим стилем для оформлення результатів власних досліджень не тільки в українських, а й зарубіжних виданнях, що індексуються в Scopus і Web of Science. Це означає, що формування культури письмового наукового мовлення треба починати вже під час навчання бакалаврів, формуючи у них основні компетенції академічного письма, актуалізація яких потрібна в закладах загальної середньої освіти (написання есе) і необхідна у підготовці до письмової частини іспиту з української мови в рамках національного мультипредметного тесту.

Мета статті. Визначити жанри академічного письма для початкового вивчення під час навчання здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, їхні структурні, лексико-граматичні та синтаксичні особливості, які можуть бути покладені в основу змісту навчання та методики формування мовної компетенції академічного письма під час навчання здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Варто зазначити, що у європейських закладах вищої освіти вивчення академічного письма, тобто написання текстів академічного дискурсу відповідно до вимог, які ставить світова спільнота до наукових текстів, розглядається як один із засобів залучення студентів до наукової діяльності. В Україні інтерес до проблем вивчення академічного письма в різних форматах та виявах з'явився наприкінці минулого століття. Низка наукових розвідок присвячена проблемам академічного письма, зокрема українських і зарубіжних науковців: О. Асадчих, О. Демидова, Т. Лавриненко, Е. Бакіна, І. Короткіна, О. Семенов, Н. Смирнова, І. Щемелева та інші.

Виклад основного матеріалу. Нові вимоги до готовності здобувачів вищої освіти писати наукові статті та вести діалоги у науковій сфері передбачають глибокі знання параметрів академічного письма та вміння використовувати їх під час створення й оформленні власних наукових текстів. У процесі формування навичок наукової писемної мови здобувачі вищої освіти повинні

навчитися структурувати і виражати оригінальні знання, засобами наукового дискурсу незалежно від специфіки професійної діяльності.

До навчальних планів закладів вищої освіти включено дисципліни, орієнтовані на формування умінь та навичок культури наукової писемної мови, відповідно до міжнародних стандартів, що дозволяє майбутнім фахівцям, успішно реалізувати власний професійний та науковий потенціал, підтримувати академічну культуру закладів вищої освіти, залучати до неї студентську молодь, виховуючи повагу до науки, цінностей творчої діяльності. У вищих навчальних закладах України з елементами академічного письма студенти знайомляться під час вивчення таких навчальних курсів: «Методологія та організація наукових досліджень», «Основи фахових наукових досліджень та академічного письма», «Академічне письмо та добросесність». Викладачам варто враховувати, що студенти можуть зазнавати значних труднощів під час написання наукових текстів через недостатні знання про жанрову специфіку та основні категорії академічного тексту, його чітку та експліцитно виражену структурну та метатекстову організацію, формальний стиль, нейтральну тональність, модальність, аргументованість тощо.

Основними жанрами письмових форм наукової комунікації традиційно вважають: анотацію, тези наукової статті/доповіді, наукову рецензію, наукову статтю, автореферат дисертації, дисертацію, монографію, призначення яких полягає в повідомленні науковій спільноті результатів проведеного дослідження у стислій чи розгорнутій формі, відповідно до особливостей кожного жанру, тобто розташування основних частин тексту (вступ, основна частина, висновок) та їх логічними зв'язками, що максимально полегшує сприйняття тексту.

Анотація – навчально-науковий вторинний текст, один із основних жанрів академічного письма, створений у результаті стиснення інформації первинного тексту, і служить для швидкого пошуку необхідної інформації у текстах значного обсягу. Призначення анотації – дати коротку характеристику вихідного тексту, включаючи відомості про завдання, цілі та основні результати наукового дослідження, методи та висновки [Українська мова : 48].

Формування навичок написання анотації пов'язане з необхідністю розвивати публікаційну активність молодих дослідників та у стислій формі презентувати результати наукових розвідок на різних етапах науково-дослідницької діяльності. Залежно від типу анотації (визначення, опис, пояснення, констатація, аргументація, запрошення до обговорення, критична оцінка тощо) варто використовувати дієслова *проаналізовано / представлено / узагальнено / вивчено / розглянуто / перевірено / запропоновано / обгрунтовано* тощо.

Основна мета написання тез наукової статті – узагальнити наявний матеріал, передати його зміст у коротких формулюваннях; розкрити зміст великої за обсягом публікації; глибоко розібратися у питанні, проаналізувати його, аргументувати протиставлення чи доповнити традиційні погляди своїми міркуваннями. Здобувачі вищої освіти повинні знати класифікацію тез наукових праць, їх типову структуру, правила / норми оформлення та базовий алгоритм їх написання, дотримуватися загальних вимог до їх написання. Наукова стаття є одним з основних результатів діяльності дослідника, метою якої є ознайомити з роботою автора інших дослідників та позначити його позицію та результати в обраній галузі досліджень. Зазвичай, наукова публікація є закінченим і логічно цілісним твором наукової прози, що висвітлює певну тему в низці інтересів, пов'язаних з проблематикою дослідження. Під час роботи над статтею студентам варто дотримуватися принципів побудови плану наукової публікації та використовувати науковий стиль, який відрізняється точністю та логічністю викладу, послідовністю й об'єктивністю.

У європейських університетах як технологію дослідницької діяльності застосовують академічне письмо, що дозволяє розвивати загальнокультурні та дослідницькі компетенції студентської молоді. Доводиться констатувати, що наші навчальні заклади не приділяють належної уваги творчій стороні дослідницького пошуку студентів, формуванню авторської позиції, особистісному та професійному зростанню кожного студента в процесі вирішення дослідницьких завдань.

Письмові форми наукової комунікації є важливим організуючим чинником, що мобілізує

знання студентів з лексики, морфології та синтаксису. Написання статті привчає до точності та логічності викладу наукового матеріалу, сприяє оволодінню різноманітними формами, функціями наукового мовлення у письмовій формі, забезпечує ефективну міжкультурну взаємодію молодих дослідників у певній професійній сфері. Ефективніше оволодіння основними жанрами академічного письма, зокрема анотації, досягається завдяки їх поетапному вивченню на метакомунікаційному, репродуктивному та продуктивному рівнях.

Метакомунікаційний рівень орієнтований на знайомство з лексико-граматичною та стилістичною специфікою наукового стилю, способами референції, тобто відсилання адресата до попередніх інформаційних блоків, оволодіння методами структурування наукової інформації та визначення інтенції дослідника за базовими лексемами. Цей рівень пов'язаний із аналізом логічної структури наукового тексту, формуванням умінь логічної організації наукового повідомлення, поданням інформації у порядку значущості; використанням простих синтаксичних конструкцій, мовних зворотів, засобів когезії та аргументації, відтворення різних типів інструкції за зразками. Продуктивний рівень спрямований на написання власного тексту, який реалізує наукові інтенції дослідника з навчанням, створенням лексико-граматичних, синтаксичних та стилістичних особливостей наукового тексту; точного та стилістично коректного тексту, що передбачає оволодіння прийомами переконання, а саме звернення до достовірних фактів; протиставлення; доповнення; позитивність повідомлення.

Навчання нормам і правилам академічного письма в межах програми підготовки бакалаврів і магістрів можна здійснювати паралельно з презентаційними вміннями та навичками здобувачів вищої освіти, які активно формуються в навчальному процесі, містять поряд з вербальним метакомунікаційним, композиційним та структурним компоненти. Активізація презентаційних умінь та навичок певною мірою готує здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти до формування складних умінь з академічного письма у подальшому навчанні, під час здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти, включаючи і написання наукового есе.

Есе – прозовий твір невеликого обсягу та вільної композиції, який передає особисті міркування автора з конкретного питання та не претендує на вичерпне тлумачення предмета, є основним жанром академічного письма у закладах вищої освіти. Наукове есе може бути представлено такими жанрами, як обґрунтування творчого проекту, що створюється за результатами практичних досліджень; аналіз та порівняння двох або більше інформаційних джерел для формулювання та аргументування власної позиції у дискусії; формулювання власного дослідницького питання, відповідь на яке варто зробити автору у подальших дослідженнях; вивчення проблеми у розвитку попереднього дослідження; визначення актуальної проблеми у професійній сфері, аналіз її причин та можливих рішень, формулювання висновків та вибір найоптимальнішого вирішення проблеми; анотація та оцінка друкованого видання як рекомендація для тих, хто не знайомий з ним тощо.

Під час формування умінь і навичок писати наукове есе студентам варто порекомендувати дотримуватись наступного алгоритму: проаналізувати взірцевий варіант есе, ознайомитися з його структурою, виокремити основну тезу, визначити пропозиції, що передають основну думку в кожному абзаці. Після розгляду структури есе здобувачам вищої освіти варто працювати з його змістом, тобто визначити причинно-наслідкові зв'язки, проаналізувати категорії академічного тексту та їх мовні маркери, логічні зв'язки, характерні для письмового наукового мовлення, які активізуються через мовні та комунікативні вправи. Потім здобувачі вищої освіти обирають тему для наукового есе, складають план, визначають основну тезу, добирають лексичні одиниці та мовні кліше, адекватні для вербалізації змісту наукового тексту, подають схематичне зображення причинно-наслідкових зв'язків в есе та обговорюють свої ідеї в парах або групах. Для ефективнішого формування умінь і навичок академічного письма, варто запропонувати студентам, у тексті наукового есе виокремити макро- та мікроструктуру. До макроструктури есе належить вся метатекстова інформація, що сприяє його більш чіткому структуруванню, дотримання канонів наукового стилю, передача

комунікативного наміру автора та прагматична функція тексту.

Система метакомунікаційних маркерів есе може бути представлена такими видами: структурні маркери (вступ, основна частина, логічний перехід від однієї частини до іншої); інтенціональні (властивість свідомості бути спрямованою на об'єкт дослідження); маркери авторського наміру (аргументація, спростування, згода/незгода, пояснення причинно-наслідкових зв'язків).

До мікроструктури есе належать лексико-граматичні, синтаксичні та стилістичні засоби наукового стилю, тема-рематичне членування тексту, логічні зв'язки, логічна послідовність речень в абзаці, виокремлення в ньому топікальних, допоміжних та заключних речень, паралельні структури тощо.

Комплексний підхід до оволодіння вміннями та навичками академічного письма, тобто його макро- та мікроструктурою, ґрунтується на системі лінгводидактичних принципів формування професійно орієнтованої писемної комунікації: системності, експліцитності, інтерактивності, особистісного розвитку, самооцінки, еволюційної безперервності. Все це робить академічне письмо інтегративною частиною розвитку академічної грамотності та культури наукового мовлення як базових компонентів формування інтелектуальних компетенцій випускників та їхньої готовності нести отримані сформовані знання, навички та вміння з культури наукової мови у майбутню професійну діяльність.

До перелічених вище принципів формування професійно орієнтованої писемної комунікації технологія розвитку письмової наукової мови ґрунтується на принципах науково-професійної спрямованості, системності, активності, індивідуалізації та диференціації навчання від простого до складного, формування навичок та умінь власне наукового мовлення, розвиток яких цілеспрямовано здійснюється протягом усього процесу навчання. Варто також зазначити, що академічне письмо/письмова наукова мова є складним умінням, яке включає безліч умінь і навичок, пов'язаних з визначенням мети написання тексту, його структури, з відбором лексико-граматичних та стилістичних засобів мови, аргументацією та обґрунтованістю, точністю і лаконічністю викладу, нейтральною

тональністю та модальністю наукового стилю, релевантністю змісту письмового тексту, його логічною організацією та зв'язністю, орфографією та пунктуацією. Означені уміння та навички академічного письма мають бути включені до змісту навчання, який визначається як сукупність того, що учні повинні освоїти, щоб якість та рівень їх володіння мовою, що вивчається, відповідали завданням вищого навчального закладу. Отже, у зміст навчання та для формування умінь і навичок академічного письма включено такі компоненти: структурна організація академічного тексту/есе; метакомунікаційні засоби, закріплені за кожним розділом академічного тексту/есе; мовна специфіка академічного тексту/есе; прийоми навчання та система вправ з написання академічного тексту/есе; навчальний матеріал, представлений автентичними академічними текстами/есе з формування умінь та навичок іншомовного академічного письма.

Висновки. Формування компетенції академічного письма як основного компонента куль-

тури наукового мовлення найбільш значуще і перспективне для випускників закладів вищої освіти, оскільки їм належить у майбутньому розвивати академічні навички та уміння, інтелектуальні здібності, лідерські якості, ухвалювати відповідальні рішення у професійній сфері, рухаючи українську науку у міжнародній професійній інтеракції. Вивчення академічного письма у закладах вищої освіти України є актуальною проблемою і передбачає практику академічного письма як важливий компонент навчання. Аналіз та оцінка академічного письма наприкінці навчального року дозволять виробити рекомендації для подальшого ефективного впровадження навчального курсу у вищих навчальних закладах нашої країни з опорою на міжнародний досвід та рекомендації українських фахівців у цій галузі. Наступним етапом може бути розроблення навчально-методичних посібників з академічного письма для закладів загальної середньої освіти та вищих закладів освіти різних рівнів та напрямів підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

REFERENCES

1. Yermolenko S. Ya. (ed.) (2001) *Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Lybid, 224 s.

T. M. LEVCHENKO

Doctor of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Teaching Methods, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine

E-mail: tanyalevhenko2010@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4275-7701>

L. A. SHIMCHENKO

Ph.D. of Philosophical Science, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Documentation and Teaching Methods, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine

E-mail: ShymchenkoL@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2165-1377>

ACADEMIC WRITING AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES

The article examines the peculiarities of genres of academic writing (abstract, theses, scientific article, scientific essay) and the specifics of teaching written scientific communication within institutions of higher education. The structure

of the abstract is analyzed, special attention is paid to the algorithm of actions of higher education applicants during the writing of a scientific essay. It is noted that education, especially higher education, is considered as the main factor of socio-economic progress of the nation, because the reason for such attention to education lies in the understanding that the most important value and the main wealth of modern society is a person who is capable of searching for, mastering new knowledge, learning during life and non-standard decision-making. Special attention is focused on the fact that for many decades the socio-economic stages in the development of society dictated development strategies and the content of education, today the state educational standards define scientific research activity and intercultural scientific communication as a priority, therefore higher education institutions began to actively implement elements and genres of scientific communication. Mastering the skills and abilities of academic writing is extremely relevant for a modern student, as he must be able to write an abstract for a project for an international conference or contest, write a scientific essay, present the results of his research activities, and correspond with partners. Therefore, higher education graduates (bachelor's and master's levels), who possess the main genres of scientific written communication, will in the future become more successful specialists, scientists in the modern world, since scientific competence will allow to form: an idea of the specifics of a scientific text in accordance with modern international norms of scientific communication, the ability to structure the text and competently convey its content, and the knowledge of the main genres of academic writing and the formation of basic abilities and skills are the scientific foundation that develops scientific experience within the professional sphere and realizes the creative abilities of novice researchers.

Key words: academic writing, scientific research, genres of scientific discourse, abstract, scientific article, scientific essay.

УДК 37.091.212.7:161.262:165.23

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.15>

В. Б. НЕЧЕРДА

*кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя,
Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: necherda@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-2571-5785>*

РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У запропонованому дослідженні визначено, що розвиток асертивності учнів є одним із пріоритетних завдань сучасного закладу загальної середньої освіти. Авторкою наголошено, що питання розвитку асертивності потребують нового осмислення з огляду на умови воєнного стану, поширення у сучасному світі булінгу, тиску і маніпуляцій та жорсткі вимоги сучасного ринку праці. В центрі уваги дослідниці рефлексія сучасних вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерел з проблеми асертивності та мета, методи, завдання і результати констатувального експерименту.

В роботі зазначено, що рівні сформованості асертивності учнів старших класів з'ясовано за допомогою анкетування (методика «Оцінка рівня сформованості навичок життєво успішної особистості»), здійсненого на ресурсі Google Forms. Дослідження охоплено 308 старшокласників із 6 регіонів України – Київської, Сумської, Черкаської, Харківської, Дніпропетровської і Тернопільської областей та м. Києва. У статті висвітлено та проаналізовано результати опитування, згідно з якими для значної частини учнів старших класів – 44,3% характерний низький рівень сформованості асертивності, 40,1% учнів мають середній рівень і 15,6% – високий.

Відповідно до здобутих емпіричних даних окреслено проблемні сфери у розвитку асертивності учнів старших класів та обґрунтовано опорні позиції методики розвитку асертивності у закладах загальної середньої освіти, а саме: націленість на формування лідерських якостей і організаторських здібностей учнів, виховання їх упевненості в собі, цілеспрямованості, відповідальності і наполегливості, підвищення мотивації учнів до гідного й аргументованого захисту своїх прав та позитивної самореалізації, спонукання учнів до проявів асертивної поведінки як оптимального варіанту конструктивних соціальних взаємин. Авторкою також уточнено зміст базового поняття дослідження «асертивність учня старших класів».

Ключові слова: асертивність, розвиток асертивності, учень старших класів, констатувальний експеримент, соціальна адаптація, рівень сформованості асертивності учнів.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна стала причиною глибоких психологічних травм підростаючого покоління нашої держави, що деструктивно впливають на його фізичний і емоційний стан та можуть перешкоджати особистісному самовираженню, результативній діяльності, самореалізації і адаптації у соціумі. Учні старших класів змушені у стресових умовах і ситуаціях невизначеності відповідати вимогам сучасного соціуму – мати соціальну активність, самостійність і сміливість, мотивацію досягнення успіху, бути здатними до професійної орієнтації.

Саме тому наразі актуалізується проблема формування в учнів незалежності у думках і діях, особистісної і соціальної відповідальності, цілеспрямованості, наполегливості, здатності до ефективної комунікації, життєвої і соціальної успішності. Відтак, одним із пріо-

ритетних завдань сучасного закладу загальної середньої освіти є розвиток асертивності учнів старших класів, що допомагатиме їм, спираючись на власний потенціал, приймати життєві виклики, визначати життєві цілі і способи досягнення успіху, конструктивно взаємодіяти в соціумі й будувати власну життєву стратегію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рефлексія психолого-педагогічних джерел з проблеми асертивності дозволяє стверджувати, що на сьогодні відсутнє узгоджене термінологічне окреслення поняття «асертивність». Це слово походить від англійського «assertive» – впевнений у собі, наполегливий, проте вчені досліджують асертивність не лише з позиції впевненості у собі, але й у контексті різних життєвих смислів: адекватної самооцінки, безконфліктного спілкування, здатності брати на себе відповідальність, долати труд-

нощі і досягати поставлених цілей, емоційної стабільності, емоційного інтелекту. Зазначимо, що зарубіжні дослідники розглядають асертивність переважно як поведінкову стратегію, натомість вітчизняні вчені звертаються до її вивчення як особистісної риси, якості особистості, комплексної інтегральної особистісної характеристики.

У дослідженнях проблеми асертивності представники зарубіжної науки [Carstensen, Klusmann; Shiratori, Kojima] акцентують увагу на необхідності вивчення питань соціальної компетентності, гармонійної соціальної взаємодії, соціальної готовності і здатності адекватно реалізовувати власні прагнення й адаптуватися до мінливих умов соціального середовища. Схожими є наукові висновки вітчизняного вченого Е. Сколоти, на думку якого асертивність «відображає досягнення особистості в розвитку відносин з іншими людьми, що дає можливість ефективно вибудовувати свою поведінку залежно від конкретних умов і відповідно до прийнятих у соціумі норм. Асертивність дає змогу людині не тільки активно відстоювати власні позиції, а й сприяє усвідомленню цінностей добра і взаємоповаги, що дозволяє відмовитися від деструктивних методів впливу, а значить, більш ефективно пристосовуватися, адаптуватися до середовища» [Сколота : 213].

Враховуючи багатоаспектність підходів до розуміння феномену асертивності, вітчизняні дослідники розуміють під асертивністю «суб'єкту якість особистості, інтегруючи ініціативу та готовність до ризику у складних життєвих ситуаціях, впевненість у собі та позитивне ставлення до інших, здатність приймати рішення та бути відповідальним за їх наслідки, наполегливість у захисті своїх прав та досягненні життєвих цілей, спрямованість на саморозвиток» [Царук, Шаук : 46–47].

Суголосною є наукова позиція вченої В. Мойсеєнко, яка наголошує, що «асертивність передбачає формування в особистості визначеної якості поведінки, завдяки якій вона може володіти спонтанними реакціями, розумним проявом емоцій, вмінням прямо говорити про свої бажання і вимоги, здатна висловлювати власну точку зору, не боїться заперечувати, використовуючи аргументацію, наполягати на своєму в ситуаціях, коли будь-яка аргументація

виявляється зайвою, аби при цьому не порушувалися права інших людей» [Мойсеєнко : 141]. Дослідниця М. Шинкар, розглядаючи принципи асертивності як емпіричні правила поведінки в суспільстві, підкреслює, що з асертивністю «корелюють такі якості особистості як емоційна зрілість, гнучкість, низький рівень конфліктності» [Шинкар : 210].

Незважаючи на чималу кількість психолого-педагогічних розвідок, присвячених проблемі асертивності, на сьогодні питання розвитку асертивності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти вимагають нового осмислення з огляду на умови воєнної реальності, що впливають на фізичний і психо-емоційний стан зростаючої особистості, поширення у сучасному світі різних засобів тиску, булінгу і маніпуляцій, а також жорсткі вимоги сучасного ринку праці, який потребує високодуховної і водночас конкурентоспроможної молоді. Зазначене зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Мета дослідження. З'ясування рівня сформованості асертивності сучасних учнів видається доцільним для віднайдення шляхів оптимізації розвитку асертивності в закладах загальної середньої освіти. У зв'язку з викладеним вище, мета нашої статті полягає у визначенні рівня сформованості асертивності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Вирішення поставленого завдання здійснювалось на організаційно-пошуковому етапі наукового дослідження «Розвиток асертивності учнів старших класів у контексті формування життєвої успішності» в рамках констатувального експерименту, мета якого передбачала з'ясування стану дослідженості проблеми розвитку асертивності учнів старших класів у педагогічній теорії і практиці сучасних закладів загальної середньої освіти. Завданнями констатувального експерименту було визначено наступні: здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження; розробити методiku констатувального експерименту і впровадити її у практику закладів загальної середньої освіти; зібрати експериментальні дані та здійснити аналіз емпіричного матеріалу констатувального експерименту; уточнити ключове поняття нау-

кового дослідження «асертивність учня старших класів».

Програма констатувального експерименту ґрунтувалась на таких методах дослідження: теоретичної рефлексії (аналіз, синтез, порівняння й узагальнення даних вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерел) та вивчення й узагальнення практичного досвіду вирішення проблеми розвитку асертивності учнів у сучасних закладах загальної середньої освіти; діагностичний (вибір методики дослідження рівня сформованості асертивності учнів); експериментальний (констатувальний експеримент, спрямований на визначення рівнів сформованості асертивності учнів старшого шкільного віку); статистичний (оцінювання результатів дослідження).

Рівні сформованості асертивності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти було визначено під час опитування старшокласників за допомогою анкети «Оцінка рівня сформованості навичок життєво успішної особистості» (за Д. Франкеном) (модифікація і адаптація В. Кириченко, О. Єжова, В. Нечерда) (блок «асертивність»). Дослідженням було охоплено 308 старшокласників із 6 регіонів України – Київської, Сумської, Черкаської, Харківської, Дніпропетровської і Тернопільської областей та м. Києва. Анкетування учнів здійснювалось за допомогою ресурсу Google Forms, що дозволило респондентам заповнювати анкету у зручний для них спосіб і час, спростило аналіз і опрацювання даних.

Оцінка рівня сформованості асертивності передбачала вибір старшокласниками однієї із шести відповідей (ніколи; дуже рідко; іноді; час від часу; часто; майже завжди), кожній з яких відповідала певна кількість балів (від 0 до 5), на 10 наступних тверджень: я упевнена людина: приймаю рішення, планую і дію; беру відповідальність за стан справ; добре організовую роботу свою та інших людей; люблю змагатись і перемагати; прагну досягти того, чого хочу; даю людям знати, чого хочу; мені подобається бути лідером; дію наполегливо, поки не розв'яжу проблему; відстоюю свої права; у мене високі очікування щодо себе та інших людей.

За результатами, лише 2,3% осіб «часто» «впевнені у собі, приймають рішення, планують і діють», натомість 35,5% опитаних оціню-

ють свою впевненість як дуже низьку (відповідь «ніколи») і 22,3% респондентів як низьку (відповідь «дуже рідко»), трохи менше третини опитаних (25,9%) впевнені «час від часу». На думку японських вчених [Shiratori, Kojima], існує взаємозв'язок між упевненістю людини і її реакцією на стресові фактори. Висновки їх досліджень свідчать, що особи з низьким рівнем упевненості в собі гостріше переживають негаразди у повсякденній діяльності та робочих стосунках, більш схильні до апатії і фізичного й емоційного виснаження.

Згідно з отриманими даними у подальшій дослідно-експериментальній роботі необхідно акцентувати увагу на розвитку впевненості учнів, зокрема, формуванні їх адекватної самооцінки, поваги до себе й інших, критичного мислення, незалежності думки, сміливості у прийнятті рішень, а також умінь гідно відстоювати свою позицію і проявляти всю гаму почуттів (особливо складних для вираження негативних почуттів). Відтак, пристаємо до думки вітчизняних дослідників, що «асертивність характеризується вміннями вийти за межі свого «Я», знаходити в неприємно складних ситуаціях позитивні моменти <...> і проявляється в будь-якій ситуації незалежно від характеру її змісту» [Оверчук, Дерев'янченко : 131].

Відповідальність за стан справ «майже завжди» хочуть брати лише 1,4%, а «ніколи» – 23,6% учнів, «іноді» та «час від часу» – 33,6% та 27,7% старшокласників. 32,7% старшокласників «дуже рідко» організовують роботу свою та інших людей, лише 25,5% роблять це «іноді» і 15,5% час від часу, лідерами «майже завжди» подобається бути лише 6% опитаних, проте 40,8% – «ніколи». На нашу думку, такі результати пов'язані з недостатньою активністю учнів у колективних творчих справах, у просоціальній діяльності, в роботі учнівського самоврядування.

Вважаємо, що у розвитку асертивності учнів перевага має надаватись формуванню активної життєвої позиції старшокласників, навичок конструктивної взаємодії з оточуючими, соціального партнерства, зокрема, шляхом залучення учнів до інсценізацій, драматизацій, рольових ігор, квестів, соціальної практики, і не лише в ролі учасників, а, насамперед, організаторів, сценаристів, режисерів. За допомо-

гою такої діяльності учні зможуть виявити свої організаторські здібності, лідерські якості, проаналізувати переживання відповідальності, оцінити значущість цієї якості особисто для себе й оточуючих, порівняти з переживанням безвідповідальності, усвідомити негативні наслідки «псевдовідповідальності», формального виконання обов'язків та «гіпервідповідальності». Відповідальність, таким чином, буде асоціюватись в учнів не з позицією слухняності і старанності, а спонукати їх до усвідомлених виявів ініціативності і соціальної активності. З цього приводу дослідниця К. Чулкова наголошує, що «бути асертивним означає бути самоініціючим та саморегульованим. Прояв асертивності знаходить своє відображення в переконаності у власній ефективності, заснованій на самоповазі та власній значимості» [Чулкова : 40].

24,5% сучасних старшокласників «часто» люблять змагатися і перемагати, 32,3% – «іноді», 23,2% – «дуже рідко», також «дуже рідко» прагнуть досягти того, чого хочуть 50,9% старшокласників, і лише 1,8% – «майже завжди», тому, на наш погляд, необхідно під час упровадження в освітній процес методів і технологій розвитку асертивності звернути увагу на формування в учнів цілеспрямованості і прагнення до позитивної самореалізації, зокрема, створювати ситуації успіху: знаходити переваги учня і з огляду на них проектувати його особистісний розвиток; визначати ті види діяльності, у яких конкретному учневі реально досягти успіху; пропонувати досяжні для учня завдання й оцінювати їх виконання, не порівнюючи результати з досягненнями інших учнів; сприяти успіху моральною підтримкою і дозованою допомогою; спонукати до формування самоінтересу, саморозуміння, самоприйняття, самоповаги та самовиховання; стимулювати силу волі, рішучість і креативність учня.

«Часто» дають людям знати, чого хочуть лише 14,5% опитаних, 29,5% роблять це «дуже рідко» і 20,9% – «ніколи», при цьому лише 17,3% «майже завжди» відстоює свої права, натомість 37,7% – «іноді». Оскільки асертивність передбачає наявність умінь висловлювати свої почуття, бажання, інтереси й потреби та гідно відстоювати свої права, під час формувальних впливів необхідно сприяти розвитку емоційного інтелекту учнів, здатності учнів до

емоційного самоаналізу, що дозволить їм чітко визначати власні почуття та керувати особистісними імпульсами для вираження їх у відповідній формі.

Погоджуємось із думкою польської вченої І. Kamela, яка підкреслює, що «практики розвитку асертивності мають бути, в першу чергу, спрямовані на допомогу учням в усвідомленні їх важливості для самих себе, важливості їх бажань і потреб, необхідності піклування про себе, їхньому вмінні сказати «ні», «мені боляче і від цього погано», «я не дозволю так із собою розмовляти», «я не знаю», «я не розумію», «так більше бути не може – я хочу змін» і т.д., що стане своєрідним каталізатором трансформації непевної, безпорадної людини в особистість, яка вміє боротись за свою точку зору, свої погляди і переконання, свою систему цінностей і розуміння реальності» [Kamela : 19]. Суголосною є наукова позиція іншої польської вченої Т. Zubrzycka-Maciąg, яка відзначає важливість самоповаги, що виступає фоном для всіх думок, почуттів і дій асертивної особистості, яка усвідомлює своє право бути самою собою [Zubrzycka-Maciąg : 79].

Разом з тим асертивна особистість характеризується здатністю досягати поставлених цілей, а отже, наполегливістю. Згідно з науковими висновками німецьких дослідників В. Carstensen і U. Klusmann, «асертивність включає здібності, які дозволяють людям досягати своїх потреб і цілей у соціальній взаємодії, відтак, асертивність є показником соціальної компетентності і предиктором майбутнього професійного благополуччя» [Carstensen, Klusmann : 520]. Однак, за отриманими даними, наполегливо діють, поки не розв'яжуть проблему «час від часу» 40% учнів старших класів, а «часто» і «майже завжди» лише 19,1% і 1,8% опитаних, що пов'язано, на нашу думку, із зниженим вольовим потенціалом таких учнів: вони бояться здійснити помилки; обмежуються інтересами, які добре відомі й безпечні; турбуються про враження, яке справляють на оточуючих; несміливі; болісно переносять критичні зауваження, що призводить до незначних успіхів у навчанні, труднощів у спілкуванні, в адаптації. Вважаємо, що у подальшій роботі необхідно акцентувати увагу учнів на тому, що наполегливість – один із ключових компонен-

тів життєвого успіху, та впроваджувати такі методи і технології, що сприятимуть зацікавленості учнів у досягненні мети, незважаючи на зовнішні і внутрішні перешкоди.

Зазначимо знижений рівень очікувань сучасних старшокласників щодо себе та інших людей – тільки 26,8% опитаних відповіли «часто» на твердження «У мене високі очікування...», 2,7% і 3,3% – «ніколи» і «дуже рідко», що може свідчити про неадекватність самооцінки, надмірну критичність до інших, підвищену тривожність, прагнення ізоляції, відсутність ресурсів і недостатність навичок подолання стресових ситуацій. Саме тому постає необхідність розвитку у старшокласників навичок стрес-менеджменту і планування свого майбутнього, вимогливості до себе й відкритості до критики, формування прагнень конструктивних взаємин, зокрема, координації власних настроїв, інтересів, потреб і дій з оточуючими, толерантності до думок, поглядів, звичаїв і переконань інших, співчуття, переживання, милосердя, благочинної діяльності.

Результати. Проведене дослідження дозволило отримати наступні результати: у констатувальному експерименті взяло участь 57,3% дівчат і 42,7% хлопців: статистично значущої різниці в рівнях сформованості асертивності респондентів жіночої і чоловічої статі виявлено не було; для значної частини учнів старших класів закладів загальної середньої освіти – 44,3% характерний низький рівень сформованості асертивності, за отриманими даними 40,1% мають середній рівень сформованості асертивності і лише 15,6% – високий.

Поділяємо наукову позицію дослідниць Ю. Іванової і Т. Селюкової, які вважають, що респонденти з низьким рівнем асертивності відзначаються більш негативним полюсом самоставлення (ускладненість установа міжособових відносин, невпевненість в собі, менша емоційна стійкість, наявність соціального страху як домінуючого почуття, що блокує соціальну активність). Позитивний полюс самовідношення у осіб з високим рівнем асертивності свідчить про більш адекватне сприйняття дійсності, самого себе, автономність, самоінтерес, самоповагу, аутосимпатію [Іванова, Селюкова : 136–137]. Особи з високим рівнем асертивності, за результатами дослі-

джен японських вчених, менш схильні до песимістичних настроїв і хронічних сильних стресів, що призводять до втрати енергійності й ентузіазму у діяльності [Shiratori, Kojima].

Суголосними є наукові висновки німецьких вчених В. Carstensen і U. Klusmann, згідно з якими «здобувачів освіти із низьким рівнем асертивності може бути потенційно занесено до «групи ризику» із дезадаптованості й соціальної некомпетентності, натомість високий рівень асертивності характерний для осіб, що вміють легко орієнтуватися у мінливому середовищі і кризових обставинах, позитивно ставитись до себе й інших, бути здатними до партнерських взаємин» [Carstensen, Klusmann : 524].

Відтак, нами було узагальнено емпіричні дані і з'ясовано проблемні сфери у розвитку асертивності учнів старших класів, а саме: дефіцит конструктивних соціальних навичок, зокрема, відсутність умінь самостійного прийняття рішень і безконфліктного вирішення проблем, суперечок, що супроводжується високою тривожністю, агресивністю чи пасивністю учнів; недостатність мотивації позитивної самореалізації і гармонійних соціальних взаємин; обмеженість проявів впевненої і відповідальної поведінки у стосунках учнів старших класів з дорослими й однолітками.

Відповідно до здобутих емпіричних даних обґрунтовано опорні позиції методики розвитку асертивності учнів старших класів, яка полягає у націленості на формування лідерських якостей і організаторських здібностей учнів, виховання їх впевненості в собі, цілеспрямованості, відповідальності і наполегливості, підвищенні мотивації учнів до гідного й аргументованого захисту своїх прав та позитивної самореалізації, спонуканні учнів до проявів асертивної поведінки як оптимального варіанту конструктивних соціальних взаємин.

На основі даних теоретичних методів: контент-аналіз вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерел, співставлення, узагальнення; емпіричного: діагностичний метод (анкетування) для визначення рівнів сформованості асертивності учнів старших класів уточнено зміст базового поняття дослідження. У нашому дослідженні під «*асертивністю учня старших класів*» ми розуміємо засновану на впевненості у собі комплексну характеристику

особистості учня, яка виявляється у відповідальності, наполегливості і цілеспрямованості, прагненні конструктивних взаємин і позитивної самореалізації, вмінні висловлювати свої почуття, бажання, інтереси і потреби, гідно відстоювати свої права та виявляти лідерські якості й організаторські здібності, що сприятиме ефективній адаптації учня до змінних умов кризового соціуму та усвідомленому вибору ним власного життєвого шляху й моделі успішності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, одним із актуальних завдань сучасної системи освіти є розвиток асертивності учнів старших класів. Асертивність являє собою частину особистісного потенціалу, необхідну умову успішної соціалізації і провідний фактор розвитку старшокласників, які змушені

ставити й вирішувати важливі питання подальшого самовизначення, вибору професії і життєвого шляху.

Дослідження асертивності як особистісної характеристики, так і поведінкової стратегії набуває особливої значущості в умовах кризового соціуму, коли зростає необхідність у формуванні умінь активної життєвої позиції, самоконтролю, просоціальної взаємодії, вихованні ініціативної, реалістичної, сміливої, толерантної особистості, готової до ризиків, захисту своїх прав і свобод, ухвалення і прийняття відповідальних рішень.

Подальшими перспективами досліджень у даному напрямку стануть розроблення методики розвитку асертивності учнів старших класів та її упровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова Ю. М., Селюкова Т. В. Особливості життєстійкості та самовідношення в осіб з різним рівнем прояву асертивної поведінки. *Бочаровські читання*. Харків, 2018. С. 135–138.
2. Мойсеєнко В. В. Структурно-функціональні складові асертивності як механізму вибору стратегії статусної поведінки. *Психологія та соціальна робота*. 2019. Вип. 2 (50). С. 139–150.
3. Оверчук В., Дерев'янченко О. Асертивність особистості як предмет психологічного аналізу. *Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві: Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.* Одеса: ОНУ, 2020. С. 129–132.
4. Сколота Е. В. Формування асертивної поведінки в юнацькому віці. *Габітус*. 2020. Вип. 14. С. 212–216.
5. Царук О. І., Шаюк А. В. Дослідження асертивності особистості юнацького віку. *Актуальні проблеми особистісного зростання: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2021. С. 46–49.
6. Чулкова К. О. Аналіз досліджень проблеми асертивної поведінки особистості. *Психологічний часопис*. 2018. № 1 (11). С. 38–45.
7. Шинкар М. І. Проблема асертивності в сучасному суспільстві. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 210–214.
8. Carstensen B., Klusmann U. Assertiveness and adaptation: Prospective teachers' social competence development and its significance for occupational well-being. *British Journal of Educational Psychology*. 2021. № 91. P. 500–526.
9. Kamela I. Czego uczyć dzieci asertywność. *Dialogi. Miesięcznik Pedagogiczny*. 2018. № 8 (225). S. 18–19.
10. Shiratori M., Kojima M. Factor structure and psychometric properties of the stressor scale in inclusive education in nursery school teachers of children with special needs in Japan: The relationship between assertiveness and stress. *Frontiers in Education*. 2022. № 7. doi: 10.3389/educ.2022.761679
11. Zubrzycka-Maciąg T. Rola rodziców w rozwijaniu poczucia podmiotowości dzieci. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. 2020. № 1. S. 70–80.

REFERENCES

1. Ivanova Yu. M., Seliukova T. V. (2018) Osoblyvosti zhytstetiikosti ta samovidnoshennia v osib z riznym rivnem proiavu asertyvnoi povedinky [Peculiarities of life ethics and self-attitudes in persons with different levels of assertive behavior]. *Bocharovski chytannia*, 135–138. [in Ukrainian]
2. Moiseienko V. V. (2019) Strukturno-funktsionalni skladovi asertyvnosti yak mekhanizmu vyboru stratehii statusnoi povedinky [Structural and functional components of assertiveness as a mechanism for choosing a status behavior strategy]. *Psykhoholohiia ta sotsialna robota*, 2 (50), 139–150. [in Ukrainian]
3. Overchuk V., Derevianchenko O. (2020) Asertyvnist osobystosti yak predmet psykhoholohichnoho analizu [Assertiveness of personality as a subject of psychological analysis]. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku psykhoholohii ta sotsialnoi roboty v suchasnomu suspilstvi: Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi nauk.-prakt. internet-konf.* Odessa: ONU, 129–132. [in Ukrainian]

4. Skolota E. V. (2020) Formuvannia asertyvnoi povedinky v yunatskomu vitsi [Formation of assertive behavior in youth]. *Habitus*, 14, 212–216. [in Ukrainian]
5. Tsaruk O. I., Shaiuk A. V. (2021) Doslidzhennia asertyvnosti osobystosti yunatskoho viku [Research on the assertiveness of the personality of youth]. *Aktualni problemy osobystisnoho zrostannia: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi nauково-praktychnoi internet-konferentsii*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka, 46–49. [in Ukrainian]
6. Chulkova K. O. (2018) Analiz doslidzhen problemy asertyvnoi povedinky osobystosti [Analysis of research on the problem of assertive personality behavior]. *Psykhologichnyi chasopys*, 1 (11), 38–45. [in Ukrainian]
7. Shynkar M. I. (2020) Problema asertyvnosti v suchasnomu suspilstvi [The problem of assertiveness in modern society]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 1 (54), 210–214. [in Ukrainian]
8. Carstensen B., Klusmann U. (2021) Assertiveness and adaptation: Prospective teachers' social competence development and its significance for occupational well-being. *British Journal of Educational Psychology*, 91, 500–526.
9. Kamela I. (2018) Czego uczą dzieci asertywność. *Dialogi. Miesięcznik Pedagogiczny*, 8 (225), 18–19.
10. Shiratori M., Kojima M. (2022) Factor structure and psychometric properties of the stressor scale in inclusive education in nursery school teachers of children with special needs in Japan: The relationship between assertiveness and stress. *Frontiers in Education*, 7. doi: 10.3389/educ.2022.761679
11. Zubrzycka-Maciąg T. (2020) Rola rodziców w rozwijaniu poczucia podmiotowości dzieci. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 1, 70–80.

V. B. NECHERDA

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Senior Researcher,

Senior Researcher of the Laboratory of Physical Development and Healthy Lifestyle,

Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

E-mail: necherda@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-2571-5785>

RESULTS OF ASCERTAINING EXPERIMENT ON THE DEVELOPMENT OF ASSERTIVENESS OF PUPILS OF SENIOR CLASSES

The proposed research determined that the development of assertiveness of pupils is one of the priority tasks of a modern institution of general secondary education. The author emphasized that the issue of assertiveness development needs a new understanding in view of the conditions of martial law, the prevalence of bullying, pressure and manipulation in the modern world, and the strict requirements of the modern labor market. The focus of the researcher's attention is the reflection of modern domestic and foreign psychological and pedagogical sources on the problem of assertiveness development and the purpose, methods, tasks and results of the ascertaining experiment.

The paper states that the level of assertiveness development of senior school pupils was determined using a questionnaire (methodology "Assessment of the level of formation of skills of a successful personality") conducted on the Google Forms resource. The study covered 308 senior school pupils from 6 regions of Ukraine – Kyiv, Sumy, Cherkasy, Kharkiv, Dnipropetrovsk and Ternopil regions and the city of Kyiv. The article highlights and analyzes the results of the survey, according to it 44,3% of senior school pupils have a low level of assertiveness development, 40,1% of pupils have an average level, and 15,6% have a high level.

According to the obtained empirical data, the problem areas in the development of assertiveness of high school students are outlined and the main positions of the methodology of assertiveness development in institutions of general secondary education are substantiated, namely: targeting the formation of leadership qualities and organizational abilities of pupils, the education of their self-confidence, purposefulness, responsibility and perseverance, increasing pupils' motivation for dignified and reasoned protection of their rights and positive self-realization, encouraging pupils to show assertive behavior as the best option for constructive social relations. The author also clarified the content of the basic concept of the research "assertiveness of a senior school pupil".

Key words: assertiveness, development of assertiveness, senior school pupil, ascertaining experiment, social adaptation, level of assertiveness formation of pupils.

ЯКІСТЬ ОСВІТИ

УДК 378.091

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.16>

Ю. А. СКИБА

*доктор педагогічних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи,
Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: y.skyba@ihed.org.ua
<http://orcid.org/0000-0003-2238-8272>*

ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА РОБОТОДАВЦІВ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ РИНКУ ПРАЦІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті досліджено досвід вітчизняних та зарубіжних закладів вищої освіти щодо принципів і механізмів взаємодії з роботодавцями з метою адаптації освітніх програм відповідно до потреб ринку праці. Встановлено, що найпоширенішими механізмами взаємодії як вітчизняних, так і зарубіжних ЗВО з роботодавцями є: співпраця в розробленні освітніх програм; залучення фахівців практиків до викладацької діяльності; організація практичної підготовки на базі підприємств-партнерів. Виявлено перспективні механізми взаємодії вітчизняних ЗВО та роботодавців: спільних команд і розроблення проектних пропозицій для вирішення проблем і впровадження інновацій на конкретному підприємстві; комерціалізація знання, створених вченими-дослідниками; організація створення та використання освітніх краудсорсингових платформ і проведення неформальних обмінів знаннями та навичками. Застосування вище зазначених механізмів сприятиме адаптації освітніх програм та формуванню навичок і компетентностей, які відповідають вимогам ринку праці.

Встановлено принципи взаємодії закладів вищої освіти з роботодавцями: участі та партнерства; об'єктивності/неупередженості; добросовісності; прозорості; відповідальності та підзвітності; толерантності; ефективності та доцільності проблемам, пріоритетам і цілям ефективної взаємодії закладу вищої освіти та роботодавців, які підвищують ефективність комунікацій та якість вищої освіти.

Ключові слова: заклади вищої освіти, механізми взаємодії, освітні програми, роботодавці, ринок праці.

Вступ. Глобалізація, економіка знань, зміна демографії, технічний прогрес і зміни на ринку праці є рушійною силою соціальних та економічних змін та трансформації вищої освіти в усьому світі. Потреба у трансформації вищої освіти відповідно до запитів ринку праці відображена у стратегічних європейських «Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development» (2015), «Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning» (2018), «Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area : Bucharest Communiqué» (2012), «Rome Ministerial Communiqué» (2020), програмі ЮНЕСКО «Education 2030» (2020), «European Year of Skills-2023» (2022) та національних («Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» (2017), «Стратегії людського розвитку» (2021), «Національної економічної стратегії на період до 2030 року» (2021), «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» (2021), «Стратегія розвитку вищої освіти в Укра-

їні на 2022-2032 рр.» (2022)) документах і нормативно-правових актах (розпорядження КМ України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації «Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року»» (2020)), у яких наголошується на необхідності подальшої диференціації освітніх програм як засобу кращої адаптації вищої освіти до конкретних національних та місцевих потреб та забезпечення працевлаштування випускників закладів вищої освіти (далі – ЗВО).

Водночас у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні виокремлено наступні проблеми щодо «...невідповідності змісту та якості вищої освіти актуальним потребам суспільства та національної економіки:

– розрив між системою вищої освіти та ринком праці (невідповідність змісту освіти вимогам роботодавців, недостатня участь зацікавлених сторін у створенні та удосконаленні

переліку компетентностей, освітніх програм, недостатня забезпеченість базами для виробничої практики студентів тощо);

- консерватизм ЗВО при формуванні освітніх програм;

- недостатня підготовленість громадськості до участі у формуванні стандартів і програм навчання;

- відсутність механізмів зворотного зв'язку між роботодавцями, студентами, ЗВО, іншими зацікавленими особами та моніторингу зайнятості випускників» [Стратегії розвитку вищої освіти в Україні].

Наслідком цього, як зазначено в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні «...є невідповідність навичок випускників ЗВО потребам роботодавців. Водночас 61 % респондентів з числа роботодавців, зазначають нестачу у випускників ЗВО практичних професійних навичок, відірваність теоретичних знань від практики, непідготовленість до роботи в реальному секторі економіки» [Стратегії розвитку вищої освіти в Україні : 23].

Враховуючи вище зазначене проблема пошуку принципів і механізмів взаємодії ЗВО та роботодавців у контексті адаптації освітніх програм відповідно до потреб ринку праці є особливо актуальною і потребує ґрунтовного дослідження.

Мета дослідження: виявити принципи та механізми взаємодії вищої освіти та роботодавців в контексті адаптації освітніх програм відповідно до вимог ринку праці. Досягнення мети передбачає вирішення наступного завдання: встановити принципи комунікації та механізми взаємодії ЗВО з роботодавцями з метою адаптації освітніх програм до вимог ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивні темпи розвитку суспільства та економіки призводять до швидких змін на ринках праці, одні професії зникають, нові професії з'являються, відповідно ринок праці потребує нових навичок і компетентностей, тому ЗВО необхідно формувати нові теоретичні знання й розвивати нові навички та компетентності у випускників, що сприятиме їх успішному працевлаштуванню на ринку праці. Для розуміння існуючих потреб у навичках і компетентностях на ринку праці та напрямів адаптації чинних освітніх програм

нагальною є потреба у налагодження ефективної взаємодії між ЗВО та роботодавцями.

У рамковій програмі ЮНЕСКО «Education 2030» (2020), наголошено, що важливе значення для формування затребуваних навичок має наявність гнучких способів навчання. Особлива увага має бути зосереджена на необхідності розвитку когнітивних і соціальних навичок високого рівня, таких як вирішення проблем, критичне мислення, творчий підхід, командна робота, комунікативні навички та вирішення конфліктів, які можна застосовувати в різних професійних галузях [Education 2030].

Інституціональні проблеми взаємодії стейкхолдерів у вищій освіті, напрями підвищення ефективності співпраці висвітлено як у вітчизняних, так і зарубіжних працях І. Андрощук, І. Андрощук; Л. Ільїч; Н. Васиньової; І. Гевко, В. Борисова; J. Berbegal-Mirabent, D. Gil-Doménech, D. Ribeiro-Soriano; C. Staiculescu, M.-L. Lacatus, R. Livinti; H. Bathelt, D. Kogler and A. Munro; B. Clarysse, V. Tartari, and A. Salter; N. Bidabadi, A. Nasrifahani, A. Hollahi, and R. Khalili; D. Yordanova та ін.

Встановлено, що взаємодія ЗВО з роботодавцями ґрунтується на таких основних принципах.

Принцип участі та партнерства – визнання вирішального значення участі стейкхолдерів у результативності освітньої політики, цінності їхніх знань і досвіду в процесі формування політики; участь в ухваленні рішень щодо актуальності змісту, структури освітньої програми, тематики кваліфікаційних робіт тощо.

Принцип об'єктивності/ неупередженості – прийняття чи відхилення пропозицій роботодавців виключно на основі об'єктивних і прийнятних аргументів.

Принцип доброчесності – дотримання правил доброчесності, принципова відмова від шахрайства, маніпуляцій процедурами, методами та результатами під час проведення спільних наукових досліджень, виконання проєктів тощо.

Принцип прозорості – надання інформації про використання пропозицій і рекомендацій роботодавців щодо удосконалення освітнього процесу, освітніх програм, програм практик тощо.

Принцип відповідальності та підзвітності – забезпечення якісної організації та проведення практики/стажування на базі установи/підприємства та надання відповідних звітів.

Принцип толерантності – недопущення практики приниження гідності учасників освітнього процесу, застосування дискримінаційних обмежень.

Принцип ефективності – проведення результативних заходів за умови оптимальних витрат бюджетних та інших ресурсів ЗВО та роботодавців.

Принцип доцільності – проведення зустрічей, консультацій, що відповідають проблемам, пріоритетам і цілям ефективної взаємодії ЗВО та роботодавців [Панцир : 18-20].

Застосування вище зазначених принципів взаємодії ЗВО та роботодавців підвищує довіру між учасниками, ефективність співпраці та якість вищої освіти.

Проведений аналіз вітчизняних наукових джерел [Васиньова; Гевко; Борисов; Ільч; Андрощук, Андрощук], дав можливість встановити існуючі механізми взаємодії між ЗВО та роботодавцями. Механізми взаємодії вітчизняних роботодавців й ЗВО щодо організації освітнього процесу та адаптації освітніх програм відповідно до потреб ринку праці представлено у табл. 1.

Як видно з табл. 1 у практиці вітчизняних ЗВО використовуються значна кількість різноманітних механізмів співпраці з роботодавцями. Зокрема, найбільш поширеними є: участь у розробленні освітніх програм; удосконалення змістовної частини освітніх програм та навчальних планів; залучення до освітнього процесу фахівців-практиків (читання лекцій, проведення практичних занять тощо) та організація практичної підготовки на базі підприємств-партнерів. Часто роботодавці залучаються до експертного оцінювання освітніх програм, навчальних планів та оцінювання актуальності тем кваліфікаційних робіт. Рідко – до підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО на базі підприємств-роботодавців; створення спільних лабораторій у ЗВО; спільного проведення роботодавцями та ЗВО студентських наукових заходів і конкурсів. Позитивним є той факт, що роботодавці залучені до складу вечних рад ЗВО, тому можуть здійснювати вплив на освітній процес, а також, вносити зміни до нормативних документів щодо підвищення якості освітнього процесу. Проте, як зазначають

Таблиця 1

Механізми взаємодії закладів вищої освіти та роботодавців: вітчизняний досвід

Механізми/Автори	Васильова Н.	Гевко І., Борисов В.	Ільч Л.	Андрощук І.В., Андрощук І. П.
Експертне оцінювання освітніх програм та навчальних планів	+			+
Участь у розробленні освітніх програм	+	+		+
Удосконалення змістовної частини освітніх програм та навчальних планів	+		+	+
Залучення до освітнього процесу фахівців-практиків (читання лекцій, проведення практичних занять тощо)	+	+		+
Аналіз якості навчально-методичного забезпечення	+			
Організація практичної підготовки на базі підприємств-партнерів	+	+	+	+
Оцінювання актуальності тем кваліфікаційних робіт	+			+
Експертне оцінювання рівня підготовки випускників до професійної діяльності	+		+	+
Участь у вивченні потреби ринку праці у фахівцях за спеціальностями (освітніми програмами)			+	
Сприяння підвищенню кваліфікації науково-педагогічних працівників ЗВО на базі підприємств-роботодавців		+		
Створення спільних лабораторій, підтримка матеріальної бази ЗВО тощо		+		
Періодичне дослідження думки роботодавців щодо якості освіти випускників				+
Спільне проведення роботодавцями та ЗВО студентських наукових заходів і конкурсів				+

І. Гевко, В. Борисов у праці «Взаємодія стейкхолдерів із закладами вищої освіти в умовах оптимізації освітнього процесу» чимало форм співпраці передбачених в системі вищої освіти України, найчастіше мають формальний характер. Хоча слід визнати, що окремі українські ЗВО вже мають інноваційний досвід співпраці з роботодавцями та мають позитивний ефект –

відносно високу затребуваність їх випускників на ринку праці [Гевко, Борисов : 63].

Проведено огляд зарубіжних наукових джерел [Bramwell and Wolfe; Staiculescu, Lacatus, Livinti; Bathelt, Kogler and Munro; Bidabadi, Nasrisfahani, Hollahi and Khalili; Yordanova] щодо механізмів співробітництва між ЗВО та роботодавцями, з акцентом на розробленні освітніх програм відповідно до вимог ринку праці (табл. 2).

Таблиця 2

Механізми взаємодії закладів вищої освіти та роботодавців: зарубіжний досвід

Механізми /Автори	Bramwel A. and Wolfe D.	Staiculescu C, Lacatus M.-L., Livinti R.	Bathelt H., Kogler D. and Munro A.	Bidabadi N., Nasrisfahani A., Hollahi A. and Khalili, R.	Yordanova D.
Мобільність та стажування персоналу та студентів	+				
Співпраця з проектування та розроблення освітньої програми	+	+		+	+
Залучення фахівців практиків до викладацької діяльності	+			+	+
Комерціалізація знання, створених вченими-дослідниками	+		+	+	
Залучення представників бізнесу до управлінських структур ЗВО		+			+
Створення наукових парків та бізнес-інкубаторів	+		+		
Проведення неформальних обмінів знаннями та навичками		+		+	+
Створення центрів високих технологій		+			+
Створення офісів трансферу технологій			+		+
Просування створених нових компаній і стартапів			+	+	
Участь у розробленні навчального плану та навчальних ресурсів		+		+	
Організація практичної підготовки на базі підприємств-партнерів	+		+	+	+
Організація роботодавцями ярмарок вакансій		+			
Участь роботодавців у публічних дебатах щодо освітньої політики		+			
Організація спільних команд і розроблення проектних пропозицій для вирішення проблем і впровадження інновацій на конкретному підприємстві	+		+		+
Спільне формулювання вимог до результатів навчання випускників					+
Створення та використання освітніх краудсорсингових платформ		+		+	+

Відомості подані у табл. 2 свідчать, що у практиці зарубіжних ЗВО найбільш поширеними механізмами співпраці з роботодавцями є: співпраця в розробленні освітніх програм; залучення фахівців практиків до викладацької діяльності; комерціалізація знань, створених вченими-дослідниками; проведення неформальних обмінів знаннями та навичками; організація практичної підготовки на базі підприємств-партнерів; організація спільних команд та розроблення проектних пропозицій для вирішення проблем і впровадження інновацій на конкретному підприємстві; створення та використання освітніх краудсорсингових платформ. Рідше роботодавці залучаються до управлінських структур ЗВО; розроблення навчального плану та навчальних ресурсів; створення центрів високих технологій та трансферу технологій. Поодинокі – до організації ярмарок вакансій та участі у публічних дебатах щодо освітньої політики.

Результати й висновки. Отже, на підставі проведеного аналізу наукових джерел встановлено, що як вітчизняні, так і зарубіжні ЗВО активно залучають роботодавців до удосконалення та адаптації освітніх програм відповідно до вимог ринку праці. Найбільш поширеними

механізмами взаємодії ЗВО та роботодавців є: співпраця в розробленні освітніх програм; залучення фахівців практиків до викладацької діяльності; організація практичної підготовки на базі підприємств-партнерів. На нашу думку, перспективними для вітчизняних ЗВО механізмами взаємодії можуть бути: комерціалізація знання, створених вченими-дослідниками; організація спільних (ЗВО та роботодавці) команд і розроблення проектних пропозицій для вирішення проблем і впровадження інновацій на конкретному підприємстві; створення центрів високих технологій офісів трансферу технологій; просування створених нових компаній і стартапів; створення та використання освітніх краудсорсингових платформ і проведення неформальних обмінів знаннями та навичками. Застосування вище зазначених механізмів сприятиме оновленню та адаптації освітніх програм з орієнтацією на формуванню навичок і компетентностей, які відповідають вимогам ринку праці. Крім того, їх застосування сприятиме розвитку інноваційної діяльності ЗВО та підвищать довіру роботодавці результатів наукових досліджень та якості підготовки випускників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І.В., Андрощук І. П. Співпраця закладів вищої освіти із стейкхолдерами як умова підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. Вип. 29 (2) С. 215-226. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29> (дата звернення: 10.07.2023).
2. Васиньова Н. Стейкхолдерський підхід як умова стратегічного розвитку університету. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 57. Т. 1. С. 250-254. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/57_2022/part_1/36.pdf (дата звернення: 06.08.2023).
3. Гевко І. В., Борисов В. В. Взаємодія стейкхолдерів із закладами вищої освіти в умовах оптимізації освітнього процесу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького* Серія «Педагогічні науки». 2020. Вип. № 3. С. 57-63. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3922/4185> (дата звернення: 01.08.2023).
4. Ільч Л. Взаємодія ринків праці та освіти: сутність характерні риси та модель функціонування. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 69-74. URL: <http://www.economy.in.ua/index.php?op=1&z=3744&i=13> (дата звернення: 04.09.2023).
5. Місцевий економічний розвиток і місцева демократія: діалоги зі стейкхолдерами: Путівник для лідерів громад: упор. С. Панцир. К.: Юстон, 2020. 128 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21040> (дата звернення: 12.09.2023).
6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 18.08.2023).
7. Bathelt H., Kogler D. F. and Munro A. K.A (2010). A knowledge-based typology of university spin-offs in the context of regional economic development. *Technovation*. 30(9-10), P. 519-532. 10.1016/j.technovation.2010.04.003 (дата звернення: 17.06.2023).
8. Bidabadi, N., Nasrisfahani, A., Hollahi, A. and Khalili, R. Effective teaching methods in higher education: requirements and barriers. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism*. 2016. 4(4).
9. Bramwell, A. and Wolfe, D. A. Universities and regional economic development: the entrepreneurial University of Waterloo. *Research Policy*. 2008. 37(8). P. 1175-1187. 10.1016/j.respol.2008.04.016
10. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. 2015 P. 42-44 URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>

11. Staiculescu C., Lacatus M.-L., Livinti R. Employers expectations and requirements. Case study: Employers of Schools of Economics and Business Graduates in Romania. Proceedings of the 15th International Conference on Business Excellence. 2021. P. 185-195. DOI: 10.2478/picbe-2021-0018.
12. Yordanova D. University-industry cooperation for encouragement of graduating employability – methodology for evaluation. 2018. Vol. 12. P. 1048-1058 URL: <https://sciendo.com/article/10.2478/picbe-2018-0094?intcmp=trendmd>

REFERENCES

1. Androshchuk I.V., Androshchuk I. P. (2020). Spivpratsia zakladiv vyshchoi osvity iz steikkholderamy yak umova pidvyshchennia efektyvnosti pidhotovky maibutnikh pedahohiv. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Vyp. 29 (2) S. 215-226. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29> [in Ukrainian].
2. Vasynova N. (2022). Steikkholderskyi pidkhid yak umova stratehichnoho rozvytku universytetu. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 57. T. 1. S. 250-254. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/57_2022/part_1/36.pdf [in Ukrainian].
3. Hevko I. V., Borysov V. V. (2020). Vzaiemodiia steikkholderiv iz zakladamy vyshchoi osvity v umovakh optymizatsii osvitnoho protsesu. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho Seriiia «Pedahohichni nauky». Vyp. № 3. S. 57-63. URL: <https://ped-ejournal.edu.edu.ua/article/view/3922/4185> [in Ukrainian].
4. Ilich L. (2017). Vzaiemodiia rynkiv pratsi ta osvity: sutnist kharakterni rysy ta model funktsionuvannia. Ekonomika ta derzhava. № 4. S. 69-74. URL: <http://www.economy.in.ua/index.php?op=1&z=3744&i=13> [in Ukrainian].
5. Mistsevyi ekonomichnyi rozvytok i mistseva demokratiia: dialohy zi steikkholderamy: Putivnyk dlia lideriv hromad (2020). upor. S. Pantsyr. K.: Yuston. 128 s. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21040> [in Ukrainian].
6. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky. (2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].
7. Bathelt H., Kogler D. F. and Munro A. K.A (2010). A knowledge-based typology of university spin-offs in the context of regional economic development. Technovation. 30 (9-10), 519-532. DOI: 10.1016/j.technovation.2010.04.003
8. Bidabadi, N., Nasrifahani, A., Hollahi, A. and Khalili, R. (2016). Effective teaching methods in higher education: requirements and barriers. Journal of Advances in Medical Education & Professionalism, 4(4).
9. Bramwell, A. and Wolfe, D. A. (2008). Universities and regional economic development: the entrepreneurial University of Waterloo. Research Policy, 37(8), 1175- 1187. DOI: 10.1016/j.respol.2008.04.016
10. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. (2015). URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>
11. Staiculescu C., Lacatus M.-L., Livinti R. (2021). Employers expectations and requirements. Case study: Employers of Schools of Economics and Business Graduates in Romania. Proceedings of the 15th International Conference on Business Excellence. 185-195. URL: https://www.researchgate.net/publication/358193539_Employers_expectations_and_requirements_Case_study_Employers_of_Schools_of_Economics_and_Business_Graduates_in_Romania DOI: 10.2478/picbe-2021-0018.
12. Yordanova D. (2018). University-industry cooperation for encouragement of graduating employability – methodology for evaluation. Volume & Issue: Volume 12. 1048-1058 URL: <https://sciendo.com/article/10.2478/picbe-2018-0094?intcmp=trendmd>

Yu. A. SKYBA

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Deputy Director for Scientific Work,
Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: y.skyba@ihed.org.ua
<http://orcid.org/0000-0003-2238-8272>*

PRINCIPLES AND MECHANISMS OF INTERACTION OF HIGHER EDUCATION AND EMPLOYERS IN THE CONTEXT OF ADAPTATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS OF THE LABOR MARKET: NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCE

The article examines the experience of national and foreign higher education institutions regarding the principles and mechanisms of interaction with employers in order to adapt educational programs to the needs of the labor market. It was established that the most common mechanisms of interaction of both national and foreign higher education institutions

with employers are: cooperation with the development of educational programs; involvement of practitioners in teaching activities; organization of practical training on the basis of partner enterprises. Prospective mechanisms of interaction between national higher education institutions and employers have been identified: joint teams and development of project proposals to solve problems and implement innovations at a specific enterprise; commercialization of knowledge created by research scientists; organizing the creation and use of educational crowdsourcing platforms and conducting informal exchanges of knowledge and skills.

The application of the above-mentioned mechanisms will contribute to the adaptation of educational programs and the formation of skills and competencies that meet the requirements of the labor market. The principles of interaction of higher education institutions and employers have been established: participation and partnership; objectivity/impartiality; integrity; transparency; responsibility and accountability; tolerance; effectiveness and expediency of the problems, priorities and goals of effective interaction of the higher education institution and employers, which increase the effectiveness of communication and the quality of higher education.

Key words: higher education institutions, interaction mechanisms, educational programs, employers, labor market.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.17>**О. Л. ФАСТ**

кандидат педагогічних наук, доцент,
 проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці,
 Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
 Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
 Електронна пошта: olhafast.ua@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-7216-0044>

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ДОКТОРСЬКОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Представлено аналіз зарубіжних аналітичних документів, науково-педагогічної літератури з метою розкриття соціальних аспектів управління якістю докторської освіти у глобальному вимірі. Соціальні аспекти докторської підготовки сьогодні лідирують у порядках денних на рівнях урядових політик, інституційних та субінституційних університетських практик у багатьох країнах світу. Кризові явища, спричинені нерівністю, війнами, екологічними проблемами, формують нові виклики, з якими стикаються університети у XXI столітті. Сфера докторської освіти – не є винятком і чутливо реагує на соціально-політичні та економічні зрушення. Все більш гостро постають питання соціальної підтримки вразливих категорій здобувачів вищої освіти докторського рівня – біженців, внутрішньо-переміщених осіб, студентів, що залишилися на територіях, близьких до зони бойових дій, докторантів у кризових життєвих ситуаціях та інші категорій. Тривала повномасштабна війна на території України зумовлює перегляд вітчизняних підходів до трактування сутності таких понять, як «університетська соціальна відповідальність», «культура якості», «соціальна місія університету» та ін. Загроза втрати цілого покоління вчених, спричинена війною, увиразнює нагальність пріоритетизації гуманних цінностей в управлінні вітчизняною докторською освітою, що дозволить поглянути на її потреби та проблеми передусім крізь соціальну призму – перманентна соціальна та академічна підтримка аспірантів та наукових керівників, що мають статус біженців, соціальна адаптація аспірантів та наукових керівників, зокрема і в умовах переміщених ЗВО в межах країни, патерни збереження їх ментального здоров'я, організаційно-фінансові аспекти (додаткове фінансування дослідницьких проектів, пролонгація термінів для продовження/завершення дисертаційних досліджень).

Ключові слова: управління якістю, докторська освіта, культура якості закладу вищої освіти, соціально відповідальне управління, глобалізація, Ганноверські рекомендації.

Поставлення проблеми. Глобалізаційні процеси в освіті та зростаюча конкурентність зумовлюють потребу в організацій, зокрема освітніх, в інституційних змінах, орієнтованих на якість/«якісних змінах». За S. Marginson, глобалізація є геопросторовим процесом зростання взаємозалежності й конвергенції [Marginson, 2007]. Дослідники цієї проблематики [Cardona, Pardo & Dasi, 2020] стверджують, що зрозуміти сутність процесу змін у закладах вищої освіти з наукового погляду можна завдяки такому поняттю, як **інституційний ізоморфізм** (англ. *institutional isomorphism*), яке розкриває механізми мотивації ЗВО здійснювати процес змін як відповідь на тиск зовнішніх (державне та інституційне врядування) та внутрішніх (академічні спільноти, наукові школи, тематичні групи, інші заклади тощо) чинників.

Мета статті: здійснити аналіз зарубіжних аналітичних документів, науково-педагогічної літератури з метою розкриття соціальних аспектів управління якістю докторської освіти у глобальному вимірі.

Результати та дискусії. У працях зарубіжних вчених характеристики такого міждисциплінарного поняття, як «управління якістю», зокрема у системі вищої освіти (англ. *quality management of higher education*), розкриваються через концепти управління змінами, інституційної культури, інституціоналізму.

Зарубіжними вченими [DiMaggo and Powel, 1983] було розроблено три типи ізоморфізму, що описують відмінності між організаціями, зважаючи на інституційні тиски, а саме: примусовий (coercive), mimetic (наслідувальний) і нормативний (normative) ізоморфізм. Схарактеризуємо їх стисло.

– *Примусовий (coercive) ізоморфізм* виникає як відповідь на формальні та інформальні тиски, що виникають зі сторони державної освітньої політики, суспільства, культурного сектору, урядової політики, зокрема у частині регулювання та фінансування. У системі вищої освіти це означає, що стандартизовані процедури, нормативне регулювання, цінності і норми, прийняті у суспільстві, можуть впливати на багато аспектів організаційної культури вишу та його готовності/ неготовності/ опірності змінам.

– *Наслідувальний (mimetic) ізоморфізм* виникає, коли стратегічні цілі та інституційні процедури закладу є нечіткими та доволі амбіційними, а відтак виникає потреба імітувати (наслідувати) практики та процедури інших закладів освіти, що успішно справляються зі схожими завданнями. У такий спосіб заклад вищої освіти реагує на невизначеність і намагається переймати чужий досвід, який розглядає як успішний.

– *Нормативний (normative) ізоморфізм* тісно пов'язаний із попередніми двома типами, оскільки асоціюється із можливим примусовим або імітаційним тиском, що може чинитися на заклад зі сторони професійних мікрогруп, мереж та спільнот, що користуються у своїх інституціях та поза ними певним авторитетом та престижем [Cardona, Pardo & Dasi, 2020].

Досліджуючи означену проблематику на прикладі University of Antioquia у Колумбії колектив авторів з Іспанії та Колумбії L. Cardona, M. Pardo & A. Dasi приходять до висновку, що культура якості (через якість змін) формується в університеті завдяки поєднанню усіх трьох типів тиску на освітні заклади: державна політика унормовує стандарти, процедури, критерії звітності тощо, що, відповідно, має логічне продовження на локальному рівні інституційного врядування; з іншої сторони – більш широке залучення представників партнерських вишів, експертних середовищ, академічних груп, вивчення інноваційних передових освітніх практик та їх врахування у прийнятті рішень є також ознакою інституційних змін в університеті як відповідь на зовнішні та внутрішні тиски [Cardona, Pardo & Dasi, 2020].

У контексті реформування вітчизняної системи докторської освіти, що в останні роки

знає динамічних змін, важливо враховувати засадничі ідеї інституційної теорії змін як на рівні розроблення механізмів державного регулювання цього рівня вищої освіти, так і на рівні інституційних практик формування культури якості у закладах вищої освіти.

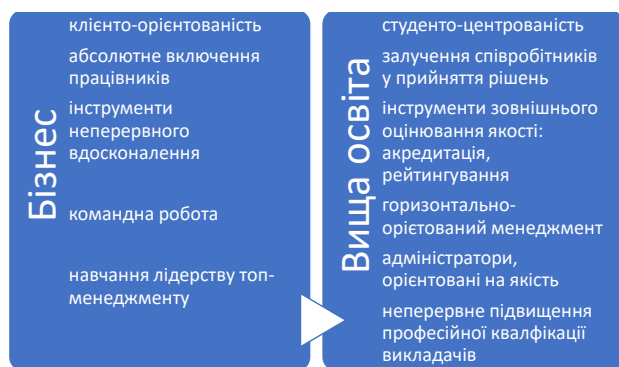
Варто відмітити, що українські дослідники Н. Пасько, О. Пасько піддають критиці потенціал інституційного ізоморфізму, натомість альтернативною теорією вбачають «*інституційний алломорфізм*», оскільки «ізоморфізм – це схожість, повторювання, копіювання, точне наслідування; алломорфізм – це диференціація, різноманітність, відмінність. Тому «алломорфічний підхід є бажаним вибором для українських університетів, оскільки саме такий підхід дозволяє одночасно зі збереженням певних традицій та усталених підходів застосовувати нові, прогресивні форми». Автори переконують, що «основами інституційного алломорфізму, які підтримують «глобальний шаблон» для українських університетів на сьогодні є застосування механізмів врядування (саме врядування, а не управління), запровадження моделей управління, схожих на бізнесові (дієві наглядові ради з представництвом усіх зацікавлених сторін), активна співпраця, навіть кооперація, з реальним сектором економіки» [Н. Пасько, О. Пасько, 2015].

Правомірно підсумувати, що і в межах інституційної теорії змін ключовим постулатом, що забезпечуватиме якість інституційної політики закладу, є залучення до прийняття рішень, до процедур урядування усіх учасників освітнього процесу та представників інших зацікавлених сторін, а також врахування їх потреб, запитів, цінностей, візій.

До прикладу, в одному з останніх досліджень [Manarbek, et al. 2020] автори констатують, що заклади вищої освіти продовжують зазнавати усе більшого тиску, зумовленого орієнтацією на «якість» політик урядування, динамічно зростаючої змагальності на національному та міжнародному рівнях, запити стейкхолдерів, представників бізнес-середовищ тощо. Однак, ще зовсім нещодавно, як стверджується у дослідженні [M. Seyfried, M. Ansmann, P. Pohlenz, 2019], відповідальність за якість освіти покладалася основною мірою тільки на викладачів і розглядалася як сфера їх пер-

сональної відповідальності. Відтак, на сучасному етапі не тільки зростає пильність уваги до управління якістю, яку вчені [Stensaker, 2008; Birnbaum, 2000] називають «трендом якості» та «управлінським мейнстрімом», а ЗВО, фактично, змушені перебудовувати інституційні механізми управління якістю, у тому числі, орієнтуючись на інноваційні підходи в управлінні якістю, що зародилися у межах інституційної теорії управління (institutional theory) та підтвердили ефективність у бізнес-сфері. Управління якістю формує сьогодні порядок денний не тільки у забезпеченні ефективності бізнесів, а й урядових структур, сфер вищої освіти та публічного адміністрування.

На основі аналізу наукових публікацій дослідниці Manarbek G. [Marenbek, et al. 2020] представляє прикладне застосування ключових бізнес-концептів управління якістю у системі вищої освіти (рис. 1).

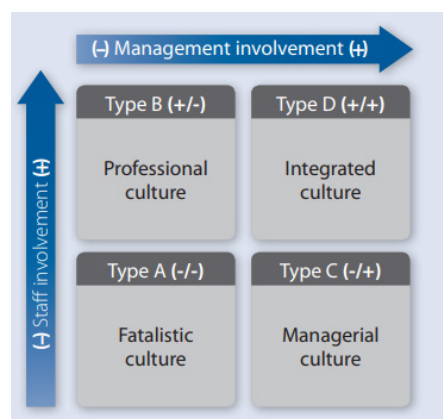

Рис. 1. Застосунок бізнес-концептів управління якістю у системі вищої освіти [Manarbek G., et al. 2020, p. 6]

На рівні освітньої політики з питань докторської освіти у країнах ЄС знаходимо підтвердження тезам, зазначеним вище, у дослідженні у межах міжнародного проекту «Quality Assurance in Doctoral Education - Results of the ARDE project».¹ Зокрема, у звітних матеріалах цього міжнародного проекту під егідою Європейської асоціації університетів зазначається, що забезпечення якості вищої освіти докторського рівня має характеризуватися збалансованістю таких цілей, як підзвітність та вдосконалення. Ефективною відповіддю університетів на такі виклики є розвиток **культури**

тури якості, яку прийнято тлумачити як організаційну культуру, яка спрямована на постійне підвищення якості та характеризується поєднанням двох різних, але взаємопов'язаних складових: з однієї сторони, це культурні/ психологічні конструкти (спільні цінності, переконання, очікування та відповідальність щодо якості); з іншої сторони, – це структуровані/ менеджерські елементи з чітко визначеними заходами, що підвищують якість та об'єднують індивідуальні зусилля усіх учасників процесу².

У аналітичних матеріалах, підготовлених Andrée Sursock (EUA), пропонується системний підхід до комбінації управлінських підходів за типами «зверху вниз» і «знизу вгору» щодо формування культури якості в університетському середовищі (рис. 2)³.

Рис. 2. Типологія культури якості [A. Sursock]

У контексті культури якості вчена виділяє такі можливі типи:

- Тип А (фаталістична культура): залучення керівництва, персоналу та студентів є слабким, що призводить до неефективності; за такого підходу ніхто насправді не несе відповідальності за якість;
- Тип В (професійна культура): прихильність до якості є несистемною та закладеною у професійних ролях співробітників, а залучення керівної ланки є слабким, як наслідок, існує певна прихильність до якості, але не культура якості;
- Тип С (управлінська культура): залучення керівництва є високим, а залучення персоналу/студентів низьким, тому превалюють

¹ Quality Assurance in Doctoral Education - Results of the ARDE project. European University Association. 2013. Available through www.eua.be

² Quality Assurance in Doctoral Education - Results of the ARDE project. European University Association. 2013. P. 13.

³ Sursock, A., 2011, Examining Quality Culture – Part II: Processes and Tools – Participation, Ownership and Bureaucracy, p. 57.

формальні процедуро-орієнтовані підходи до управління якістю;

- Тип D (інтегрована (об'єднуюча культура): висока залученість як керівництва, так і персоналу/студентів, що забезпечує справжню культуру якості.

Підсовуючи короткий аналіз наукового дискурсу, викладений вище, правомірно стверджувати, що управління якістю докторської освіти має бути соціально відповідальним і його ефективність значною мірою визначатиметься орієнтованістю на особистість, - здобувача наукового ступеня, наукового керівника, патерни їх взаємодії (професійної, особистісної) та залученості до прийняття рішень.

На рівні європейської освітньої політики знаходимо підтвердження таким тезам у численних документах: Паризьке комюніке, 2018; Римське Комюніке, 2020; Рекомендаційні матеріали Ліги Європейських дослідницьких університетів щодо цілісного наукового керівництва, 2023; низка звітних матеріалів Європейської ради з питань докторської освіти (2009–2023 рр).

Грунтовна наукова праця “Towards a Global Value System in Doctoral Education”, підготовлена колективом вчених світового рівня, є однією з найостанніших розвідок, що розкриває соціальні виміри реформування докторської освіти у глобальному масштабі [Nerad, M. et al]. Автори пропонують огляд таких аспектів піднятої проблеми, як: вплив пандемії COVID-19 на підготовку докторів філософії у країнах ЄС, США, Канади, Китаю, Нової Зеландії, зокрема, значна увага приділена соціальному та ментальному благополуччю здобувачів освіти рівня PhD/ еквівалентним рівням); механізми забезпечення якості докторської освіти та приклади диверсифікованих практик урядування на національних рівнях; основні зміни, тренди та особливості наукового керівництва у XXI столітті; динаміка фінансування докторської освіти та досліджень у глобальному ландшафті змін; розвиток мобільності (міжнародної, міжсекторальної, міждисциплінарної, віртуальної) та її вплив на нарощення потенціалу докторської освіти; розширення ринку праці та основні виклики у працевлаштуванні молодих вчених); вплив геополітичних реалій на розвиток соціальної місії нового покоління талановитої наукової молоді тощо [Nerad, 2022].

Наскрізними для наукового переосмислення піднятих питань є **цінності**. Автори задаються питанням: якою має бути глобальна система ключових цінностей, яка формуватиме своєрідне соціальне тло докторської освіти у сучасному світі, який існує, за твердженням авторів, на зламі криз, а саме:

- криза здоров'я – пандемія COVID-19;
- криза, створена людиною – постійні війни у Ємені, Сирії, Афганістані, а тепер і неспровокована, жорстока війна проти України (*прим. авт.* - хоча автори праці уникають називати рф країною-агресором);
- довготривала екологічна криза – прискорювані темпи кліматичних змін змушують повертати це питання на порядок денний поряд із війнами [Nerad, с. 6].

Зважаючи на такі глобальні виклики, від представників світових драйверів у галузі докторської освіти (наприклад, Рада з питань докторської освіти при Асоціації європейських університетів (EUA-CDE), профільні дослідницькі центри (наприклад, Center for Innovation and Research in Graduate Education (CIRGE) at the University of Washington); ціла низка професійних асоціацій та спільнот на національному та інтернаціональному рівнях (International Doctoral Education Research Network (IDERN), League of European Research Universities (LERU) та ін.) очікується соціально відповідальне лідерство, ґрунтоване на запровадженні глобальних цінностей, що дозволить академічним середовищам університетів бути не «білою вежею зі слонової кістки», як їх метафорично порівнюють у численних зарубіжних дослідженнях, а стати справді «екосистемами знань», що продукують ціннісні зміни і технологічні рішення у розв'язанні політичних, гуманітарних, екологічних криз XXI століття.

Зазначені вище тенденції підкреслюють очевидність та нагальність пошуку нових моделей та підходів в управлінні якістю докторської освіти, а особливо, з огляду на те, що «масовізація» вищої освіти у цілому і докторського її рівня зокрема продовжується глобально [Nerad, 2022]. Із 2000 року спостерігається зростання показників залученості до навчання в аспірантурі у низці країн, зокрема у Китаї, а також у Бразилії, Чилі, Малайзії, Мексиці та Південній Африці. У більшості країн з економікою, що розвивається, це

Таблиця 1

Динаміка присудження ступеня доктора філософії у період 1991-2016 рр. [Nerad, с. 20]

Country	1991	2004	2008	2012	2014	2016	2017
Australia	N/A	5,000	6,500	6,547	8,400	9,086	9,041
Brazil	N/A	N/A	10,700	13,912	16,745	20,605	
Canada (*2005)		5,600*			7,190	7,768	7,059
China	2,000	23,400	43,800	51,713	53,653	55,011	
Chile	232						725
Germany	22,000	23,100	25,600	26,807	28,147	29,303	28,404
India (*2011)	N/A	17,850	18,700	21,544*	21,830	25,095	
Japan (*2011)	10,000	16,900	17,300	15,911*	15,714	15,805	
Malaysia	750						4,556
Mexico							6,970
New Zealand							1,500
South Africa						3,057	
South Korea	1,000	7,950	9,400	12,243	12,931	13,882	
United Kingdom	8,000	15,300	16,600	20,438	25,020	27,366	
United States	37,000	48,500	61,730	62,071	67,591	69,525	

зростання ґрунтувалось на низьких стандартах і головним чином завдяки ефекту конвеєра від зростання загального доступу до освіти. Наприклад, у період з 2005 по 2017 рік Чилі збільшила кількість присуджених наукових ступенів на 213 відсотків (з 232 до 725), а у Південній Африці за цей же період спостерігалось зростання на 157 відсотків (з 1189 до 3057) (таблиця 1). Зараз багато урядів пов'язують докторську освіту з інноваціями, економічним зростанням і глобальною конкурентоспроможністю. Однак, деякі уряди забувають, що для такого прямого зв'язку необхідно створити багато додаткових факторів, зокрема, таких як високоякісні дослідження та середовище наставництва в університетах, а також суттєво розширити співпрацю з іншими секторами суспільства та ринку праці, які наймають докторів наук, щоб розвивати найважливіші ланки (M. Nerad, 2020a) [Nerad, с. 19].

У країнах, що характеризуються стабільно широким доступом до вищої освіти, зростання частки докторантів пов'язується зі збільшенням кількості іноземних студентів (Австралія, Нова Зеландія, Великобританія, країни Північної Америки (іноземні докторанти з азійських країн), Південна Африка (іноземні студенти з інших африканських країн)).

Певною мірою зростання у глобальному масштабі частки здобувачів докторської освіти може пояснюватися загостреністю уваги щодо цінностей різноманітності та інклюзивності. Наприклад, як ідеться у дослідженні [Nerad, с. 20],

зафіксовано стабільне зростання представленості жінок у докторських студіях у Німеччині, Чеській Республіці, а також у США, де жінки зараз складають близько половини усіх здобувачів докторського ступеня, що має місце і в Австралії, тоді як у Новій Зеландії жінки перевищують кількість чоловіків. Варто відмітити, що характерними є зусилля урядів країн Північної Америки, Нової Зеландії щодо надання ширшої підтримки для здобувачів докторської освіти з числа історично малопредставлених расових та етнічних груп (наприклад, Māori/корінне населення, Pacific Islands/мігранти у Новій Зеландії) [Nerad, с. 21].

Разом із тим, висловлюється застереження – чи правомірно тенденцію до зростання чисельності присуджених наукових ступенів називати «масовізацією» докторської освіти у світовому масштабі. Вчені наголошують, що це було б неправильно, оскільки відповідно до офіційної статистики (результати досліджень OECD та NSF Science Indicators) зростання чисельності наукових кадрів у глобальному вимірі не є рівномірним, більше того – тільки 2 % населення планети мають ступінь доктора філософії. Частка осіб віком 25 – 65 років з науковим ступенем у світі варіюється у межах 4% – 0,1%. У глобальних масштабах докторська освіта залишається сегментом з досить обмеженим доступом та вибірковістю, шлях до якої потребує значного капіталу – економічного, академічного і соціального [Nerad, с. 30].

Отже, докторська освіта має дійсно стати сферою соціально відповідального лідерства університетів, а соціальні виміри управління її якістю сьогодні формують порядок денний світового експертного середовища. У 2019 році у Ганновері відбулася міжнародна конференція «Forces and Forms in Doctoral Education Worldwide», до організації якої було залучено понад 160 експертів, дослідників освіти, представників рад молодих вчених з усього світу⁴. За результатами конференції було напрацьовано рамковий документ «Ганноверські рекомендації» (2019). Розглянемо коротко їх зміст:

1. Створити глобальну спільну систему цінностей розвитку докторської освіти на основі екології знань та визнання і прагнення подолати існуючу нерівність у доступі до докторської освіти.

2. Розвивати диверсифіковані способи взаємодії вчених, дослідників, сприяючи різноманітності культур, людей та університетів.

3. Заохочувати розвиток різноманітних форм мобільності (міжнародна, міжгалузева, міждисциплінарна, віртуальна), багатовекторних кар'єрних траєкторій задля більш збалансованого розподілу талантів у світі.

4. Зберігати належну підтримку та збалансоване фінансування досліджень у галузі мистецтв, гуманітарних і соціальних наук, визнаючи їх ключову роль в осмисленні питань глобального порядку денного – на рівні з точними та прикладними науками.

5. Розширення спектру наукових досліджень з питань докторської освіти задля вироблення науково обґрунтованих рішень щодо забезпечення її якості у глобальних масштабах.

6. Розвивати інституційне середовище задля неперервної докторської освіти: постійно переглядати та покращувати освітні підходи підготовки наукових кадрів, що враховують їх потреби, запити, невпинно зростаючі виклики цифровізації, потреби міжкультурного та міждисциплінарного діалогу; ефективно реагувати на соціальну нерівність у доступі до докторської освіти, її недостатню соціальну різноманітність з погляду на контингент здобувачів, а також високі показники дострокових відрахувань докторантів з окремих наукових галузей, що стає глобальною тенденцією; напрацьовувати додаткові фінансові інстру-

менти фінансування (індивідуальні гранти), що дозволило б молодим дослідникам адекватно задовільнити життєві потреби.

7. Головною метою докторської освіти має бути і залишається виховання нового покоління добросесних, відповідальних, мислячих вчених, здатних створювати оригінальні, нові знання та ідеї.

Висновки. Соціальні аспекти докторської підготовки сьогодні лідирують у порядках денних на рівнях урядових політик, інституційних та субінституційних університетських практик у багатьох країнах світу. Кризові явища, спричинені нерівністю, війнами, екологічними проблемами, формують нові виклики, з якими стикаються університети у XXI столітті. Сфера докторської освіти – не є винятком і чутливо реагує на соціально-політичні та економічні зрушення. Все більш гостро постають питання соціальної підтримки вразливих категорій здобувачів освіти докторського рівня – біженців, внутрішньо-переміщених осіб, студентів, що залишилися на територіях, близьких до зони бойових дій, докторантів у кризових життєвих ситуаціях та інші категорії. Тривала повномасштабна війна на території України зумовлює перегляд вітчизняних підходів до трактування сутності таких понять, як «університетська соціальна відповідальність», «культура якості», «соціальна місія університету» та ін. Загроза втрати цілого покоління вчених, спричинена війною, увиразнює нагальність пріоритетизації гуманних цінностей в управлінні вітчизняною докторською освітою, що дозволить поглянути на її потреби та проблеми передусім крізь соціальну призму – перманентна соціальна та академічна підтримка аспірантів та наукових керівників, що мають статус біженців, соціальна адаптація аспірантів та наукових керівників, зокрема і в умовах переміщених ЗВО в межах країни, патерни збереження їх ментального здоров'я, організаційно-фінансові аспекти (додаткове фінансування дослідницьких проектів, пролонгація термінів для продовження/ завершення дисертаційних досліджень). Перелік зазначених викликів не є вичерпним, однак оголює ті найнагальніші проблеми, від розв'язання яких залежатиме чи стане сфера вищої освіти дійсно інклюзивною та соціально відповідальною, а інституційна культура якості ЗВО – людино орієнтованою.

⁴ <https://www.doctoral-education.info/hannover-recommendations.php>

ЛІТЕРАТУРА

1. Birnbaum, R. (2000). The life cycle of academic management fads. *The Journal of Higher Education*, 71(1), 1-16. <https://doi.org/10.2307/2649279>.
2. Cardona, L., Pardo, M. & Dasi, A. (2020). The institutional isomorphism in the context of organizational changes in higher education institutions. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 6(1), 61-73.
3. DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The Iron cage revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
4. Manarbek Gulden, Kondybayeva Saltanat, Doszhan Raigul, Turarov Dauren & Abylay Assel, (2020). Quality management of higher education: Innovation approach from perspectives of institutionalism. An exploratory literature review, *Cogent Business & Management*, 7:1, 1749217, DOI: 10.1080/23311975.2020.1749217
5. Marginson, S. (2007). Globalisation, the «Idea of a University» and Its Ethical Regimes. *Higher Education Management and Policy*. Vol. 19. P. 19-34.
6. Nerad, M. et al (eds.), (2022). Towards a Global Core Value System in Doctoral Education. London: UCL Press. <https://doi.org/10.14324/111.9781800080188>
7. Seyfried, M., Ansmann, M., & Pohlenz, P. (2019). Institutional isomorphism, entrepreneurship and effectiveness: The adoption and implementation of quality management in teaching and learning in Germany. *Tertiary Education and Management*, 25(2), 115-129. <https://doi.org/10.1007/s11233-019-09022-3>.
8. Stensaker, B. (2008). Outcomes of quality assurance: A discussion of knowledge, methodology and validity. *Quality in Higher Education*, 14(1), 3-13. <https://doi.org/10.1080/13538320802011532>.
9. Пасько Н. А. Інституційний аломорфізм як альтернатива інституційному ізоморфізму університетів в добу глобалізації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5. С. 325-332. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_5_42.

REFERENCES

1. Birnbaum, R. (2000). The life cycle of academic management fads. *The Journal of Higher Education*, 71(1), 1-16. <https://doi.org/10.2307/2649279>.
  2. Cardona, L., Pardo, M. & Dasi, A. (2020). The institutional isomorphism in the context of organizational changes in higher education institutions. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 6(1), 61-73.
  3. DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The Iron cage revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
  4. Manarbek Gulden, Kondybayeva Saltanat, Doszhan Raigul, Turarov Dauren & Abylay Assel, (2020). Quality management of higher education: Innovation approach from perspectives of institutionalism. An exploratory literature review, *Cogent Business & Management*, 7:1, 1749217, DOI: 10.1080/23311975.2020.1749217
  5. Marginson, S. (2007). Globalisation, the «Idea of a University» and Its Ethical Regimes. *Higher Education Management and Policy*. Vol. 19. P. 19-34.
  6. Nerad, M. et al (eds.) (2022). Towards a Global Core Value System in Doctoral Education. London: UCL Press. <https://doi.org/10.14324/111.9781800080188>
  7. Seyfried, M., Ansmann, M., & Pohlenz, P. (2019). Institutional isomorphism, entrepreneurship and effectiveness: The adoption and implementation of quality management in teaching and learning in Germany. *Tertiary Education and Management*, 25(2), 115-129. <https://doi.org/10.1007/s11233-019-09022-3>.
  8. Stensaker, B. (2008). Outcomes of quality assurance: A discussion of knowledge, methodology and validity. *Quality in Higher Education*, 14(1), 3-13. <https://doi.org/10.1080/13538320802011532>.
  9. Pasko, N. (2015). Institutional allomorphism as an alternative to institutional isomorphism of universities in the era of globalization. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. No. 5. P. 325-332. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_5_42.
-

O. L. FAST

*Candidate of Pedagogy, Associate Professor,
Vice-Rector for Research, Teaching and International Relations,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: ofast@lpc.ukr.education
<http://orcid.org/0000-0001-7216-0044>*

**SOCIAL DIMENSIONS OF DOCTORAL EDUCATION QUALITY MANAGEMENT:
ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE**

The analysis of foreign analytical documents, scientific and pedagogical literature is presented with the aim of revealing the social aspects of managing the quality of doctoral education in a global dimension. Social aspects of doctoral training are today leading the agendas at the levels of government policies, institutional and sub-institutional university practices in many countries of the world. Crisis phenomena caused by inequality, wars, environmental problems form new challenges that universities face in the 21st century. The field of doctoral education is no exception and responds sensitively to socio-political and economic changes. The issue of social support for vulnerable categories of doctoral-level education seekers - refugees, internally displaced persons, students remaining in territories close to the war zone, doctoral students in crisis life situations, and other categories - is becoming increasingly acute. The prolonged full-scale war on the territory of Ukraine necessitates a review of domestic approaches to the interpretation of the essence of such concepts as "university social responsibility", "quality culture", "social mission of the university" and others. The threat of losing an entire generation of scientists caused by the war highlights the urgency of prioritizing humane values in the management of domestic doctoral education, which will allow us to look at its needs and problems primarily through a social prism - permanent social and academic support for graduate students and academic supervisors with refugee status, social adaptation graduate students and academic supervisors, in particular in the conditions of displaced higher education institutions within the country, patterns of preserving their mental health, organizational and financial aspects (additional funding of research projects, extension of deadlines for continuation/completion of dissertation studies).

Key words: quality management, doctoral education, quality culture of higher education institution, socially responsible management, globalization, Hanover recommendations.

МЕТОДИКА ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

УДК 303.423.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.18>

В. Й. МЕЛЬНИК

*кандидат географічних наук, професор,
професор кафедри природничих наук з методиками навчання,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна
Електронна пошта: vugmel@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-7301-8266>*

ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ТЮТЮНОПАЛІННЯ НА ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ В 11 КЛАСІ

Робота присвячена дослідженню проблеми тютюнопаління серед підлітків. Проаналізовані результати опитування підлітків 9-11 класів в закладі загальної середньої освіти м. Рівне. Аналіз отриманих результатів свідчить, що підлітки, на жаль, не в повній мірі усвідомлюють проблему тютюнопаління і вплив на їх здоров'я, 2/3 опитаних дітей різного віку ніколи не мали бажання курити. Незрілість підлітків не дає можливості їм оцінити небезпечність куріння. З'ясовано, що в 54% опитаних в колі друзів не мають курців сигарет, а якщо вони появляються, то 60% підлітків перестануть з ними спілкуватися, а 24% обмежать спілкування. Проте, підлітки по різному обґрунтовують початок їхнього куріння. Для одних є бажання «виділитися» і здаватися дорослішими (45%), інші наслідують своїм авторитетам, батькам (2%), заради задоволення палять 23%, за компанію з однолітками (16%). Зауважимо, що у 85% підлітків батьки негативно ставляться до паління дітей.

Звичка курити щодня формується з 14 років і з роками посилюється. Хлопці більш схильні до куріння щодня. З'ясовано, що не всі підлітки цікавляться питаннями шкідливості паління та його наслідками. Проте, при вивченні теми впливу тютюнопаління на уроках біології вони починають задумуватися над проблемою паління. Аналіз результатів опитувань свідчить, що 42% підлітків бояться померти від туберкульозу легень, 32% від ракових захворювань, для 22% куріння є особистим рішенням і саме вони, в основному, формують потенційних хронічних курців. Занепокоєння щодо впливу куріння на здоров'я людини підсилюється при переглядах фотоматеріалів і презентацій майже у 80% підлітків. Проте, слухати лекції щодо шкідливості куріння сигарет вважають недоречним. Обговорення проблеми тютюнопаління і її наслідків, організація антитютюнових кампаній, контроль за продажем і споживанням сигарет, на наш погляд, знизить показники споживання тютюну серед підлітків.

Ключові слова: проблеми тютюнопаління, підлітки, сигарети, здоров'я, ризики захворювань.

Постановка проблеми. Розширення ринку тютюнових виробів зумовили їх доступність для молоді, яка втілює паління як атрибут модного і стильного життя. Без будь-яких вагань молоді люди вперше затягуються, або випалюють першу сигарету. Перші спроби вживання тютюну з часом перетворюються у шкідливу звичку, яка в більшості супроводжує їх все життя.

Найскладнішим у житті вважається підлітковий вік, для якого характерні стреси у перехідному періоді від дитини до дорослої людини. Відомо, що всі люди хочуть уникнути стресових ситуацій і знімають стрес за допомогою різних способів, в тому числі за допомогою куріння. Ця звичка характерна і для підлітків [Г.О. Латіна, Г.Л. Заїкіна, М.М. Завадська, 2014].

Невтішна статистика свідчить, що в Україні куріння досягло великих цифр. Так, кожна четверта дівчина і кожен другий юнак у віці 15–17 років курять. Відсутність перепон з боку держави і суспільства дає можливість швидкому поширенню проблеми куріння серед підлітків, які вважають, що куріння не несе сильної загрози [О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Ю. П. Галіч, 2011].

Зауважимо, що в Україні з'явилися альтернативні способи вживання тютюну – електронні сигарети (вейпи), які стали популярними серед підлітків.

Пік популярності вживання електронних сигарет прийшовся на 2014 рік.

Кожний п'ятий підліток у віці 13–15 років курить електронні сигарети.

На даний час в нашій державі продаж вейпів прирівнюється до звичайних сигарет, а отже, купити, або заправити електронну сигарету, підліткам заборонено. На жаль, батьки часто самі купують електронні сигарети своїм дітям, щоб унеможливити їх від куріння сигарет.

Немаловажним в поширенні тютюнопаління є рекламні компанії, де повнолітні маркетологи і дизайнери роками працюють над тим, щоб неповнолітні ставали курцями.

Незважаючи на Закон про заборону реклами сигарет, продажу сигарет неповнолітнім, заборону куріння у громадських місцях, проблема тютюнопаління серед підлітків в нашому суспільстві є актуальною.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення негативного впливу тютюнокуріння на здоров'я людини, в тому числі підлітків, є дуже важливим завданням. При вивченні теми на уроках з біології все більше приділяється увага здоров'ю людей [О.Б. Пікас, 2016; М.М. Гульчій, В.В. Подольський, 2011].

Чисельними дослідженнями встановлено, що тютюновий дим містить крім нікотину, дуже багато отруйних речовин, які негативно впливають на нервову систему, дихальну і серцево-судинну системи [О.Б. Пікас, 2006, К.С. Красовський, 2009]. Науковцями доведено, що особливо небезпечним є так зване «пасивне куріння».

Особливості особистісного формування підліткового віку вивчали [О. В. Добрянська, Н. С. Полька, О. В. Бердник, О. М. Юрчук, 2012; І.С. Булах, 2016 та ін.]. У працях О.Б. Пікаса висвітлені основні проблеми при формуванні характерних рис поведінки підлітків, використання різноманітних підходів до їх виховання тощо.

Проблему куріння дітей у підлітковому віці, їх поведінку в соціальному середовищі вивчали: В.С. Василик, І.Д. Кухар, 2005; С.І. Ільченко, А.О. Фіалковська, С.Г. Іванус, 2015 та ін. Вплив тютюну на здоров'я людини та питання профілактики відображені в статтях О.Б. Пікаса, 2016 року.

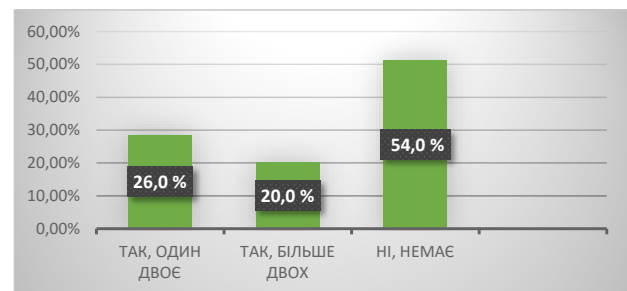
Окрім куріння цигарок великої небезпеки зазнає організм підлітків від користування електронними сигаретами і кальяном. На даний час електронні сигарети (вейпи) стали звичайним явищем. Так, у 2011 році ними користувались 7 млн. чоловік, в 2019 – 41 млн., а в 2021 році число вейперів зросло до 55 млн. чоловік [Н.С. Антонов, 2014]. Значна кількість людей вважає, що куріння кальяну є безпечним явищем. Статистика свідчить, що кожного дня у світі кальян курять 90 млн. чоловік.

Дослідженнями з'ясовано, що під час куріння однієї сигарети людина вдихає 0,6л диму, а за один сеанс курець кальяну вдихає 74,1л диму і організм отримує більшу дозу нікотину, смоли і оксиду вуглецю. У людини, яка сидить у залі, де курять кальян через 60-90 хвилин будуть ознаки легкого отруєння чадним газом.

Метою дослідження є вивчення обізнаності підлітків з проблемою паління, визначення відсотку дітей із цією шкідливою звичкою, аналіз факторів, які впливають на ставлення підлітків до паління та способи впливу на підростаюче покоління.

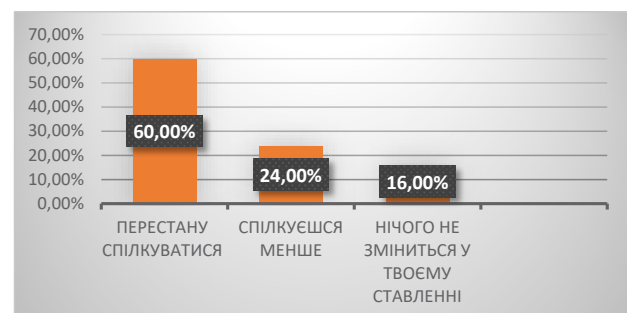
Результати та обговорення. Опитування проводили в закладі загальної середньої освіти м. Рівне. В дослідженні брали участь 50 підлітків віком 11-16 років. Основним методом дослідження було опитування. Підліткам було необхідно відповісти на питання розробленої нами анкети.

Перші чотири запитання об'єднували проблему ставлення до паління підлітків. На перше запитання «Як підлітки ставляться до тютюнопаління» 27 опитаних в своєму оточенні не мають знайомих, що курять (рис. 1).

Рис. 1. Ставлення підлітків до паління сигарет

На запитання «Як ви ставляться до однолітків, які курять», 38 підлітків перестануть спілкуватися з курцями і тільки 8 – не змінять свого ставлення до однолітків, які палять (рис. 2).

Рис. 2. Ставлення підлітків до однолітків, які курять

На запитання «Як ставляться їх батьки до того, що вони палять», то в 84,9% ставляться до паління їх дітей негативно (рис. 3).

Рис. 3. Ставлення батьків до дитячого куріння

На запитання «Як діти пояснюють, що вони палять в такому віці» відповідь на (рис. 4).

Рис. 4. Особисте ставлення підлітків до куріння

На пропозицію закурити в компанії 72 % підлітків відмовляються, а 21% – задумуються над цим питанням. Проте, 2 підлітки з опитаних все ж таки погоджуються палити в компанії за любых обставин. (рис. 5).

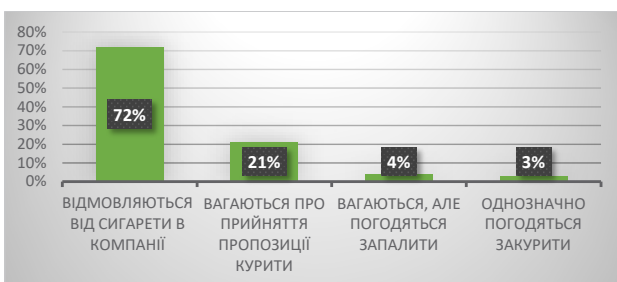

Рис. 5. Реакція на пропозицію запалити в компанії

Опитування щодо віку першого куріння свідчить, що переважна кількість дітей різного віку (37чол.) ніколи не мали бажання курити,

а тільки двоє дітей вперше спробували курити у віці 9-11 років (рис. 6).

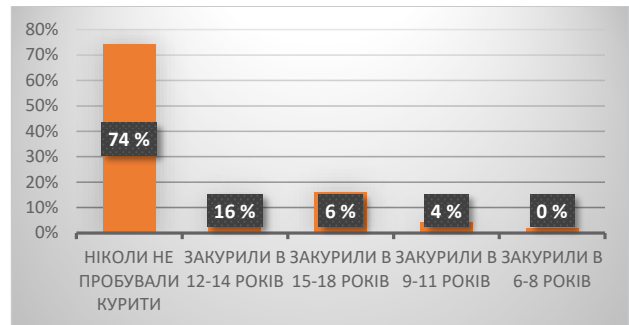

Рис. 6. Вік першого курця сигарет

Вперше палити діти починають, в основному, під впливом друзів. Так, 31 з 50 підлітків почали палити по рекомендаціях друзів, а для чотирьох підлітків прикладом стали їхні батьки. І лише 10 підлітків спробували курити за власним бажанням у більш пізньому віці (рис. 7).

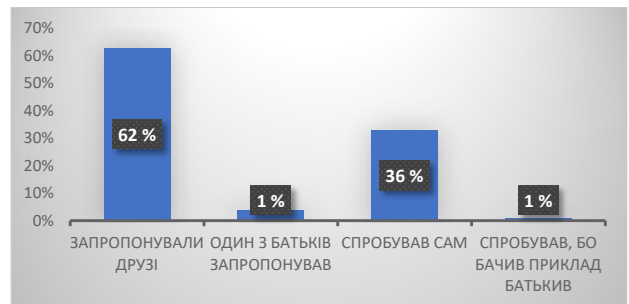

Рис. 7. Умови, що сприяють тютюнопалінню

Основні причини тютюнопаління серед підлітків представлені в (табл. 8).

Бажання почуватись дорослими в дослідній групі належить 23 підліткам.

Рис. 8. Основні причини підліткового тютюнопаління

Заради задоволення палять 11, а за компанію, щоб знайти друзів і проявити себе – 8 підлітків.. Решта мають свою причину для паління, а саме: для зняття стресу, при депресії, при різних життєвих негараздах тощо.

Слід зауважити, що значна частина батьків не знають, що їхні діти палять в школі, майже 40% не вели розмов з батьками про паління. Далеко не всі підлітки цікавляться питаннями шкідливості паління та його наслідкам. Біля 20% опитаних не слухали лекцій про шкідливість паління, а деякі вважають такі лекції недоречними.

При вивченні теми впливу тютюнопаління на уроках біології підлітки починають задумуватися над проблемою паління (рис. 9).

Рис. 9. Причини відказу підлітків від паління

Особливо їх вражають фотоматеріали та презентації по даній тематиці, що являється, на наш погляд, найефективнішим способом впливу на підлітків. Так, третина з них бояться померти, майже половина турбуються за своє

здоров'я, а п'ята частина опитаних вважає, що це особисте бажання кожного.

Зауважимо, що всі питання при опитуванні підлітків стосувалися тільки паління сигарет. Не проводили досліджень вживання вейпів і кальяну.

Висновки. У підлітковому віці поширеним способом вживання тютюну є куріння сигарет, які формують нікотинову залежність. Куріння є фактором ризику для багатьох хвороб, особливо дихальних шляхів. Підлітки добре обізнані з ринком тютюнопаління, але ставляться до нього з різних причин з обережністю.

З'ясовано, що звичка курити формується, в основному в 14-16 років. Аналіз даних свідчить, що 2/3 опитаних дітей різного віку ніколи не мали бажання курити, але дехто з них спробував 1-2 рази, щоб зрозуміти цей процес.

Підлітки вважають недоречним слухати лекції щодо шкідливості куріння сигарет. Проте, при перегляді фотоматеріалів і презентацій біля 80% з них проявили занепокоєння щодо існуючої проблеми із здоров'ям, а 42% погодились кинути курити.

Для зменшення тенденції споживання тютюну серед підлітків необхідно

залучати молодь до обговорення проблеми тютюнопаління і її наслідків, посилити контроль за продажом і споживанням сигарет. Впроваджувати інноваційні методи боротьби з курінням, організовувати антитютюнові кампанії та проводити постійний моніторинг ефективності їх впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов Н.С. Електронні сигарети: оцінка безпеки та ризиків для здоров'я. Пульмонологія, 2014. № 3. С. 123 – 127.
2. Балакірева О.М., Бондар Т.В., Галіч Ю.П. та ін. Рівень поширення і тенденції вживання тютюну, алкогольних напоїв, наркотичних речовин серед учнівської молоді України: 2011. К: Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. ТОВ ВПК «ОБНОВА», 2011. 176 с.
3. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». 2016. 340 с.
4. Василик В.С., Кухар І.Д. Виникнення і розповсюдженість куріння в зв'язку з психологічними особливостями міських школярів. Медична освіта. 2005. № 1. С. 43-45.
5. Гульчій М.М., Подольський В. В. Вплив тютюнопаління на репродуктивне здоров'я жінок фертильного віку. Здоров'я жінки. 2011. № 1. С.167-170.
6. Добрянська О.В., Полька Н.С., Бердник О.В. Юрчук О.М. Динаміка поширеності тютюнопаління серед підлітків (за результатами Глобального опитування підлітків 2005 і 2011 років). Гігієна населених місць, 2012. 59. 262– 266.
7. Ільченко, С. І., Фіалковська, А. О., Іванус, С. Г.. До проблеми розповсюдженості та профілактики тютюнокуріння серед підлітків середніх загальноосвітніх шкіл. Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології 2015. 1, 36–38.
8. Красовський К.С. Наслідки глобальної тютюнової епідемії. СЕС. Профілактична медицина. 2009. № 4. С. 72- 74.

9. Латіна, Г.О., Заїкіна, Г.Л., Завадська, М.М. Проблема тютюнопаління серед сучасних підлітків. *Вісник проблем біології і медицини*, 2014. 3 (110), 193–196.
10. Пікас О. Б. Біомеханізм дії компонентів цигаркового диму на стан органів дихання. Експериментальна та клінічна фізіологія і біохімія. 2006. №2. С.57-62.
11. Пікас О. Б. Куріння цигарок серед населення та його роль у розвитку захворювань. *Вісник проблем біології і медицини*. 2016. Вип. 1, Том 1 (126).

REFERENCES

1. Antonov N.S. (2014). Elektronni syharety: otsinka bezpeky ta ryzykiv dlia zdorov'ia [Electronic cigarettes: assessment of safety and health risks]. *Pul'monolohiia*. № 3. S. 123-127.
2. Balakirieva O.M., Bondar T.V., Halich Yu.P. ta in. (2011). Riven' poshyrennia i tendentsii vzhyvannia tiutiunu, alkohol'nykh napoiv, narkotychnykh rehovyn sered uchniv's'koi molodi Ukrainy [The level of prevalence and trends in the use of tobacco, alcoholic beverages, and narcotic substances among schoolchildren of Ukraine]. Kyiv: Ukr. in-t sots. doslidzh. im. O. Yaremenka. TOV VPK «OBNOVA», 2011. 176 s.
3. Bulakh I.S. (2016). Psykholohiia osobystisnoho zrostantia pidlitkiv: realii ta perspektyvy. monohrafiia [Psychology of personal growth of teenagers: realities and prospects. monograph]. Vinnytsia : TOV «Nilan-LTD». 340 s.
4. Vasylyk V.S., Kukhar I.D. (2005). Vynyknennia i rozpovsiudzhenist' kurinnia v zv'iazku z psykholohichnymy osoblyvostiamy mis'kykh shkoliariv [The occurrence and prevalence of smoking in connection with the psychological characteristics of urban schoolchildren]. *Medychna osvita*. № 1. S. 43-45.
5. Hul'chij M.M., Podol's'kyj V.V. (2011). Vplyv tiutiunopalinnia na reproduktyvne zdorov'ia zhinok fertyl'noho viku [The effect of smoking on the reproductive health of women of childbearing age]. *Zdorov'e zhenschyny*. № 1. S. 167-170.
6. Dobrians'ka O.V., Pol'ka N.S., Berdnyk O.V. Yurchuk O.M. (2012). Dynamika poshyrenosti tiutiunopalinnia sered pidlitkiv (za rezul'tatamy Hlobal'noho opytuvannia pidlitkiv 2005 i 2011 rokiv) [The prevalence of smoking among adolescents (according to the results of the Global Survey of Adolescents 2005 and 2011)]. *Hihiena naselenykh mist'.* 59. 262– 266.
7. Il'chenko, S.I., Fialkovs'ka, A.O., Ivanus, S.H. (2015). Do problemy rozpovsiudzhenosti ta profilaktyky tiutiunokurinnia sered pidlitkiv serednikh zahal'noosvitnikh shkil [To the problem of the prevalence and prevention of tobacco-smoking among adolescents of secondary schools]. *Aktual'ni pytannia pediatrii, akusherstva ta hinekolohii*. 1. 36-38.
8. Krasovs'kyj K.S. (2009). Naslidky hlobal'noi tiutiunovoi epidemii. SES [Consequences of the global tobacco epidemic. Sanitary and Epidemiological Station]. *Profilaktychna medytsyna*. № 4. S. 72-74.
9. Latina, H.O., Zaikina, H.L., Zavads'ka, M.M. (2014). Problema tiutiunopalinnia sered suchasnykh pidlitkiv [The problem of tobacco smoking among modern adolescents]. *Visnyk problem biolohii i medytsyny*. 3 (110), 193-196.
10. Pikas O. B. (2006). Biomekhanizm dii komponentiv tsyharkovoho dymu na stan orhaniv dykhannia [Biomechanism of the action of cigarette smoke components on the state of the respiratory system]. *Eksperymental'na ta klinichna fiziolohiia i biokhimiia*. № 2. S.57-62.
11. Pikas O.B. (2016). Kurinnia tsyharok sered naselennia ta joho rol' u rozvytku zakhvoriuvan' [Biomechanism of the action of cigarette smoke components on the state of the respiratory system]. *Visnyk problem biolohii i medytsyny*. Vyp. 1, Tom 1 (126).

V. Y. MELNYK

*Candidate of Geographical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Natural Sciences and Teaching Methods,
Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine
E-mail: vugmel@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-7301-8266>*

STUDY OF THE INFLUENCE OF TOBACCO SMOKING ON THE HEALTH OF TEENAGERS IN THE BIOLOGY LESSONS IN THE 11TH GRADE

The work is devoted to the study of the problem of smoking among teenagers. The results of the survey of teenagers in grades 9-11 in the institution of general secondary education in Rivne city were analyzed. The analysis of the obtained results shows that, unfortunately, teenagers are not fully aware of the problem of smoking and its impact on their health, 2/3 of the children of all ages have never wanted to smoke are surveyed. The immaturity of teenagers does not allow them to assess the dangers of smoking. It was found that 54% of the respondents do not have cigarette smokers in

their circle of friends, and if they do appear, 60% of teenagers will stop communicating with them, and 24% will limit communication. However, teenagers justify the beginning of their smoking in different ways. For some, there is a desire to “stand out” and seem more mature (45%), others imitate their authority figures, parents (2%), smoke for pleasure 23%, for the company of peers (16%). Note that 85% of teenagers’ parents have a negative attitude towards their children’s smoking. The habit of smoking every day is formed from the age of 14 and increases over the years. Boys are more likely to smoke every day. It was found that not all teenagers are interested in the harmfulness of smoking and its consequences. However, when studying the topic of the impact of tobacco smoking in biology classes, they begin to think about the problem of smoking. The analysis of survey results shows that 42% of teenagers are afraid of dying from pulmonary tuberculosis, 32% from cancer, for 22% smoking is a personal decision and they are the ones who mainly form potential chronic smokers. Concerns about the impact of smoking on human health are increased almost 80% of adolescents viewed photos and presentations. However, they consider it inappropriate to listen to lectures about the dangers of cigarette smoking. Discussing of the problem of tobacco use and its consequences, organizing anti-tobacco campaigns, and controlling the sale and consumption of cigarettes, in our opinion, will reduce of the tobacco consumption among adolescents.

Key words: smoking problems, teenagers, cigarettes, health, risks of diseases.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

О. В. Анічкіна, Л. М. Романишина, Ю. В. Лисецька РЕГЛАМЕНТИ ТА СТАНДАРТИ ЄС В ЗМІСТІ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	3
Т. І. Захаріна ІНТЕГРАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ.....	10
К. С. Крупей, Н. Л. Количева, А. С. Деген, Г. В. Кравченко ВІДЕОФІЛЬМИ Й ТЕЛЕВІЗІЙНІ ІНТЕРВ'Ю ЯК ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ОТРИМАННЯ СТУДЕНТАМИ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА АСИНХРОННОГО НАВЧАННЯ.....	17
Т. М. Левченко, Т. В. Чубань СИНТАКСИС ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	24
Л. В. Лимар ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ ГАЛУЗИ ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я НА ЗАНЯТТЯХ АВТОРСЬКОГО КУРСУ АКАДЕМІЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ...	30
Чжан Ліан МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УНІВЕРСИТЕТУ (НА ПРИКЛАДІ КНР).....	36
З. П. Шарлович МІЖНАРОДНЕ СТАЖУВАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ЯК ЕФЕКТИВНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ МЕДСЕСТРИНСТВА – СЛУХАЧІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ.....	42

ТЕОРІЯ ОСВІТИ Й НАВЧАННЯ

Д. Р. Бондаренко КОМФОРТНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	49
А. О. Бубін, Є. А. Дурманенко, С. І. Боярчук ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	58
Т. В. Горобець, В. А. Шкоба РОЗВИТОК ГНУЧКИХ НАВИЧОК (SOFT SKILLS) ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	68
Н. В. Грона, О. М. Семеног ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОЄКТ.....	74
Б. Є. Жорняк, І. В. Регуліч, С. М. Ткачук ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	87
С. В. Сінкевич, В. В. Гаврилюк, М. Г. Чорпіта ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІЗ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВНОЧІ.....	93

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

Т. М. Левченко, Л. А. Шимченко АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	101
--	-----

В. Б. Нечерда

РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ
УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ.....107

ЯКІСТЬ ОСВІТИ

Ю. А. Скиба

ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА РОБОТОДАВЦІВ
У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ВІДПОВІДНО
ДО ВИМОГ РИНКУ ПРАЦІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....114

О. Л. Фаст

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ДОКТОРСЬКОЇ ОСВІТИ:
АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....121

МЕТОДИКА ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

В. Й. Мельник

ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ТЮТЮНОПАЛІННЯ НА ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ
НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ В 11 КЛАСІ.....129

CONTENTS

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF HIGHER AND GENERAL SECONDARY EDUCATION

- O. V. Anichkina, L. M. Romanyshyna, Yu. V. Lysetska**
EU REGULATIONS AND STANDARDS IN THE CONTENT OF CHEMICAL DISCIPLINES
OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS.....3
- T. I. Zakharina**
INTEGRATIVE TENDENCIES OF THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS
TO WORK WITH MILITARY SERVANTS AND THEIR FAMILY MEMBERS.....10
- K. S. Krupiei, N. L. Kolycheva, A. S. Dehen, H. V. Kravchenko**
VIDEOS AND TELEVISION INTERVIEWS AS EFFECTIVE TOOLS FOR STUDENTS TO OBTAIN
INFORMATION IN THE CONTEXT OF DISTANCE AND ASYNCHRONOUS LEARNING.....17
- T. M. Levchenko, T. V. Chuban**
SYNTAX AS A LINGUISTIC COMPONENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE HIGHER EDUCATION
ACQUISITIONERS.....24
- L. V. Lymar**
DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE TOLERANCE AMONG FUTURE PHILOSOPHY DOCTORS
IN THE FIELD OF HEALTHCARE IN THE AUTHOR'S COURSE OF ACADEMIC ENGLISH LANGUAGE....30
- Zhang Liang**
MODELING OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM FOR THE TRAINING OF BACHELORS
OF PHYSICAL EDUCATION IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY
(EXAMPLE OF CHINA).....36
- Z. P. Sharlovych**
INTERNATIONAL INTERNSHIP OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF
AS AN EFFECTIVE COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SKILLS
OF NURSING SPECIALISTS – STUDENTS OF POSTGRADUATE EDUCATION.....42

THEORY OF EDUCATION AND TRAINING

- D. R. Bondarenko**
COMFORTABLE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A CONDITION FOR FORMING
THE READINESS OF STUDENTS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES.....49
- A. O. Bubin, E. A. Durmanenko, S. I. Boyarchuk**
FEATURES OF FORMING THE READINESS OF FUTURE EDUCATORS FOR SELF-EDUCATION ACTIVITIES....58
- T. V. Gorobets, V. A. Shkoba**
DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS AS A CONDITION FOR ENSURING THE QUALITY
OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS.....68
- O. M. Semenog, N. V. Grona**
FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS
IN THE CONDITIONS OF WAR: INTER-REGIONAL PROJECT.....74
- B. Ye. Zhorniak, I. V. Rehulich, S. M. Tkachuk**
THE PECULIARITIES OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF A FUTURE MUSIC TEACHER.....87
- S. V. Sinkevych, V. V. Havryliuk, M. H. Chorpita**
PECULIARITIES OF CONDUCTING THE CLASSES ON THE COMMON MILITARY TRAINING
OF HIGH EDUCATION APPLICANTS TONIGHT.....93

THEORY AND METHODS OF EDUCATION

- T. M. Levchenko, L. A. Shimchenko**
ACADEMIC WRITING AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING
OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES.....101

V. B. Necherda

RESULTS OF ASCERTAINING EXPERIMENT ON THE DEVELOPMENT
OF ASSERTIVENESS OF PUPILS OF SENIOR CLASSES.....107

QUALITY OF EDUCATION

Yu. A. Skyba

PRINCIPLES AND MECHANISMS OF INTERACTION OF HIGHER EDUCATION
AND EMPLOYERS IN THE CONTEXT OF ADAPTATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS
IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS OF THE LABOR MARKET:
NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCE.....114

O. L. Fast

SOCIAL DIMENSIONS OF DOCTORAL EDUCATION QUALITY MANAGEMENT:
ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE.....121

METHODS OF SCHOOL TEACHING

V. Y. Melnyk

STUDY OF THE INFLUENCE OF TOBACCO SMOKING ON THE HEALTH OF TEENAGERS
IN THE BIOLOGY LESSONS IN THE 11TH GRADE.....129

НОТАТКИ

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА»

Випуск 2

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Сергіївна Кузнєцова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 16,28. Замов. № 1023/623. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.